

DRUŠTVENA
PROMJENA
KROZ OBJEKTIV
MIROVNIH
STUDIJA

Europska unija

VLADA REPUBLIKE HRVATSKE
URED ZA UDRUGE

Projekt financira Europska unija, a sufinancira
Ured za udruge Vlade Republike Hrvatske.

IMPRESSUM

IZDAVAČ

Centar za mirovne studije/Kuća ljudskih prava

ZA IZDAVAČA

Julija Kranjec

AUTORICE I AUTORI

Ana Marija Raffai, Goran Božičević, Gordan Bosanać, Jasna Rāčić, Snježana Ivčić, Sven Cvek, Julija Kranjec, Emina Bužinkić, Mia Gonan

UREDILA

Iva Zenzerović Šloser

LEKTURA I KOREKTURA

Dina Jokanović

DIZAJN

Renato Pongrac, Mladen Katanić

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 000962275.

ISBN: 978-953-7729-43-1

CENTAR ZA MIROVNE STUDIJE

KUĆA LJUDSKIH PRAVA ZAGREB
Croatian Human Rights House Network

Europska unija

VLADA REPUBLIKE HRVATSKE
URED ZA UDRUGE

Ova publikacija nastala je uz finansijsku podršku Europske unije, u okviru projekta "Edukacija za građane - građani za društveni razvoj i solidarnost", koji se provodi u sklopu programa IPA 2012 Jačanje kapaciteta organizacija civilnog društva za osiguravanje djelotvorne provedbe standarda EU u ostvarenju ljudskih prava. Za sadržaj je isključivo odgovorna Kuća ljudskih prava i ni na koji se način ne može smatrati da odražava gledišta Europske unije. Stajališta izražena u ovoj publikaciji ne odražavaju nužno stajalište Ureda za udruge Vlade Republike Hrvatske.

www.cms.hr / www.kucaljudskihprava.hr/ipa-goo

**DRUŠTVENA
PROMJENA
KROZ OBJEKTIV
MIROVNIH
STUDIJA**

UVOD – KROZ PUBLIKACIJU MIROVNI STUDIJI

Iva Zenzerović Šloser

MIROVNI STUDIJI U KONTEKSTU KRITIČKOG I TRANSFORMATIVNOG OBRAZOVANJA
MIROVNI STUDIJI CMS-a

TEORIJSKI KONCEPTI O NENASILJU

Ana Marija Raffai

PREMA PROMJENI: NAPRIJED – NAZAD

IZGRADNJA MIRA KAO IZGRADNJA DRŽAVE I DRUŠTVA U KOJEM ŽELIMO ŽIVJETI

Goran Božičević

DVADESET GODINA MIRNE REINTEGRACIJE

Gordan Bosanac

ZANEMARENI KONTINUITETI DRUŠTVENIH SUKOBA: STUDIJA SLUČAJA KOMBINAT BO

Jasna Račić, Snježana Ivčić, Sven Cvek

MIGRACIJE I IZBJEGLIŠTVO – POSTALO JE VAŽNO

Julija Kranjec

OSOBNE PERSPEKTIVE IZBJEGLIŠTVA

Emina Bužinkić

AKTIVIZAM ZA LGBTIQ PRAVA: POVORKA PONOSA

Mia Gonan

POGLED SUDIONIKA I SUDIONICA MIROVNIH STUDIJA AUTORI/CE

4

8

10

12

20

35

43

ROVO 1988. – 1991.

50

57

60

67

75

86

UVOD - KROZ PUBLIKACIJU

Publikacija je zamišljena kao doprinos razumijevanju i poticanju društvene promjene promatrane kroz polje mirovnih studija - područja koje smo u Centru za mirovne studije prihvatili i razvijali kao složeno polje istraživačkih, obrazovnih i aktivističkih napora, a koji se s ciljem postizanja društvene pravde događaju na osobnoj, društvenoj, političkoj i ekonomskoj razini.

Tekstovi u publikaciji ne predstavljaju cjelokupnost programa Mirovnih studija koji je i u teoriji i u praksi puno širi i slojevitiji - odabrani su kao veza teorijskog pogleda na strukturno nasilje i deskriptivnih prikaza praktičnih nastojanja društvene promjene prema izgradnji pozitivnog mira. Autori tekstova su neki od voditelja kolegija i gosti-predavači Mirovnih studija.

U uvodnom tekstu prolazimo kroz trans-disciplinarno područje mirovnih studija: osnovne ideje, sadržaje i razvoj ovog složenog područja koje cilja na postizanje pozitivnog mira. Pozitivan mir nije samo pitanje odsustva rata i sigurnosnih obrambenih politika, već izgradnja pravednog društva - širokog spektra aktivnosti kojima se postiže socijalna pravda, dostupnost prava svima čime se osigurava prevencija nasilja i rata. Mirovni studiji dekonstruiraju sustav kako bi ga mogli razumjeti, a potom i mijenjati. Mirovni studiji potiču doprinos aktivnih i organiziranih građana u izgradnji institucija i poticanju društvene pravde. Na ovim temeljima, dodatno neminovno obilježeni kontekstom post-ratnog društva i „mlade demokracije“ razvijali su se i „naši“ Mirovni studiji koje u posljednjih 20 godina, u kontinuitetu provodi Centar za mirovne studije. Obilježeni su prenošenjem iskustava otpora, neposluha, rada na javnim politikama i drugim oblicima utjecaja na društvenu promjenu. Obilježeni su sudioničkim metoda učenja, poticanjem suradnje i solidarnosti, motiviranjem i osnaživanjem za preuzimanje odgovornosti za djelovanje. Na nemali broj sudionika i sudionica djeluju transformativno što možemo vidjeti iz njihovih odabranih iskaza na kraju publikacije.

Ana Raffai, mirovna aktivistica i feministička teologinja, dugogodišnja voditeljica kolegija Nenasilno djelovanje dijeli s nama dio doktorske disertacije, te kroz nekoliko teorijskih koncepata o nenasilju ukazuje kako inzistiranje na jednoj koherentnoj definiciji osiromašuje ovaj složeni pojam i njegovu praksu, dok se više pristupa „međusobno nadopunjuje izražavajući slojevitost prakse koja se imenuje pojmom nenasilje“, a sve kako bismo bolje razumjeli i informirano birali strategije političkog djelovanja i nenasilnog otpora. Obrazložen je koncept najpoznatijeg zagovornika i praktičara Mahatme Gandhija, ali rad niza autora poput rad Davida Henrija Thoreaua, Jeana Marie Mullera, Hildegarde Goss Mayr, Genea Sharpa i Theodora Eberta, Dorothee Sölle, Dana Berrigana, a za-

jedničko im je tumačenje nenasilja kao sveze teorije i prakse. Razlikovanje direktnog i strukturnog nasilja, nenasilna akcija, građanski neposluh, odbijanje suradnje, nenasilan otpor, taktički i strateški shvaćeno nenasilje neki su od pojmova i praksi kojih se dotičemo u tekstu. S porastom ekonomskih nejednakosti na globalnoj razini, posebice vidljivih u ratovima i eksploatacijom osiromašenim društvima, u želji i istovremenoj nemoći da se riješi opresija i djeluje brzo - sve je teže birati nenasilne metode otpora i promjene. Upravo shvaćanje da nenasilje nije pasivnost i odustajanje od borbe za pravedno društvo, da je nasilje u sistemu i strukturama, te da nasilje stvara novo nasilje, ovaj tekst može nam biti poticaj da reaktualiziramo snagu nenasilne društvene promjene u vremenu koji je pred nama.

Korak natrag vraća nas tekst Gorana Božičevića, osnivača CMS-a i Mirovnih studija CMS-a, su-voditelja jednog od prvih nastojanja izgradnje mira provedenog u podijeljenom gradu Pakracu. U tekstu *Izgradnja mira kao izgradnja države i društva u kojem želimo živjeti*, Goran prikazuje odabrane prakse izgradnje mira, njihove uspjehe i ograničenja: Volonterski projekt Pakrac, Mirnu reintegraciju istočne Slavonije, rad Mirovnih timova, Školu mira Mrkopalj, uključivanje ratnih veterana u rad na izgradnji mira i participativan rad na Platformi za izgradnju mira. Izgradnju mira definira po J. P. Lederachu kao "jačanje i osnaživanje nenasilne društvene infrastrukture kako bi se mogli najbolje iskoristiti unutrašnji i vanjski resursi za uspostavu stabilnog mira" i potiče da napravimo korak naprijed u participativnoj izgradnji mirovnih politika i institucija, mirovnom obrazovanju i radu u zajednicama.

Gordan Bosanac, i sam sudionik Mirovnih studija 1999; kasnije aktivist, analitičar i predavač, otvara pitanje valoriziranja Mirne reintegracije istočne Slavonije, jedne od uspješnijih mirovnih misija UN-a. Opisuje pretpostavke i proces, ali slično kao i Božičević u prethodnom tekstu, upućuje kritike prerano napuštenom projektu i nedostatku institucionalne podrške ljudima ostavljenim da prebrzo nakon ratne traume žive zajedno, upućeni jedni na druge. Gordan također, iz perspektive izgradnje mira i ljudske sigurnosti, propituje obilježavanje i valoriziranje vojne akcije Oluja i istovremeno zanemarivanje obilježavanja Mirne reintegracije, apostrofirajući kako se „nasljeđe rata ne smije kapitalizirati samo kroz vojne vještine stečene u ratu, već i kroz mirovne napore institucija, civilnog društva, medija i građana", a za što bi Mirna reintegracija, taj "čudnovati politički kljunaš" novije hrvatske povijesti, mogla biti dobar primjer. Činjenica da Hrvatska nije uspjela valorizirati i kapitalizirati svoje iskustva izgradnje mira, kao i doprinos jednoj od najuspješnijih mirovnih misija UN-a, još je jedan znak nerazumijevanja mirovnih politika, kao i nedostatka konsenzusa oko temeljnih vrijednosti hrvatskog društva. Tekst prenosimo iz časopisa Političke analize (broj 25 - ožujak 2016.)

Jasna Račić, polaznica, danas su-voditeljica programa, predstavlja nam perspektivu sukoba koja u dosadašnjim analizama oružanog sukoba, posebice domaćim i/ili mirovnim, do sada izostaje – perspektivu ekonomske dezintegracije Jugoslavije i promjena koje ona uzrokuje. Studija slučaja *Kontinuitet društvenih sukoba: Borovo 1988. – 1991.* prati ekonomsku dezintegraciju iz perspektive radništva u periodu koji neposredno prethodi oružanom sukobu, strukturno nasilje koje prethodi direktnom, a događa se na simboličnom mjestu hrvatske recentnije povijesti –

Borovu/Vukovaru. Ekstenzivniji rad istraživačke Grupe Borovo započet je upravo na Mirovnim studijima 2012. godine u suradnji s Bazom za radničkom inicijativu u demokratizaciju i predstavlja originalan istraživački doprinos artikuliranju odnosa klasnog i nacionalnog u vrijeme ekonomske krize 80-tih i ranih 90-tih godina XX. stoljeća koja, uz prateće društvene trendove rezultira najpogubnijom posljedicom – eskalacijom nasilja, ratom. „*Istraživanjem radničkog otpora s kraja 1980-ih godina u SFRJ pokušavamo napraviti korak dalje od „čuđenja“ društvenom krah u koji je nastupio*“ artikulira u ovom tekstu Račić i, nadajmo se, otvara vrata integriranju analize klasnog sukoba u daljnje analize uzroka nasilnih sukoba, jer se srodni trendovi nastavljaju i danas, a nije posve jasno koja ih progresivna savezništva mogu zaustaviti.

Uz ekonomske nejednakosti, rastuće polje koje uznemiruje i mijenja svijet jesu migracije i izbjeglištvo. One nisu novi fenomen jer se ljudi sele ili traže utočište oduvijek - ono što je novo je njihov intenzitet i barijere koje se ljudima na tom putu postavljaju. 65 milijuna ljudi raseljeno je po svijetu, njih trećina ima izbjeglički status. No, za nas je nova činjenica da smo zemlja primateljica tražitelja azila i izbjeglica, te da smo se kao zemlja članica Europske unije u 2015. i 2016. postali dio balkanske izbjegličke rute. Julija Kranjec i Emina Bužinkić, voditeljice kolegija Postkolonijalizam i migracije i Kulturni pluralizam u vrijeme izbjeglištva uvode nas u područje migracija i izbjeglištva. Julija predstavlja složen, ali nužan pristup ovom problemu koji je direktna posljedica nejednakosti i ratova. Da bi se potaknula pomoć, zaštitili ljudi, osigurao azil, a potom i integracija, potrebno je zahvatiti niz aktivnosti - od direktnog rada i pomoći izbjeglicama i strancima, preko istraživačkog rada, javnog i institucionalnog zagovaranja za doprinos ravnopravnosti, razvoj sustava integracije. Kako bi zaista doprinijeli kulturnom pluralizmu, ovaj proces treba biti dvosmjern - obuhvatiti ljude kojima treba pomoć, ali i pokrenuti institucije i cijelo društvo. Julija predstavlja neke od koraka i doprinosa koje su CMS i partneri u suradnji postigli u 15 godina rada u ovom polju. Emina nam metodom prikupljenih osobnih priča daje direktan uvid u složene, dojmive priče izbjeglištva. „*Na tom se putu suočavaju s konceptualnim i praktičnim institucionalnim preprekama, sve manjim gostoprimstvom, smanjenim radnim mogućnostima i strahovitom neizvjesnošću.*“ Tekst otkriva važnost razumijevanja osobnih priča kako bi nas ohrabrio na razumijevanje i podršku, ali i kritiku suvremenih društva, njihova zatvaranja i uvriježenog poimanja sigurnosti koji se nerijetko gradi na strahu od nepoznatog.

Mia Gonan iz Zagreb Pridea donosi nam kronologiju razvoja podrške LGBTIQ zajednici, od dekriminalizacije 80-tih, preko prvih feminističkih inicijativa, javnih diskusija i događaja, postepenog otvaranja 90-tih do prve Povorka ponosa u Zagrebu 2002. Kroz faze koje prolazi Povorka ponosa u 15 godina, vidljiv je i društveni kontekst i shodno njemu pristupi koje zajednica koristi u borbi za vidljivost, zaštitu od nasilja, podršku javnosti i institucija. Od 2009.

organizacija Zagreb Pride logistički podržava organizaciju povorka. U radu Zagreb Pridea također se ocrta povezanost direktne pravne podrške, rad unutar LGBTIQ zajednice, senzibiliziranje šire zajednice i institucija, zakonodavno zagovaranje i monitoring zakona, izvještavanje o stanju LGBTIQ prava kroz koje se stvara i utjecaj na javne politike. Ovi napori 2011. rezultiraju definiranjem zločina iz mržnje kvalificiranim oblikom kaznenog djela, a 2014. donošenjem Zakona o životnom partnerstvu. Prava LGBTIQ osoba i borba za ravnopravnost nastoje se otežati ustavnim definiranjem braka zajednicom muškarca i žene, a dodatnim restrikcijama također i utjecati na anti-diskriminacijske politike.

Publikaciju zaokružujemo iskazima bivših sudionica i sudionika, s odmakom od nekoliko godina nakon sudjelovanja na Mirovnim studijima, koja u visokoj mjeri potvrđuju uspjeh u dekonstrukciji sustava i strukturnog nasilja, osobnom osnaživanju i kapacitiranju za rad na društvenoj promjeni u suradnji s drugima.

Detaljnije informacije o osnovnim pojmovima i popis prateće literature možete pronaći u prilogu Osnovni pojmovi Mirovnih studija ili na stranicama Centra za mirovne studije.

Iva Zenzerović Šloser

30-tih godina XX. stoljeća i neposredno nakon 2. svjetskog rata, grupa istraživača¹, među kojima i Johan Galtung² prvi puta artikuliraju istraživačko polje mirovnih studija baveći se istraživanjem rata i njegovih posljedica. Tokom XX. stoljeća interes za mirovne studije razvija se u okrilju vjerskih zajednica (rimokatoličkih, Quakera, Menonita), a naglo raste za vrijeme i nakon rata u Vijetnamu te u vrijeme hladnog rata ponukan utrkom u naoružanju i nuklearnim prijetnjama. U danom kontekstu, polje mirovnih studija ubrzo se postavlja kao trans-disciplinarno područje koje izbjegava do tada prisutno istraživanje odnosa moći između nacija, diplomacija i političkih elita koje je odvojeno od zajednica i internacionalnih odnosa. U pitanja rata, mira i pravde, s ciljem izgradnje 'mirnijeg svijeta', fokus s 'nacionalnih interesa' prebacuje na promoviranje rješenja mirnim putem³ - na svim razinama u zajednicama, kao i na internacionalnoj razini.

Neki od ključnih principa mirovnih studija govore sljedeće: (1) treba ih shvatiti kao akademsko polje koje se oslanja na specifične edukacijske koncepte; (2) sudionike i sudionice programa potiču da pitanja rata i globalne nepravde istražuju kroz interdisciplinarni i trans-disciplinarni pristup; (3) za razliku od programa fokusiranih na diplomaciju i policy-eksperte, mirovni studiji fokusirani su na civilno društvo, građane i njihovu ulogu u izgradnji pravednijeg svijeta; (4) mirovni studiji su vrijednosno orijentirani – važno je da imaju akademsku objektivnost, ali trebaju uvažiti i etički pristup miru, društvenoj pravdi i svjetskoj zajednici; (5) trebaju biti transformativni – društvu su, na osobnoj i društvenoj razini, potrebne alternative statusu quo koje se očituju u drugačijem vođenju ekonomije i politike – **mir je rezultat radikalne transformacije vrijednosti, društvenog uređenja i međunarodnih odnosa.**

Johan Galtung proširio je značenje mira shvaćenog kao odsustva rata, kao 'negativan mir', na pojam 'pozitivnog mira', što predstavlja širok spektar aktivnosti s ciljem **prevencije rata koja uključuje pitanja socijalne pravde i dostupnosti prava svima.**

Najčešća obrazovna, istraživačka i politička područja mirovnih studija su:

1. **poznavanje ratova, utrke u naoružanju, mirovnih pokreta**
2. **društvena pravda** - suprotno stajalištu *'ako želiš mir, pripremaj se za rat'* traženje ekonomske i političke jednakosti, sa socijalnom pravdom u središtu kao učinkovitiji put za postizanje mira; mir je ukorijenjen u pravednosti
3. **razumijevanje i transformacija sukoba** – izrazito praktična dimenzija mirovnih studija daje sudionicima vještine posredovanja u sukobima (medijacija), arbitraže i drugih vještina analize i transformacije sukoba

¹ Quincy Wright, Lewis Richardson, Bert Roling, Theodire Lenz, Anatol Rapaport, Kenneth Boulding, Hannah and Alan Newcombe

² Utemeljitelj akademske discipline Mirovnih studija

³ Johan Galtung: Peace by peaceful means, 1996.

4. **nenasilje** – uključuje velik broj ekonomskog, političkog, kulturnog i duhovnog „oružja“ da se postigne pravednost
5. **globalno društvo** – svjetska zajednica kojoj u središtu nisu nacionalne države, već međunarodno priznata ljudska prava, ekonomska i socijalna pravda, međunarodno zakonodavstvo.

Mirovni studiji s vremenom kao bitan ugrađuju feministički princip „osobno je političko“ i integriraju feminizam, rodna pitanja te zaštitu okoliša i izgradnju utopijskih zajednica.

Cilj mirovnih istraživanja nerijetko je stvaranje uvjeta za postizanje mira i postizanje mira, ne tek analitika i izučavanje. Želeći ići korak dalje od teorije i **postići transformaciju društvenih odnosa**, u odnosu na druge akademske discipline, mirovni studiji integriraju i vještine i praktična znanja potrebne za izgradnju pozitivnog mira - poput komunikacijskih vještina, pregovaranja, posredovanja u sukobima, kao i organizacijskih vještina, vještina planiranja. **Mirovni studiji zagovaraju progresivnu društvenu promjenu, kolektivnu nenasilnu borbu protiv rata, opresije i nepravde. Nisu neutralni, svrstavaju se na stranu slabijih, zagovaraju osobnu i strukturnu promjenu.**

Kao interdisciplinarno akademsko polje koje propituje uvjete u kojima je mir moguć, te kako se oni mogu ostvariti, mirovni se studiji bave prevencijom i eliminiranjem direktnog nasilja, od osobne do međunarodne razine. Također, prepoznajući da bez postizanja pravednosti ni održivi mir nije moguć, mirovni studiji adresiraju i pitanja strukturnog i kulturnog nasilja. Strukturno predstavlja opresija i deprivacija od strane sustava (institucija, „nevidljivih“ počinite-

lja), dok kulturalno predstavlja vrijednosti i stavove koje perpetuiraju direktno i strukturno nasilje.

Dodiplomski programi Mirovnih studija najčešće uključuju: (1) uvodne interdisciplinarne seminare o osnovnim načelima mirovnih studija kao podršku studentima za istraživanje kompleksnih tema kroz prizmu više akademskih disciplina (2) kolegije povezane s mirovnim temama u užem smislu (3) mentorirane istraživačke radove (4) praksu u mirovnim organizacijama i institucijama, organizacijama civilnog društva ili organizacijama i inicijativama koje se bave razvojem zajednica. Diplomski programi uključuju neke od navedenih komponenti, ali osnovni im je cilj razvoj istraživanja, te pripremiti studente za rad u mirovnim institucijama, misijama i organizacijama civilnog društva.

U metodičkom smislu, bio on istraživački ili obrazovni, koriste pluralistički i teorijski heterogen pristup, te jedinstvo teorije i prakse⁴ i pomažu nam u razumijevanju dugoročnog procesa pedagoške i političke transformacije. Polje mirovnih studija eksplicitno je vrijednosno orijentirano prema društvenoj promjeni.

Kritika mirovnih studija artikulira se kao naivnost u želji za promjenom svijeta, akademska kritika spočitava nedostatak fokusa i discipline, dok ih se istovremeno smatra i prekompleksnim za studente, koje se nerijetko naziva komunistima, pacifistima, anarhistima.

Preuzeto i prilagođeno iz
(The Oxford International Encyclopedia of Peace)

⁴ P. Freire: theory + practice = praxis

MIROVNI STUDIJI U KONTEKSTU KRITIČKOG I TRANSFORMATIVNOG OBRAZOVANJA

U svojim zagovaračkim i političkim inačicama, ovo područje obrazovanja javlja se kao niz komplementarnih, nerijetko zagovarački induciranih koncepata: mirovno obrazovanje, obrazovanje za nenasilje, građanski odgoj i obrazovanje, odgoj i obrazovanje za ljudska prava i demokraciju, programi medijske pismenosti, obrazovanje za aktivno građanstvo, globalno obrazovanje i brojni drugi specifičnih fokusa i usmjerenja. U kompetencijskom okviru Europske unije ono se najviše odnosi se na međuljudske i građanske kompetencije⁵. Detaljnija usmjerenja i komparativne analize ostavljamo za neke druge tekstove, a za ovu priliku ostajemo pri temeljima da programi koji žele utjecati na društvenu promjenu u smjeru postizanja pozitivnog mira i društvene pravde trebaju biti kontekstualni, kritički se odnositi prema stvarnosti, biti transformativni i usmjereni na suradnju.

Opisano polje mirovnih studija daje nam uvid u kompleksnost obrazovanja za društvenu promjenu i postizanje društvene pravde. Ukazuje nam da obrazovanje i učenje u ovom području nisu ideal-tipski koncept koji egzistira izvan društva i okoline, već su kontekstualno povezani sa sredinom, ljudima i društveno-političkim procesima. Teorijska uporišta, odmak i prostor za artikulaciju imaju tu svoje značajno mjesto i moraju postojati, ali nužno je zajednički ih propitivati u kontekstu u kojem se nalazimo, te usmjeravati djelovanje i praksi.

⁵ **Međuljudska kompetencija** obuhvaća sve oblike ponašanja kojima treba ovladati da bi osoba učinkovito i konstruktivno mogla sudjelovati u društvenom životu i rješavati probleme kada je to potrebno. Međuljudske vještine nužne su za učinkovitu interakciju između dvoje ili više ljudi i primjenjuju se u javnoj i privatnoj domeni. Između ostalih, one uključuju: sposobnost konstruktivnog komuniciranja u raznim društvenim situacijama (uvažavanje stajališta i ponašanja drugih, svijest o individualnoj i kolektivnoj odgovornosti), sposobnost stvaranja povjerenja i empatije prema drugim pojedincima, sposobnost otkrivanja frustracija na konstruktivan način (kontroliranje agresivnosti i nasilja ili obrazaca samouništenja, pokazivanje interesa za druge i njihovo poštivanje,, spremnost da se prevladaju stereotipi i predrasude, sklonost postizanju kompromisa. **Opseg građanskih kompetencija** širi je od međuljudskih zbog njihovog postojanja na društvenoj razini. Mogu biti opisane kao skup kompetencija koje pojedincu omogućavaju sudjelovanje u građanskom životu društva. Neke od relevantnih kompetencija u okviru građanske kompetencije: poznavanje građanskih prava i ustava zemlje domaćina, dosege njezine vlade, sudjelovanje, u aktivnostima zajednice/okruženja i donošenju odluka na nacionalnoj i na europskoj razini; glasovanje na izborima, sposobnost pokazivanja solidarnosti i skazivanjem interesa za rješavanje problema koji pogodaju lokalnu i širu zajednicu, sposobnost učinkovitog povezivanja s javnim institucijama. Prema: Učiti za mir, CMS 2011.

Zbog svoje fleksibilnosti i autonomije, neformalni obrazovni programi puno lakše koriste princip kontekstualnosti od formaliziranih programa, no nadajmo se budućnosti u kojoj će se nadići „lažna dihotomija“ neformalnih programa ili „obrazovnih projekata“ i pronaći način za zajednički rad na osuvremenjivanju sustava - budućnosti u kojoj će institucionalni i izvaninstitucionalni akteri ravnopravno surađivati, a ta suradnja dati rezultate u unaprjeđenju odgojno-obrazovnog sustava. Za sada je pred nama još niz prepreka - osim razlika u političkim perspektivama, ponekad i vrijednostima, projekti neformalnog obrazovanja i alternativni pedagoški programi obrazovanja su kratkoročno (najčešće projektno) financirani, dok su materijalna sredstva za sistemski razvoj obrazovanja osigurana od strane sustava.

Zalažemo se za javno financirano obrazovanje i ne dovodimo u pitanje ovo posljednje, tek apostrofiramo postojeće razlike u odnosima moći i (ne)moći utjecaja na obrazovanje koje bi dugoročno utjecalo na društvenu pravednost.

Kako tvrdi Paulo Freire, jedan od prvih zagovornika kritičke pedagogije, i za polje mirovnih studija vrijedi:

potrebno je razlikovati „sistemsko obrazovanje“, koje se može mijenjati isključivo političkim putovima, od „obrazovnih projekata“, koje treba osmisliti i provoditi u interakciji s „potlačenima“.

Međutim,

stroga podjela na službeni obrazovni sustav i institucijski neovisne obrazovne projekte koji bi trebali korigirati učinke nekvalitetnog javnog sustava neproduktivna je... potrebno nam je javno financirano, kvalitetno obrazovanje koje osigurava uvjete

za razvoj kritičkog mišljenja i stjecanje društvenih odgovornosti, ne odričući se dvaju autoriteta – autoriteta znanja i autoriteta učitelja-humanista (a ne 'stručnjaka') kao voditelja procesa učenja. Tako je i podjela na 'formalno učenje', kakvo se prakticira u školama i na sveučilištima, i 'neformalno učenje', kakvo se događa kod kuće, u ne-institucionaliziranim okvirima, tek fiktivna podjela.⁶

Iako se možemo složiti s Freirovim pogledom, u nedostatku uvjeta ravnopravnog sudjelovanja i utjecaja na obrazovne politike, izvjesno je da će se neformalni obrazovni programi srodni Mirovnim studijima i dalje provoditi od strane izvaninstitucionalnih aktera, a hoće li ući u zajedničku nadgradnju i značajnije utjecati na obrazovni sustav, ovisi o nizu razloga vezanih uz političku volju i odnose moći u budućnosti. Izgradnja podrške i pozicije moći za sustavne promjene u obrazovanju nadilaze domete ovog rada te će, nadamo se, ona biti predmetom novih istraživanja, promišljanja i praksi, možda baš nekog od prijašnjih ili budućih sudionika Mirovnih studija.

Kritički pristup obrazovanju potrebno je očuvati i iznova buditi, posebno u vremenima u kojima financijski nametnute racionalizacije obrazovanje gledaju kao trošak, a ne ulaganje; koje preferiraju menadžerski pristup, 'bankarsko obrazovanje' optimizaciju procesa učenja i organizacije obrazovnog procesa dominiraju obrazovnim politikama, gdje konzervativni sadržaji dominiraju nad emancipatornim.

Za razvoj srodnih programa koji žele doprinosti društvenoj promjeni važno je zadržati temelje u kritičkom i transformativnom obrazovanju.

⁶ Pedagoško-političko: Janusova lica pedagogije, Udruga Blaberon, Zagreb 2013.

MIROVNI STUDIJI CMS-a

Mirovni studiji CMS-a korespondiraju polju kritičkog obrazovanja i transformativnog učenja po nekoliko kriterija:

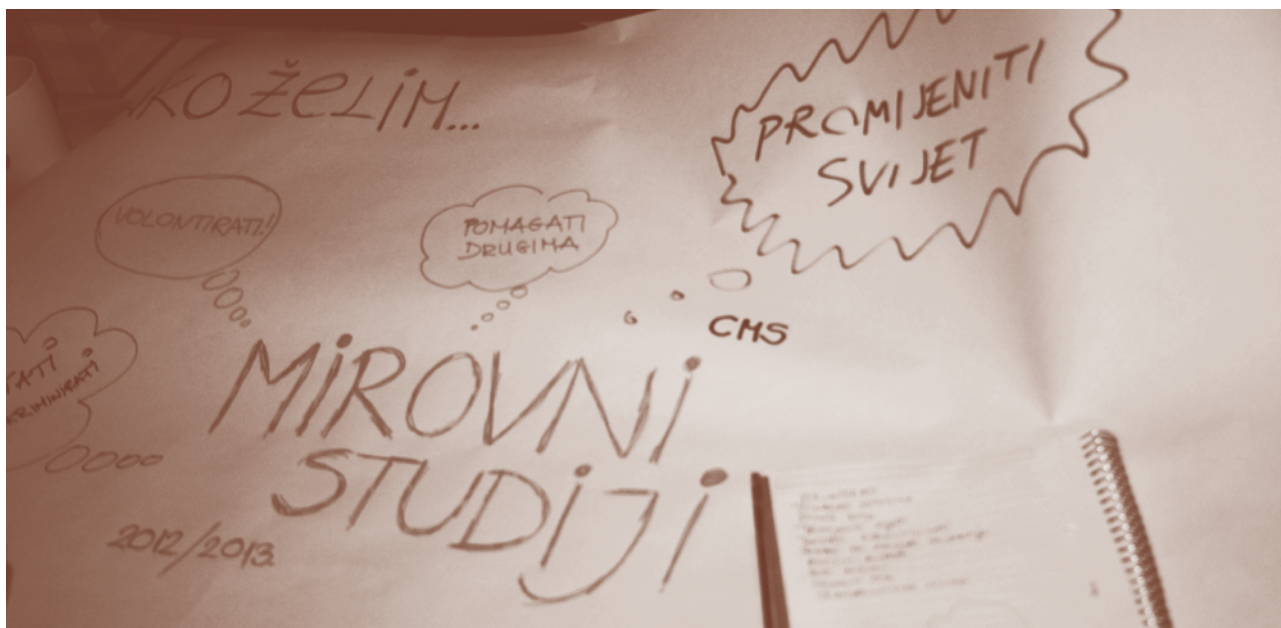
- dekonstruiraju odnose moći u društvu
- propituju stavove i pozicije koje uzimamo zdravo za gotovo, poput: fiksnih interpersonalnih odnosa, političke orijentacije, stereotipnih stavova i ponašanja, ideologije, religijske doktrine, znanstvene paradigme, estetičke vrijednosti i standarde⁷ i druge pojave koje su naizgled unaprijed zadane i podrazumijevamo ih
- traže kritičku refleksiju na informiranim osnovama pri čemu zahtijevaju razumijevanje logike argumenata
- uz uvažavanje izvora i strukture kao okvira uključuju metakogniciju, ali i kritični odmak prema relevantnosti i/ili posljedicama
- potiču da se gleda „druga strana medalje“, da se „uđe u tuđe cipele“ čime omogućuju demokratsku participaciju za koju je dokazano da potiče senzibiliziranost, prihvaćanje različitosti i lakše uključivanje u javne debate uz potrebnu samokritičnost
- podižu kritičku svijest sudionika i sudionica
- osnažuju, emancipiraju i potiču angažman sudionika za uspostavu pravednog društva
- integriraju feminističke i post-kolonijalističke postulate i sadržaje
- približavaju ulogu predavača („učitelja“) i sudionika („učenika“) u procesu prijenosa znanja i razmjene iskustva
- čine to dijaloškim i participativnim metodama koje uključuju i u tom procesu motiviraju i osnažuju sudionike i sudionice za preuzimanje odgovornosti

Ostvarenje navedenih načela potvrđuje evaluacija sudionika i sudionica koja donosimo u publikaciji.

Uz spomenute pretpostavke polja mirovnih studija, načela kritičkog i transformacijskog obrazovanja, Mirovni studiji CMS-a izgrađeni su na temeljima direktnog aktivističkog rada na društvenoj obnovi u ratnom i poslijeratnom periodu⁸. Novi sadržaji u program se uvode paralelno s aktivističkim i zagovaračkim praksama rada na društvenoj promjeni koja se kontinuirano razvija i artikulira.

⁷ J. Mezirow, *Transformative Learning as Discourse*, 2003.

⁸ Mirovni studiji i Centar za mirovne studije izrasli su iskustva direktnog rada u gradu Pakracu, tada ratom podijeljenoj zajednici. Od 1993. – 1997. trajao je Međunarodni volonterski projekt Pakrac, projekt društvene obnove grada koji je uključio rad više od 400 volontera.

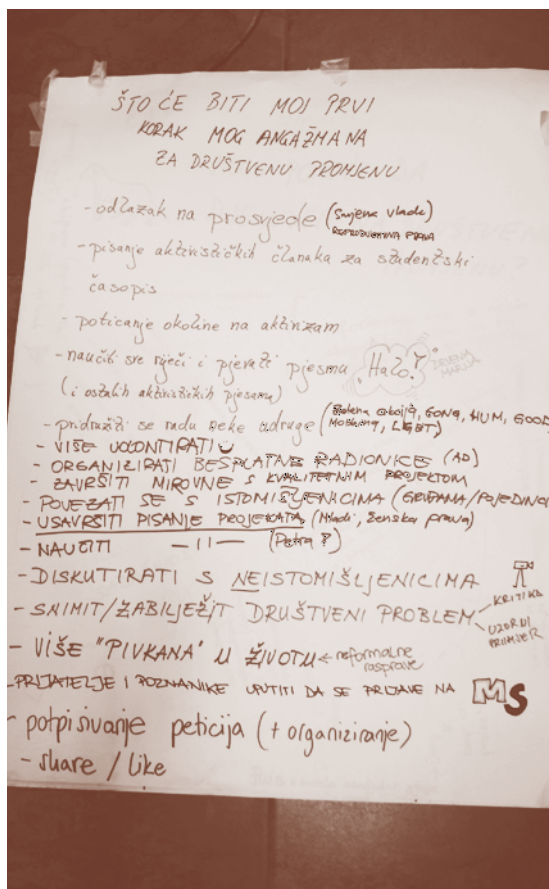
Rad sudionika programa, arhiva Mirovnih studija 2012-13.

Prvi edukacijski programi na kojima se temelje Mirovni studiji, MIRamiDA treninzi⁹, počeli su s provedbom 1993. godine u Pakracu, razvijali su se i danas se provode u različitim oblicima. Oko Mirovnih studija i direktnog rada na izgradnji mira u podijeljenim zajednicama, izrastao je Centar za mirovne studije, neprofitna organizacija koja od 1997. aktivno radi na društvenoj promjeni povezujući aktivizam, istraživanja i edukaciju, a kroz zagovarački rad na javnim politikama nastoji doprinijeti smanjenju strukturnog nasilja i diskriminacije u društvu, izgradnji mirovnih politika i održivog mira.

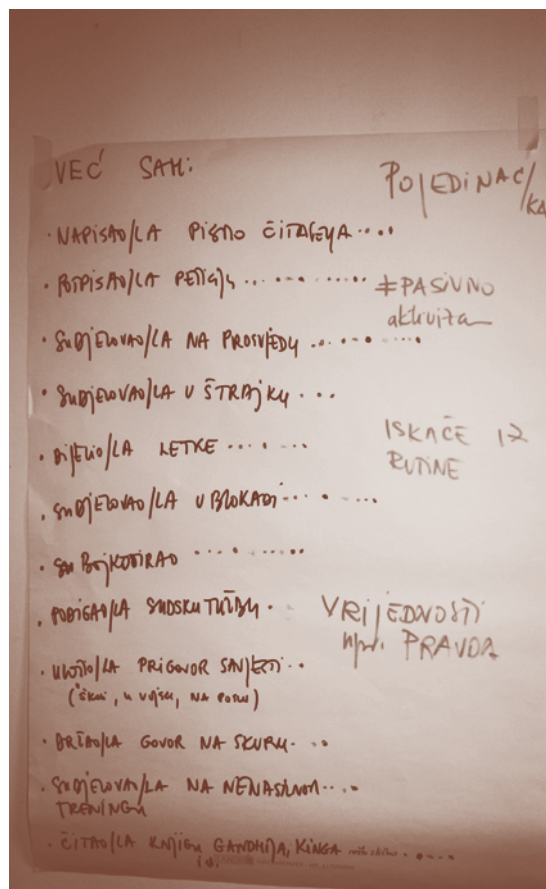
⁹ MIRamiDA – Prvi treninzi Izgradnje mira u Postjugoslavenskim zemljama krenuli su u listopadu 1995. iz ratom stradalog Pakraca. Izravno se nastavljajući na iskustva Volonterskog projekta Pakrac, Miramida je bila zamišljena kao Trening za voditelje projekata Socijalne obnove.

Mirovni studiji Centra za mirovne studije formirali su se na iskustvu domaćih antiratnih aktivista i iskustava koja su razvili s međunarodnim kolegama. Prateći generalne premise interdisciplinarnog polja mirovnih studija, ovaj program podjednako vrednuje iskustvo, specifičnosti okruženja i heterogene teorijske koncepte. To je ponekad slijepa ulica, ali češće je produktivno polje koje otvara put promjeni. Mirovni studiji su pokrenuti i održani sa željom da se osobe sa malo ili bez aktivističkog iskustva osnaže da postanu aktivni nositelji društvene promjene u kolektivima i zajednicama kojima pripadaju.

Mirovni studiji od početka njeguju pristup obrazovanju kao interdisciplinarnom polju razmjene iskustva, osnaživanja i ravnopravnosti u procesu učenja. Od osnutka do danas, svake godine uključujemo 30-tak zainteresiranih i najmotiviranijih osoba različitih

Prvi korak mog angažmana biti će...

Iskustva aktivizma. Do sada sam...

dobi, raznolikih iskustava, osobnih i profesionalnih motivacija, kojima je zajednička motivacija i želja za uključivanje u rad na društvenoj promjeni i prošire znanja i sadržaja koje program nudi u svom okruženju. 600-tinjak je osoba koje su prošle kroz program kroz koji ih vodi, informira, motivira i educira 20-tak stalnih predavača i barem još toliko gostujućih kojima je zajedničko poznavanje teorijskih i metodičkih koncepata, te iskustvo i praktični rad na temama.

Foto: Rad na kolegiju Razumijevanje i transformacija sukoba, Mirovni studiji 2015-16

Sadržajno, jednogodišnji program se sastoji od 5 obrazovnih modula i 15 kolegija među kojima postoje višestruke povezanosti te grupnih praktičnih radova:

Moduli i kolegiji 2016-2017

I: Uvod u mirovne studije

1. Uvod u mirovne studije: Suvremeni izazovi, Jasna Račić
2. Uvod u mirovno obrazovanje, Lovorka Bačić, Lana Jurman
3. Razumijevanje i transformacija sukoba, Andrijana Parić
4. Uvod u nenasilno djelovanje, Ana Raffai, Otto Raffai

II: Ljudska prava

5. Uvod u ljudska prava (vrijednosti, teorija, mehanizmi zaštite, praksa) Tatjana Vlašić, Duška Pribičević Gelb, Ivana Radačić, Sara Lalić, Cvijeta Senta
6. Spol-rod-queer, Amir Hodžić

III: Izgradnja mira

7. Uvod u izgradnju mira, Goran Božičević
8. Suočavanje s prošlošću, Vesna Teršelić
9. Ljudska sigurnost, Gordan Bosanac

IV: Suzbijanje rasizma i ksenofobije

10. Postkolonijalizam i migracije, Julija Kranjec, Drago Župarić Iljić
11. Emancipacija kulturnog pluralizma u vrijeme izbjeglištva, Emina Bužinkić

Foto: Predstavljanje voditelja i sudionika/ca, prvi susret generacije 2012-13.

V: Društvena solidarnost

12. Globalno društvo i održivi razvoj, Dražen Šimleša
13. Ekonomska nejednakost i radnička prava, Jovica Lončar, Jelena Miloš, Iva Ivšić,
14. Feministički pokreti i prakse, Vesna Janković
15. Aktivističke prakse i društvena promjena, Iva Zenzerović

VI: Praktični radovi (odabrani u dogovoru sa sudionicima)

1. Jačanje kapaciteta zajednice za integraciju (Dugave)
2. Reproductivna prava
3. Prekarni rad
4. Studentske pobune/Održivi aktivizam

VII: Javna predavanja i seminari

Kolegiji u različitim omjerima kroz prijenos teorij-skog znanja i iskustveni, radionički i praktični pristup obrađuju sadržaje vodeći se već spomenutim načelima mirovnog i kritičkog obrazovanja – teme se obrađuju u kontekstu, dijaloški su ili iskustveno obrađene, svako na svoj način pronalazi način za motiviranje i uključivanje sudionica i sudionika. Kolegiji su grupirani u module prema najsrodnijem sadržaju, a među njima su višestruke veze. Novi sadržaji i/ili novo oblikovanje pristupa najčešće u program ulazi kroz Suvremene izazove mirovnih studija, javna predavanja ili predstavljanje novih aktivističkih praksi, kroz suradnje i gostujuće predavače. Postepeno, program se tako kontinuirano osuvremenjuje, čime je povezan sa suvremenim pitanjima društvene nepravde, ali i blizak novim generacijama sudionika i sudionica.

Voditelji i gosti predavači svih 20 godina su mahom aktivisti, dobri poznavatelji pojedinih područja, teorija i politika, osobe s direktnim aktivističkim iskustvom te motivacijom za artikuliranje, organiziranje i sudjelovanje u promjenama. Otvorenost, motiviranost i aktivan rad voditelja jedan su od glavnih izvora motiviranosti sudionika, bilo da sudjeluju u programu, bilo za nastavak aktivnog angažmana.

Na Mirovnim studijima, kroz završne radove sudionika u mentorstvu predavača inicirani su razni dugoročni projekti, poput:

1. rada na afirmaciji pitanja azila, započeto 2003. kroz završne radove grupe sudionika¹⁰, nastavljeno uz mentorsku podršku CMS-a – područje u kojem se CMS kontinuiranim direktnim i zagovaračkim radom etablirao kao jedna od vodećih organizacija u RH

Prosvjedna akcija: Nećemo institucije koje peru ruke. Hoćemo sustav koji uključuje, Sudionici Mirovnih studija i članovi azil-tima CMS-a, 7. 04. 2009.

¹⁰ Drago Župarić Iljić, Petar Gabud, Isa Živanović, Martina Horvat, Tamara Omerčić, Tihana Marić, Ivona Ivković. Vlatka Magjarević, Drago Car, uz podršku Emine Bužinkić i Andrijane Parić

Foto: Cover filma: *Htjeli smo radnike, a došli su nam ljudi* i razgovor s Nevidnim delavcima sveta u društvenom Centru Rog na Studijskom putovanju za pripremu filma, *Mirovni studiji* 2010-11.

Foto: Maketa SOURa Borovo, izložba: *Kome treba poduzeće: Borovo 1988-1991*

2. dokumentarni film Đure Gavrana: *Htjeli smo radnike, došli su nam ljudi* – pripremljen i snimljen u koprodukciji Hulahop studija i CMS-a u sklopu rada mentorske grupe 2011.¹¹ Film je otvorio prostor rada CMS-a na ekonomskoj dimenziji postizanja mira i društvene promjene, kao i prostor za rad na pitanjima nevidljivih i migrantskih radnika.
3. Istraživanje *Kontinuiteti društvenih sukoba: Studija slučaja kombinata Borovo 1988. – 1991.* u 2013. i 2014.¹² koje inicira suradnju Centra za mirovne studije i Baze za radničku inicijativu i demokratizaciju. Istraživanje se nastavlja do 2017. kroz produkciju znanstvenih i popularnih članaka i izložbu *Kome treba poduzeće?* Više o radu Grupe Borovo možete vidjeti na: <http://borovo1988.radnickaprava.org>. Suradnja na artikulaciji odnosa rada i rata nastavlja se i drugim mentorskim radovima poput istraživanja štrajkačkih aktivnosti radnika HŽ-a kroz 1990-e.
5. Foto: Maketa SOURa Borovo, izložba: *Kome treba poduzeće: Borovo 1988-1991*
4. Okus doma – kulinarsko- jezična zadruga čije su inicijalne aktivnosti u razmjeni recepata i životnih priča inicirani kroz mentorske grupe Mirovnim studijima 2013.¹³ i 2014.¹⁴ kroz pripremi kuharice Okus doma, te dvije prvomajske inicijative: Okus

¹¹ Danijel Šarić, Jasmina Mujkić, Jelena Tamindžija, Nataša Stepčić, Orhideja Skale, Vanja Jagetić, Tea Vidović uz mentorstvo Ive Zenzerović, Miljenke Čogelja i Đure Gavrana

¹² Jasna Račić, Snježana Ivčić (2013.) te Srđan Golubović, Mateja Kuka, Vesna Lalić, Tomislav Špoljarić (2014.) pod mentorstvom Jovice Lončara, a kasnije istraživačkog tima Grupa Borovo: Svena Cveka, Jasne Račić i Snježane Ivčić

¹³ Igor Petričević, Snježana Ivčić, Ana Rumak, Ines Mihić, Vesna Bilić, Ines Alimani, Jasna Račić, Vanda Petanjek – pod mentorstvom Emina Bužinkić

¹⁴ Romana Pozniak, Spomenka Oblak, Ljiljana Petriška, Maja Krapec Jovanović, Vera Sekula – pod mentorstvom Emine Bužinkić

doma (2013.) i Grah na svjetske načine u Dugavama (2014.)

5. Nekoliko publikacija, kratkih edukativnih filmova, veći broj zagovaračkih i javnih događaja poput: slikovnice Kućica u Ježevu, edukativnog filma o navijanju i nogometu (2013.) filma o Antifašizmu (2016), Antiputovnice (2016.), Žive knjižnice (2016.) i brojnih drugih

Sudionici/e Mirovnih studija su osobe iznad 20 godina starosti. Po svemu se mogu razlikovati, a povezuje ih to što su osobe koje uznemiruje društvena nepravda, nemirni građani koji žele aktivno sudjelovati u izgradnji društva s manje nasilja i isključenosti, a više jednakosti i pravde. U program se uključuju preko prijava i intervjua s organizacijskim timom. Neke od njihovih osvrta, s nekoliko godina odmaka nakon pohađanja programa, izdajamo na kraju publikacije. I dok studiju utjecaja na šire društvo treba mjeriti kompleksnijom istraživačkom artiljerijom, ohrabrujuće je da sudionice i sudionici sami detektiraju utjecaj programa - ujedinjenih napora voditelja i sudionika - i da ga oni sami nerijetko prepoznaju kao dugoročan i transformativan za sebe i svoj društveni angažman.

Grah na svjetske načine, druženje sa stanovnicima Dugava, 01. maja 2014. Mirovni studiji i Okus doma

Završni rad Živa knjižnica: Rad udruga i institucija za zaštitu ljudskih prava, Mirovni studiji 2015-16.

O MENASILJU

15

TEORJSKI KONCEPTI

Ana Marija Raffai

Ne postoji samo jedna definicija nenasilja nego se različiti teorijski koncepti odnose na nenasilje, pri čemu se međusobno nadopunjuju izražavajući slojevitost prakse koja se imenuje pojmom nenasilje. Svrha ovog teksta je predstaviti bitne odrednice suvremenog razumijevanja nenasilja kao teorijskog koncepta i strategije političkog djelovanja, nenasilnog otpora. Polazimo prvenstveno od tumačenja nenasilja Mahatme Gandhija i koncepta građanske neposlušnosti Davida Henrija Thoreaua¹⁶. Gandhi i Thoreau su izabrani jer su važna referentna mjesta za sve teoretičare/ke nenasilja koji djeluju nakon njih i zato što uvezuju duhovnost nenasilja i javno djelovanje. Gandhi se s pravom smatra „ocem nenasilja“¹⁷ jer je prvi sustavno obradio strategiju nenasilnog otpora i u političkoj praksi je potvrdio. Thoreauov doprinos je na sličan način ključan za razvoj doktrine građanske neposlušnosti. On je zaslužan za teorijsko potkrepljenje temeljnog pokretača nenasilnih akcija, a to je odbijanje poslušnosti nepravednoj vlasti te se smatra „začetnikom“ koncepta prigovora savjesti.

U gandhijanskoj i Thoreauovoj tradiciji valja istaknuti radove teoretičara i teoretičarki Jeana Marie Mullera, Hildegarde Goss Mayr, Genea Sharpa i Theodora Eberta,¹⁸ koji su nam poslužili da predstavimo nosive teorijske koncepte nenasilja. Sustavni prikaz kriterija nenasilnog djelovanja predstaviti ćemo na temelju djela austrijske teoreti-

- ¹⁵ Ovaj tekst je izvorno napisan kao drugo poglavlje doktorske disertacije autorice „Nenasilje u teologiji oslobođenja Dorothee Sölle“ i neznatno je prepravljen za potrebe Mirovnih studija.
- ¹⁶ Mahatma Gandhi, preciznije Mohandas Karamchand Gandhi (1869.–1948.) indijski je pravnik i političar, pacifist i vođa nenasilnog oslobođenja Indije od britanske kolonijalne vlasti. Henry David Thoreau (1817.–1862.) bio je američki pisac i filozof, borac protiv poreza, protiv rata i ropstva, a ujedno je začetnik ideje građanske neposlušnosti, odnosno prigovora savjesti.
- ¹⁷ Dok Gandhija smatramo začetnikom nenasilne strategije političkog djelovanja, ne treba zaboraviti presudni utjecaj koji je na njega imao Lav Nikolajevič Tolstoj koji je svoje tumačenje nenasilja predstavio u svom djelu *U što vjerujem?* (Tolstoj, 2012).
- ¹⁸ Suvremeni teoretičari nenasilja potječu iz raznih kulturnih sredina: Muller, francuski filozof i teoretičar nenasilja, član je i suosnivač organizacije MAN (fr. *Mouvement pour une alternative non-violente*), odnosno Pokreta za nenasilnu alternativu te predstavnik sekularnog humanističkog smjera principijelnog nenasilja u tradiciji Gandhija. Vrlo bliska Mulleru u načinu tumačenja nenasilja je i austrijska teoretičarka nenasilja, Goss Mayr, koja svoju teoriju temelji na kršćanskim postavkama, aktivno djelujući u organizaciji IFOR (*International Fellowship of Reconciliation*), Međunarodnom savezu pomirenja. S druge pak strane, Sharp i Ebert predstavljaju referentna imena za strategije nenasilne akcije. Sharp je američki politolog i teoretičar nenasilne akcije čiji se koncept temelji na Thoreauovoj postavci građanske neposlušnosti, a Ebert, njemački teoretičar nenasilne akcije, osmišljava i koncept *Soziale Verteidigung* (*općenarodna obrana*).

čarke nenasilja, filozofkinje Hildegard Goss Mayr. Spomenuti autori nude sve bitne odrednice nenasilja kako ga se danas razumije. Razne definicije nenasilja predočene u teorijskim konceptima nadopunjuju se i konkretiziraju kriterije za nenasilno djelovanje po kojima je ono prepoznatljivo kao nova, drugačija paradigma djelovanja. Zajedničko svima ovdje predstavljenim teorijskim konceptima je tumačenje nenasilja kao sveze teorije i prakse. Većina navedenih autora mnogo detaljnije opisuje kriterije nenasilja nego li se bavi samom definicijom što ukazuje da za njih nenasilje primarno pripada području praktičnog djelovanja.

GANDHI: NENASILJE KAO SKLAD IZMEĐU STAVA I NAČINA DJELOVANJA

Sam pojam nenasilje dugujemo Mahatmi Gandhiju, indijskom političaru i strategu nenasilnog djelovanja. Prema Gandhiju nenasilje započinje odlukom za djelovanje. Gandhi je uvjeren da je pasivnost u odnosu na nepravdu više nego li samo nasilje glavni problem – podržavatelj nasilja. U Gandhijevom smislu, i u tome ga slijedi većina teoretičara nenasilja, istinska suprotnost nenasilju je pasivnost. Gandhi stav nenasilja naziva sanskrtskom riječju *ahimsa*, koja pripada hinduizmu i znači *ne naškoditi, ne nauditi* (Mellon, Semelin, 1994:8)¹⁹. *Ahimsa* je stav pre-

ma svemu živome, prema životu, stav apsolutnog poštovanja života. Taj stav treba biti vidljiv u ponašanju i djelovanju, te je odnos stava i načina djelovanja ili podudaranje puta i cilja jedan od glavnih kriterija Gandhijevog razumijevanja nenasilja.²⁰

U časopisu *Jung Indien* od 12.8.1928. Gandhi iznosi mišljenje da „nenasilje pretpostavlja sposobnost pojedinca da uzvrati udarac. Ali ono je svjesno i promišljeno suzdržavanje od nasilja“ (Gandhi prema Kumarappa, 1996:11). Zbog toga je i skovao riječ *satyagraha* koja izražava način djelovanja bez nasilja. *Satyagraha* je pojam proizveden tijekom nenasilnog otpora dvadesetih godina prošlog stoljeća. Gandhijev protest se u to vrijeme nazivao „pasivni otpor“. Gandhi uviđa da pridjev „pasivan“ ne odgovara karakteru nenasilnog djelovanja te raspisuje natječaj u novinama *Indian Opinion* u kojem se traži prikladniji naziv za nenasilan pokret otpora. Izabran je pojam *satyagraha*, složenica sastavljena od riječi *satya* (istina) i *agraha* (čvrsto se držati ili snaga). Doslovan prijevod pojma *satyagraha* glasi: snaga istine. Tako je *satyagraha* način djelovanja u kojem se njezini sudionici/e bore iz snage koju crpe iz spoznate istine (Mellon, Semelin, 1994:11). Držeći se čvrsto istine moguće je postići djelovanje koje umije uskladiti stav nenasilja i način djelovanja. Mahatma Gandhi je pisao o sebi kao o „praktičnom idealistu“ (Kumarappa, 1996:3) i nenasilnom borcu. Suprotnost između

¹⁹ U pojmu *ahimsa* Mellon i Semelin tumače prefiks *a-* kao *alfa privativum*. U sanskrtu ovaj prefiks ne znači samo negaciju pojma kojem je dodan nego označava pozitivnu vrijednost koja je suprotna osnovnom pojmu. *Himsa* znači naškoditi. Stoga *ahimsa* označava ne samo „ne naškoditi“ nego i pozitivno, dobro, dobrohotnost.

²⁰ Gandhi je sukladnost između načina djelovanja i cilja koji se njime želi postići predstavio slikom odnosa sjemena i biljke: kao što biljka može izrasti samo iz zdravoga sjemena, tako i pravda i pravedno društvo mogu izrasti samo iz borbe koja se provodi pravednim načinom, a to znači načinom koji se odriče svakog nasilja.

pridjeva (praktičan) i imenice (idealist) integrira dva sloja značenja nenasilja; s jedne strane nenasilje je aktivan otpor (praktičan, borac) koji ne izbjegava sukob, a s druge strane otpor neće pribjeći nasilju nego se na nov, drugačiji način (idealist, nenasilan) transformira sukob, a da se ne ugrožavaju vrijednosti mira.

Konstitutivno je definiciji nenasilja njezina dvoslojnost; aspekt odbacivanja nasilja zbog stava dobrohotnosti i poštovanja života (*ahimsa*) i aspekt specifičnog načina djelovanja bez nasilja iz snage istine (*satyagraha*). U kasnijoj fazi svoga djelovanja, počev od 1946. godine, Gandhi je pisao da je sloboda od kukavičluka minimalan pokazatelj da *satyagrah* (nenasilni borac) djeluje iz stava *ahimse*. *Satyagrah* je hrabar i bez ljutnje se može usprotiviti pretpostavljenoj osobi koja ga želi zaplašiti. Pritom promišljeno nenasilje znači da se osoba koja pruža nenasilan otpor pripremila na mogući gubitak pozicije koju ima. „Premda sve žrtvuje, *satyagrah* ne osjeća prema poslodavcu nikakvu ljutnju. Pretpostavimo da se potonji okrene protiv mene. Ako njegov udarac prihvatim s pristojnošću i dostojanstvom, te bez imalo zlobe u srcu (...) tada izražavam *ahimsu* hrabrih“ (Gandhi prema Kumarappa, 1996:18).

Važna odrednica aktivnog, nenasilnog djelovanja prema Gandhiju je svjesno prihvaćanje patnje. *Satyagraha* prema Gandhiju uključuje svjesno trpljenje²¹ kao sastavni dio nenasilja. U *Jung Indien* Gandhi piše: „Nenasilje znači u njegovom djelovanju svjesnu patnju. [...] nije to podčinjavanje volji zlotvora, nego upregnuće sve snage duše protiv volje tiranina“ (Gandhi prema Kumarappa, 1996:4). *Satyagraha* je snaga kojom *satyagrah*, prihvaćajući trpljenje, pridobiva protivnika (Kumarappa, 1996:108). Gandhi vjeruje u promjenu protivnika jer nasilje ne smatra prirodnim stanjem čovjeka, već naglašava da je dobrota suštinska odrednica ljudskog bića. Budući da je nasilje plod kulture, može se dokinuti kulturom odnosno učenjem nenasilja. Za Gandhija učenje nenasilja vezano je uz redefiniciju junaštva koja uključuje svjesno prihvaćanje trpljenja. Nenasilni borci su junaci jer ne uče više umijeće ubijanja, već savladavaju umijeće

²¹ Müller i Schweitzer napominju da je Gandhijevo zagovaranje prihvaćanja trpljenja naišlo na feminističku kritiku koja podsjeća da je upravo ženama nametana tradicionalna uloga subjekta koji se treba zatamiti i preuzeti na sebe patnju, žrtvovati se. Takav položaj feministički pristup ne smatra poželjnim nego teži oslobađanju žene od patničke uloge (Müller, Schweitzer, *ibid.*:102).

umiranja. Teoretičari i praktičari nenasilja poput Berri-gana²².i Day²³, ističu tu razliku kao obilježje nenasilja. Nenasilje prezire ubijanje, a revalorizira prihvaćanje vlastitog trpljenja do rizika vlastite smrti. To prihvaćanje rizika vlastite smrti smatraju nenasilnim junaštvom. Pretpostavka takvog junaštva je savladavanje vlastitog straha od smrti. Tek kada savlada strah zbog kojeg bi mogao ubiti drugoga, nenasilan borac može u potpunosti djelovati u duhu *ahimse*. *Satyagrah* treba biti sposoban za žrtvu kako ne bi na nasilje uzvra-tio istom mjerom ili kako ne bi ustuknuo zbog straha: „Ne radi se o odsustvu nasilja nego o prisutnosti nove, pozitivne, izgrađujuće, stvaralačke, izliječujuće, oslo-bađajuće snage koja nadvladava nasilje“ (Kumarappa, 1996:109).

Za Gandhija je u korijenu praktičnog nenasilnog djelovanja ključna kvaliteta *satya* - istina, a ne moć jer smatra da „nenasilje ne poseže za moći. Moć mu sama padne u krilo“ (Gandhi prema Woodcock, 1983:103). Premda se radi o djelovanju, nije pre-sudno posjedovanje moći nego držanje uz spoznatu istinu. Istina naime tjera na djelovanje, bez toga ne-mira zbog istine nema nenasilja jer, kako je Gandhi

napisao (*Haridschan* 13.7.1947.)²⁴ „nenasilje i istina su kao dvije strane istog novčića“ (Gandhi prema Wo-odcock, 1983:82). Čak i štrajk Gandhi ne gleda kao sredstvo ekonomske prisile nego je *satyagraha*, a to znači „trpljenje radi istine koje je poticaj poslodavcu da se preobrati“ (Woodcock, 1983:61). Za Gandhija nema dvojbe; umjesto da se osloni na fizičku silu, on se uzda u moć istine. Istina u ovom kontekstu ne znači skup argumenata protiv moguće neistine nasilja nego stoji za prepoznatljiv način djelovanja usredotočen na angažman protiv nepravde i to u društvenom i političkom kontekstu (Mellon, Semelin, 1994:3-5). Sukob je kontekst u kojem se zaista može razvijati nenasilno djelovanje, te se nikada nenasilje ne može poistovjetiti sa zataškavanjem sukoba, jer je nenasilje borba za pravednost (Muller, Semelin, 1995:78-79).

Upravo je Gandhijeva zasluga da je u 20. stoljeću po-nudio sredstva kojima se može djelovati „u nasilnom svijetu, a da se ne izda princip *ahimse*“ (Mellon, Se-melin, 1994:9). Po tome se razlikuje nenasilno dje-lovanje od mnogih doktrina, vjerovanja ili filozofija koje načelno kritiziraju nasilje, ali nemaju praktičnu, operativno provedivu strategiju drugačijeg djelova-nja (ibid.:11). Semelin i Mellon preuzimaju Gandhi-jev koncept nenasilja koji tumače u dvostrukom zna-čenju, kao stav i kao metodu djelovanja, definirajući nenasilje kao „odbacivanje nasilja s jedne i metodu djelovanja bez nasilja s druge strane“ (Mellon, Seme-lin, 1994:9).

²² Dan Berrigan, američki isusovac, pacifist i borac protiv vijetnamskog rata, aktivist u grupi radikalne nenasilne akcije naziva „Mačeve prekovati u plugove“, svoj angažman platio je višegodišnjom zatvorskom kaznom. Berrigan je izuzetno važan za Söllin mirovni teorijsko aktivistički angažman, a njegovo religijski ukorijenjeno nenasilje može poslužiti za razumijevanje principijelnog nenasilja iz religijske pozadine.

²³ Dorothy Day (1897.-1980.) američka katolička mirovna aktivistica, radikalna pacifistica i suosnivačica pokreta za podršku siromašnima i marginaliziranima *Catholic Worker*.

²⁴ Haridschan je, kao i Jung Indien, ime časopisa koji je pokrenuo M. Gandhi. Uz ime časopisa stoji i datum prvog izdanja teksta (Kumarappa, 1996:2)

Djelovanje bez nasilja znači djelovanje „snagom uvjeravanja ili prisile, a da ne ugrožava niti život niti dostojanstvo osobe“ (ibid.:18). Semelin i Mellon određuju nenasilje kao „nenasilnu akciju koju čini borba protiv nasilja pod njegovim raznim oblicima, direktnim, strukturalnim i to sredstvima koja isključuju bilo koji oblik nasilja“ (Mellon, Semelin 1994:20). Izraz „nenasilna akcija“ zajednički je kako Semelinu i Mellonu, tako i Sharpu, te Ebertu (Ebert, 1978).

RAZLIČITI TIPOVI NENASILNOG DJELOVANJA

Christine Schweitzer i Barbara Müller u svom tekstu o nenasilju kao trećem putu „Gewaltfreiheit als Dritter Weg zwischen Konfliktvermeidung und gewaltsamer Konfliktaustragung“ [*Nenasilje kao treći put između izbjegavanja i nasilnog rješavanja sukoba*] (Müller, Schweitzer, 2000:82-111) određuju nenasilje kao „nutarnji stav i praktičan način ponašanja. Prvo bitno obilježje nenasilja je odricanje jedne strane u sukobu od primjene nasilja u rješavanju sukoba“ (ibid.:99). Time se u definiciji nenasilja one podudaraju s polazištem Mellona i Semelina da je pretpostavka svakog nenasilja odbacivanje nasilja kao mogućeg načina djelovanja (Mellon, Semelin, 1994:25). Schweitzer i Müller razlikuju teoretičare/ke nenasilja po tome shvaćaju li u svojim teorijskim konceptima nenasilje primarno principijelno (Gandhi, King) ili stavljaju naglasak na njegov pragmatični aspekt (Sharp, Semelin). One napominju da svi teoretičari/ke, bilo da nenasilje shvaćaju principijelno ili pragmatično, ističu da je ono „efikasno i etički odgovorno sredstvo rješavanja političkih sukobljavanja“ (Müller, Schweitzer, ibid.:101). Francuski filozof Jean Marie Muller definira odnos između etičkog i efikasnog aspekta nenasilja pomoću razlike između nenasilja kao filozofskog principa i kao strategije nenasilne akcije. **Dok filozofski princip slijedi kriterije smisla, strategija traži kako da bude što djelotvornija.** Muller smatra da su dvije razine povezane, ali ih se ne smije poistovjećivati.

Ideološki se razlikuje principijelni od pragmatičnog pristupa nenasilju prema sljedećim kriterijima: važnost religioznih temelja nenasilja, stav prema protivniku, stav prema sukobu i tumačenje odnosa između svrhe i sredstva djelovanja. Schweitzer i Müller smatraju da **nenasilje nije egzaktan pojam, nego ga opisuju kao nenasilno djelovanje koje ima razne oblike nenasilne akcije.** Oblike nenasilne akcije nazivamo različitim pojmovima koji „pojašnjavaju karakter nenasilja kao generičkog pojma“ (ibid.:100). Tu karakterizaciju nenasilja one preuzimaju od američkog teoretičara nenasilne akcije, Genea Sharpa koji nenasilnu akciju definira kao **„generički pojam koji se odnosi na desetke specifičnih metoda protesta, nekooperativnosti**

i intervencija u kojima aktivisti upravljaju sukobom radeći ili odbijajući raditi određene stvari bez korištenja fizičkog nasilja" (Sharp 1973:64). Sharp ističe značaj djelovanja u kontekstu društvene nepravde ili nasilja²⁵, a nenasilje tumači kao specifično prepoznato djelovanje koje naziva „**nenasilna akcija**“.

Prema Schweitzer i Müller, Sharp je najpoznatiji predstavnik pragmatičnog tipa razumijevanja nenasilja. Pragmatično razumijevanje nenasilja ne ističe religijske temelje opredjeljenja za nenasilje (npr. religijski utemeljenu zabranu ubijanja) i više naglašava **nenasilje kao tehniku borbe u kojoj se koriste specifične metode nenasilne akcije**. U pozadini ovog razumijevanja nenasilja je negativno shvaćanje sukoba kao borbe u kojoj treba pobijediti protivnika. Gene Sharp piše o „političkom džiju-džicu“ [*political jiu-jitsu*]²⁶. Dok se u principijelnom shvaćanju nenasilja smatra da „traženje istine ne dopušta da se protivniku nanosi nasilje“ (Müller, Schweitzer, ibid.:102), ovdje je **protivnik manje u središtu pozornosti jer je naglasak na moći i otimanju moći od vladajućih**. Također, u pragmatičnom shvaćanju nenasilne borbe nije u fokusu pozornosti pitanje o odnosu puta i cilja. Predstavnici principijelnog razumijevanja nenasilja

kritiziraju odnos prema protivniku koji je obilježen željom za pobjedom, jer sukob gledaju kao priliku za promjenu svih strana u sukobu. Isto tako, ne prihvaćaju zanemarivanje korelacije između puta i cilja, jer smatraju da je snaga nenasilne borbe upravo u drugačijem odnosu prema protivniku i u korelaciji između cilja i metode nenasilne borbe. Ne slažu se da nenasilje teži bilo kakvom cilju jer se, kako Schweitzer i Müller citiraju Goss Mayr: „nenasilne metode lako mogu zloupotrijebiti za nepravedne ciljeve“ (Goss Mayr, 1981:85).

Razlika između principijelnog i pragmatično shvaćenog nenasilja više je ideološkog reda, smatraju Schweitzer i Müller. One primjećuju da nije jasna granica između ta dva tipa tumačenja u samoj praksi nenasilja jer praksa najpoznatijih zagovornika principijelno shvaćenog nenasilja Gandhija i Kinga pokazuje i elemente pragmatično shvaćenog nenasilja. Isto tako, pragmatičnost Sharpa ili Semelina podrazumijeva određene nenasilne stavove principijelnog karaktera. **Kao snagu nenasilja, spomenute autorice prepoznaju upravo činjenicu da sami sudionici nenasilnog djelovanja uspijevaju u praksi izdržati napetost između pragmatičnog i principijelnog nenasilja, te se u praksi najčešće susreću pomiješana oba pristupa nenasilnoj borbi** (Müller, Schweitzer, 2000:104). Poput Sharpa, i njemački mirovni aktivist i teoretičar nenasilja Theodor Ebert, prevodi pojam *satyagraha* kao „nenasilna akcija“, ali u njegovom konceptu više dolazi do izražaja principijelni aspekt nenasilja. Theodor Ebert ističe da Gandhi razlikuje nenasilje slabih i nenasilje jakih. Nenasilje slabih je „pragmatična, taktična primjena nenasilnih metoda, bez pouzdanog, trajnog obvezivanja na

²⁵ U svom ključnom djelu *The Politics of Nonviolent Action* [*Politike nenasilne akcije*] Sharp pravi razliku između djelovanja i nedjelovanja smatrajući je važnijom od razlike između nasilja i nenasilja (Sharp, 1973:65).

²⁶ „Politički džiju-džicu jedan je od posebnih procesa. [...] nenasilni aktivisti utječu da se nasilje represije protivnika pokaže u najgorem mogućem svjetlu. Zauzvrat, to može promijeniti javno mišljenje, a time i odnos moći u korist nenasilne grupe. Promjena je posljedica protivljenja javnosti da podrži protivnike i želje da podrži nenasilne aktiviste“ (Sharp prema Martin, Varnex i Vickers, 2001:4).

samo nenasilje" (Ebert, 1978:2). Nenasilje jakih ili „nenasilna akcija" je „svijest o kontraproduktivnim posljedicama primjene nasilja i zbog toga je svjesno odbijanje/sloboda od nasilja" (ibid.).²⁷ Ebert polazi od pretpostavke da u suvremenom kontekstu pojam „nenasilna akcija" barem u tendenciji izražava načelnu odluku za dugoročno odbijanje nasilnih sredstava djelovanja u sukobu.

Osim navedene dvojnosti između principijelno i pragmatično shvaćenog nenasilja, postoji i **dvojnost između strateškog i taktički shvaćenog nenasilja**. Prema Weberu i Burrowesu (Weber, Burrowes, 1991:2) **taktički shvaćeno nenasilje teži partikularnom cilju, odnosno reformiranju dijela sustava, pri čemu kao primjer navode bojkot autobusa u crnačkom pokretu za ljudska prava. Strateški shvaćeno nenasilje teži fundamentalnoj društvenoj promjeni te ima dugoročni cilj kao što pokazuje primjer marša soli u Indiji pod vodstvom Gandhija.**

Zanimljivo je primijetiti da mlađi autori/ce poput Schweitzer i Müller nenasilje kontekstualiziraju u transformaciju sukoba, dok je kod starijih autora (Gandhi, Goss Mayr, Muller) primarni kontekst društvena nepravda koju treba nenasilno otkloniti. Trebalo bi istražiti što je uzrokovalo ovu promjenu percepcije konteksta u kojem se ostvaruje nenasilno djelovanje, je li to razvoj u teorijskim znanjima o transformaciji sukoba, utjecaj američkog koncepta medijacije i nenasilne komunikacije prema Rosenbergu na nestanak moralizirajuće pristranosti ili gubitak „revolucionarne komponente u nenasilnoj akciji" kako Schweitzer i Müller navode misao Burrowesa (Müller, Schweitzer, 2000:105).

GRAĐANSKI NEPOSLUH

Građanski neposluh također je jedan oblik nenasilja koji je bliži principijelnom negoli pragmatičnom razumijevanju nenasilja. Henry David Thoreau i teoretičari koji se na nj pozivaju ističu kako nepravda vlasti počiva na posluhu građana.²⁸ Stoga Thoreau uviđa da je točka preo-

²⁷ Ebert pritom spominje raspravu u njemačkom jeziku o razlikovanju između „gewaltlos" i „gewaltfrei". Novija riječ „gewaltfrei" pojavljuje se šezdesetih godina kao pokušaj da se prevede nenasilje jakih za razliku od nenasilja slabih („gewaltlos"). (Ebert, 1978:2). Danas se oba njemačka pridjeva koriste kao sinonimi u praksi što potvrđuju i Müller, Schweitzer (Müller, Schweitzer, ibid.:101).

²⁸ Uvid u uzročno - posljedičnu vezu posluha podanika i tiranije je stariji od Thoreaua, potječe još od Boetiea koji je već 1550. u djelu *Discours de la servitude volontaire* [Rasprava o dobrovoljnom ropstvu] pisao o dobrovoljnom posluhu koji podržava vlast tiranina. Boetie je teorijski dokučio značaj koji bi otkazivanje poslušnosti imao za rušenje tiranije, a Thoreau je na tragu te misli u svom spisu *Resistance to Civil Government, or Civil Disobedience* [Otpor građanskoj vlasti ili građanska neposlušnost] (1849.) razvio svoj koncept neposluha stvarajući time temelje za koncept prigovora savjesti.

kreta upravo uskrata posluha nepravednom sustavu. U temelju građanskog neposluha je odgovornost za zajednicu. Upravo je odgovornost ključni pojam Thoreauovog koncepta građanske neposlušnosti. Thoreauov uvid o transformativnoj snazi neposluha ugrađen je u koncepte većine važnih teoretičara nenasilja (Gandhi, King, Sharp). Već je Gandhi razvijao metode nesuradnje kao glavne oblike nenasilnog djelovanja, a Sharp, na tragu Thoreauovog koncepta građanske neposlušnosti, razvija zbirku metoda nenasilne akcije u kojoj je **jedna od tri ključne metode nenasilnog djelovanja upravo nesuradnja**. Građanski neposluh je, prema Thoreau, jedino odgovorno ponašanje građanina suočenog s nepravednim zakonom.

Koliko je neposlušnost važna karika u razumijevanju nenasilja svjedoči francuski filozof i teoretičar nenasilja, Jean Marie Muller. U svom novijem djelu *Entrer dans l'age de la non-violence* [*Ući u razdoblje nenasilja*] objavljenom 2011. godine, u poglavlju posvećenom pohvali neposluhu, on predstavlja **građansku neposlušnost kao izraz građanske odgovornosti**. Muller prepoznaje da je odgovornost zajednički temelj koji povezuje nenasilje građanskog neposluha i vrijednosti demokracije/pravednog društva te smatra da **„snaga demokracije ne počiva na disciplini svojih građana nego na njihovoj odgovornosti“** (Muller, 2011:22). Muller razlikuje delikventan od disidentskog neposluha. Dok je **delikvencija posljedica „nedostatka etičkih zahtjeva“** (ibid.:25), **disidentsko ponašanje se temelji na svijesti da „ne određuje zakon što je pravedno, nego pravednost treba odrediti što je zakon“** (ibid.:23). Stoga je disidentsko ponašanje poželjno za jačanje demokracije jer je ono izraz

visokog moralnog stava i jer je neposluh primjeren kontekstu nasilja. Nasilje nije zadano prirodom ljudskog roda, smatra Muller, kritički interpretirajući nasilje kao kulturno uvjetovano i preferirano ponašanje. Nasilne reakcije objašnjava činjenicom „da smo nasljednici tradicija koje su sve do jedne oslobodile lijepo i veliko mjesto nasilju, dok za nenasilje nisu našle mjesta“ (Muller, 2011:105). U tom kulturnom kontekstu nasilju treba pružiti otpor neposluhom.

KRITERIJI NENASILNOG DJELOVANJA PREMA HILDEGARD GOSS MAYR

Austrijska teoretičarka nenasilja, Hildegard Goss Mayr, također se oslanja na Gandhijevo razumijevanje nenasilja. Kao i prethodni autori, ona definira nenasilje kao etički stav i kao sredstvo borbe. Stav i sredstvo borbe su povezani jer „dok **nenasilnu filozofiju bez angažmana treba odbaciti kao pasivnost, koja podržava nepravdu, jednako jasno treba reći, da se nenasilne metode bez etične osnove brzo mogu pretvoriti u čisto sredstvo prisile**, što predstavlja nov, suptilan oblik nasilja. **Ono neće promijeniti niti angažiranu grupu niti protivnika u smislu veće pravednosti“** (Goss Mayr, 1981:83) Isto tako ona ističe da je cilj nenasilnog djelovanja oslobođenje u sukobu i stvarno rješenje nepravde. Definiirajući nenasilje u djelu *Der Mensch vor dem Unrecht* [Čovjek pred nepravdom] ona podvlači da je nenasilje etički stav iz kojeg subjekt bira prikladna sredstva borbe. Goss Mayr se poziva na Gandhija i smatra važnim njegov zahtjev da je nenasilje traženje istine i to s pozicije najsiromašnijih. Ona ističe kako je moguće samo

naizgled djelovati nenasilno, te navodi sljedeće kriterije prema kojima se može razaznati je li djelovanje nenasilno ili se iza nenasilnih formi prikriva nasilje:

1. Nenasilno djelovanje prepoznaje se po pravednom cilju otpora

S obzirom na to da se treba objektivno moći dokazati da su povrijeđena temeljna ljudska prava, Goss Mayr smatra da se u analizi problema uvijek treba uključiti i „stanovište“ / 'istina' protivnika“ (Goss Mayr, 1981:85). Egocentrične inicijative se ne mogu smatrati nenasilnom akcijom pa i kada nije u djelovanju primijenjeno direktno nasilje jer „opravdana vlastita prava se želi ostvariti bez obzira na veću ljudsku zajednicu“ (ibid.).

2. Cilj i sredstvo djelovanja moraju biti u skladu

Nenasilno djelovanje za koje se Goss Mayr u tradiciji Gandhija i Kinga zalaže, prepoznaje sklad između cilja i načina djelovanja/sredstava samo kada nenasilne metode služe pravednom cilju. Naprotiv, ako se pravedan cilj postiže nasilnim putem, ne radi se više o nenasilnoj akciji nego o nasilnoj revoluciji koja, prema Goss Mayr, ne ostavlja prostora za sazrijevanje nego „je nametnuta i [...] gotovo uvijek izaziva otpor, otvoren otpor“ (86).²⁹ Isto tako, nenasilne se metode mogu zloupotrijebiti za nepravedan cilj: „Budući da takvo djelovanje ne odgovara istini i pravdi, ono je prikriiven, suptilan oblik nasilja“ (Goss Mayr, 1981:85).

3. Cilj se postiže nizom postepenih koraka

jer je „nenasilno djelovanje proces, koji vodi prema cilju kojem težimo preko mnogih pojedinih koraka“ (ibid.). Potrebno je stalno produbljivati duhovnu snagu i razrađivati strategiju koja odgovara novim situacijama.

4. Cilj nenasilnog djelovanja može se postići samo zajedno, u jedinstvu.

Goss Mayr zajedništvo proteže ne samo na sudionike/ce nenasilnog djelovanja, nego i na protivnike (ibid.:86). U odnosu na navedenu postavku, potrebno je napomenuti da gandhijanska tradicija koju slijedi većina teoretičara nenasilja zagovara razlikovanje između čovjeka/osobe i njegovih čina. „Dok dobro djelo zaslužuje priznanje, a zlo prezir, počinitelj zaslužuje uvijek, već prema tome što je uradio, poštovanje ili sućut“ (Woodcock, 1983:45). To razlikovanje između čovjeka i njegovog konkretnog čina oslobađa

²⁹

Pribjegavanje nasilju, uvjerenje je autora koji promiču nenasilje, pervertira dobar cilj. Crnački vođa M.L.King je smatrao kako „se nasilje na kraju osveti (...); ono rađa ogorčenost u preživjelima i brutalnost u pobjednicima.“(Mellon, Semelin, 1994:41).

nenasilni otpor od neprijateljstva, naime neprijateljstvo više nije potrebno kako bi se sačuvala snaga borbe. Taj postulat nenasilja je jasan kriterij za nenasilje, koji je u nenasilnoj transformaciji sukoba izražen kao pravilo koje glasi: budi blag/a prema osobi, a strog/a prema problemu.³⁰ U povijesti nenasilne borbe mnogi su primjeri koji čine nenasilno djelovanje prepoznatljivim upravo po ponašanju koje poštuje protivnika, mada se nenasilnom akcijom suprotstavlja njegovom činu. Goss Mayr i Mellon/Semelin navode primjer češkog otpora sovjetskoj vlasti kao i francuski otpor militarizaciji juga Francuske (sa seljacima iz Larzaca) pod vodstvom Lanze del Vasta (Mellon, Semelin, 1994:66).

5. Nenasilje nema kao cilj pobjedu neprijatelja, nego mijenjanje nepravednog stanja

Nenasilna promjena nepravednog stanja vodi brigu o žrtvama nepravde, ali i o onima koji nepravdu čine. Mijenjanje nepravednog stanja znači oslobođenje „pogođenih kao i onih koji su u prvom redu odgovorni za nepravdu“ (Goss Mayr, 1981:87). Temeljna razlika između nasilnog i nenasilnog ponašanja u sukobu upravo se prepoznaje po tome što nenasilno djelovanje ne stremi uništenju protivnika, te tako stvara pretpostavke za pomirenje. Da bi u tome uspjelo nenasilno djelovanje se treba usredotočiti na predmet sukoba, smatra Goss Mayr, oslanjajući se pritom na teoriju francuskog antropologa Renea Girarda o mimetici nasilja.

6. Nenasilje izbjegava mimetiku nasilja³¹ jer je fokusirano na problem sukoba

Rene Girard, prema Goss Mayr, upozorava kako strane u sukobu lako dolaze u opasnost da jedna drugu oponašaju. On tu pojavu zove mimetikom nasilja jer se strane u sukobu ponašaju kao rivali³² koji kao da se natječu i u tome postaju jedna drugoj sve sličnije. Sam problem, tema sukoba, sve je manje očita. Eskalacija sukoba usmjerava sve više pažnju na „peripetije fizičkog sukobljavanja“.³³

³⁰ Ovo pravilo G. Gugel formulira kao kompetenciju konfrontacije (Gugel, 2006).

³¹ Suprotnost mimetici nasilja predstavlja usredotočenje na problem zbog kojeg je izbio društveni sukob. U borbi Afroamerikanaca koju je predvodio Martin Luther King usredotočenje na problem značilo je boriti se za priznanje prava crnačke populacije unutar američkog društva. Kako bi ostali fokusirani na predmet sukoba, trebali su izbjegavati sukobljavanje s pojedincima, osobama, izbjegavati antagonizme između pripadnika raznih rasa. Takvo postupanje naziva se antimimetički način usredotočenja na predmet sukoba (ibid.:79). Antimimetička sredstva usredotočenja su istupi u javnosti i javno iznošenje činjenica, analize stanja, informiranje koje će predočiti da je nenasilna akcija utemeljena na ispravnim zahtjevima i da je očita nepravda protiv koje se aktivisti bore (Mellon, Semelin, 1994:80).

³² Mellon i Semelin također pišu o problemu mimetike nasilja; ako se sukob ne usredotoči na problem koji ga je uzrokovao, konačni rezultat u utakmici sukoba ovisit će o fizičkoj nadmoći jedne od strana, a ne o rješenju problema. (Mellon, Semelin, 1994:78-80)

³³ Navedenim kriterijima koje je sabrala Goss Mayr treba dodati Gandhijeva minimalna pravila osmišljena za vrijeme štrajka radnika/ca u tkalačkoj radionici 1917., a koja pomažu da bi način nenasilnog otpora bio što jasniji velikom broju ljudi. To su (1) nikad ne primijeniti nasilje, (2) nikada vrijeđati štrajkbrehere, (3) ne zadovoljiti se mrvicama / milostinjom, (4) biti uporan koliko god da traje štrajk i zarađivati za vrijeme štrajka poštenim radom. (Woodcock, 1983:60-61).

Zaključak:

Na temelju predstavljenih teorijskih koncepata nenasilja važno je uočiti da različiti autori prepoznaju u generičkom pojmu nenasilje **два bitna obilježja: nenasilje je stav odricanja od nasilja i ono je specifična strategija političkog djelovanja bez nasilja**. Premda se mogu razlikovati po tipu nenasilja (principijelno ili pragmatično, strateško ili taktično) svim teoretičarima nenasilja je zajedničko da nenasilje, u kontekstu društvene nepravde, odnosno sukoba, definiraju kao način ponašanja koji isključuje nasilna sredstva djelovanja. Stav i način djelovanja isprepliću se tako da su u skladu, kao što i cilj i način djelovanja moraju biti usklađeni. **Jedna od nosivih metoda nenasilnog djelovanja je građanski neposluh kao izraz građanske odgovornosti: neposluh/ nesuradnja je etički prikladan odgovor nepravdanim društvenim strukturama. Istodobno nesuradnja je efikasna strategija pokretanja društvene promjene.**

Teoretičari nenasilja, na koje se pozivamo u ovom tekstu, ističu da se cilj nenasilnog djelovanja postiže u jedinstvu, a to znači uključujući i poštujući protivnika. **Principijelno nenasilje ističe i važnost temeljne društvene promjene jer cilj nije pobjeda nad protivnikom nego postizanje pravednosti**. Razlike u definiranju nenasilja proizlaze iz toga što različiti autori ističu različite specifičnosti nenasilja: jednima je važno da je nenasilje efikasno sredstvo borbe u političkom sukobu, dok je za druge na prvom mjestu odnos poštovanja prema protivniku i čuvanje sklada između puta i cilja u nenasilnoj borbi. Valjanost pravednog cilja usmjerava nenasilne metode djelovanja, a izbjegavanje mimetike nasilja čuva sudionike nenasilnog djelovanja od skliznuća u oponašanje nasilja protivnika, i to time što se usredotočuju na rješavanje problema društvenog sukoba, a ne na pobjedu protivnika.

EKSKURS: NENASILJE U KRŠĆANSKOM KONTEKSTU - PRIMJER DOROTHEE SÖLLE I DANA BERRIGANA

Dorothee Sölle³⁴ (1929. – 2003.) jedna je od najpoznatijih teologinja 20. stoljeća. Uz Johanna Baptista Metzsa i Jürgena Moltmanna ona je utemeljiteljica političke teologije koja „sustavno promišlja odnos vjere i politike“ (Sölle, sv. 1, 2006:75), a teologiju ne razumije samo kao refleksiju već i kao akciju: promišljanje i mirovno djelovanje. Upravo u toj povezanosti teološke refleksije i

³⁴ Prvi dio ovog odlomka sažet je prema 3. poglavlju i 4.3. potpoglavlju doktorske disertacije autorice „Nenasilje u teologiji oslobođenja Dorothee Sölle“.

mirovnog djelovanja uočavamo konceptualnu blizinu aktivnog nenasilja i političke teologije,³⁵ u kojoj kako smatra Sölle „svaka teološka rečenica mora biti i politička“ (Sölle, 1995:71). Sölle je zagovarateljica aktivnog otpora protiv nasilja, teoretičarka nenasilja i najpoznatija govornica mirovnog pokreta za razoružanje u Njemačkoj 80-ih godina. Jedna je od malobrojnih, renomiranih predstavnica teologije oslobođenja koja dolazi iz tzv. Prvog, bogatog svijeta.

Sölle poput ranije predstavljenih teoretičara slijedi osnovne postulate nenasilnog koncepta (korelacija puta i cilja, odnos prema protivniku, prezir kuka-vičluka, a posebno isticanje pravednosti kao motivacije za djelovanje). Posebnost Söllinog koncepta nenasilja čini teološki kontekst, teologija oslobođenja u koji situira nenasilje. Teologije oslobođenja ozbiljno uzima društveni kontekst i konfrontira ga s biblijskim tekstom i to sa stajališta „siromašnih“. U Söllinom opusu teologija oslobođenja sazrijeva u teologiju mistike otpora. U svom glavom djelu *Mystik und Widerstand [Mistika i otpor]* (1997.) Sölle defini- ra nenasilje u mreži pojmova „bez ega“, „bez vlasništva“, „bez nasilja“ kao tri aspekta cjelovitog oslobo- đenje od nasilja (Sölle, 2007:263). Njenu definiciju cjelovitog oslobođenja od nasilja možemo razumjeti ukoliko imamo u vidu da je **militarizam strukturalno nasilje** kojem je u svom mirovnom aktivizmu najja- snije pružala otpor. **Militarizam je prema Sölle ned- vojbeno u službi obrane bogatstva koje u bogatima**

³⁵ Najpoznatija političko mirovna aktivnost u Söllinom primjeru je politička noćna molitva. Politička noćna molitva je okupljanje vjernika koje je započelo 1968., a zamišljena je kao mjesto prevođenja vjere u političko djelovanje.

razvija navezanost na vlasništvo. Bogatstvo pak Sölle karakterizira kao krađu od siromašnih (Sölle, 1981:135 i Sölle, 2007b:437), **a obrana služi očuva- nju stečenih privilegija** (Sölle, 2009c:376).³⁶ Specifičan Söllin doprinos tumačenju nenasilja je njeno isticanje da se **na nasilje, koje prožima sve slojeve društva, nikako ne smijemo naviknuti, te je nena- vikavanje jedan važan oblik otpora nasilju** (Sölle, 1997:21). U Söllinom inzistiranju na tome da se ne smijemo navikavati na nasilje prepoznamo utjecaj Thoreauovog koncepta građanske neposlušnosti.

Za Sölle je važno da nenasilje veže uz kršćansku tra- diciju nenasilja, počevši od kveкера do njezinih su- vremenika, američkih pacifista.³⁷ Presudan utjecaj na Söllin koncept nenasilja u teorijskom kao i akti- vističkom smislu imao je susret s američkim pacifi- stičkim pokretom protiv rata u Vijetnamu i suradnja s radikalnim pacifistima poput Dana Berrigana koji „su miru dali njegovo današnje ime: nenasilje“ (Sölle, 1995:167). Borbenost za pravdu je točka poveznica između Söllinog i Berriganovog shvaćanja nenasilja s jedne strane, i Sölline teologije oslobođenja s druge. Američki radikalni pacifisti utječu na smjer Söllinog društvenog angažmana, njezina teologija oslobo- đenja sazrijeva u mirovno i nenasilno djelovanje, te

³⁶ Sažeto prema 4.3. potpoglavlju disertacije „Nenasilje u teologiji Dorothee Sölle“.

³⁷ Upravo susret i suradnja s američkim radikalnim pacifistima, borcima protiv rata u Vijetnamu, poglavito s Danom Berriganom i Dorothy Day označavaju Söllinu novu fazu u razumijevanju nenasilja. Ova dva imena Sölle u svojim djelima i autobiografiji *Gegenwind* ističe kao uzore koji bitno utječu na njezin koncept političkog djelovanja.

artikuliranje mirovnog otpora kao teološkog mjesta. Sölle je bila fascinirana radikalnim nenasiljem koje povezuje za nju dosad nespojive krajnjosti kao što je nenasilje i ilegalno djelovanje koje krši zakon.

Upravo je za radikalni, borbeni pacifizam isusovca **Dana Berrigana** (1921. - 2016.) karakteristično povezivanje nenasilnog aktivizma i prijestupa zakona/ilegalnosti. Uz njegovo ime vežu se akcije poput paljenja vojnih isprava³⁸ i nedopuštenog ulaska na vojni poligon, razbijanje opreme te prolijevanje vlastite krvi po vojnoj dokumentaciji. Cilj nije bila destrukcija vojnog arsenala nego osvještavanje javnosti o strahotama rata u Vijetnamu. Povezujući nenasilje sa svjedočanstvom istine, ključno pitanje po Berriganu glasi: „koliko istine smo dužni sebi, jedni drugima, protivniku“ (Berrigan, 1983:74). Temelj nenasilja Berrigan prepoznaje u Evandjelju koje potiče kršćane da radije daju život za druge, nego da ga drugome uzmu. Berrigan pokazuje istančan senzibilitet za protivnika, ističe ljudskost protivnika i kada je on evidentan zločinac. Ljudskost protivnika je obaveza koja proizlazi iz dužnosti prema istini: „dužni smo prema drugome svoju ljudskost, pa i prema nečovjeku“ (ibid.:75).

Ideja da su pacifisti svojim protivnicima možda jedina nada, kako je Dan Berrigan zabilježio uvjerenje svog brata Phila, svjedoči radikalnu ljubav prema neprijatelju. Upravo je ljubav za neprijatelja specifičan kršćanski doprinos nenasilju, obilježje principijelnog nenasilja čiji predstavnik je zasigurno Dan Berrigan. Njegovo radikalno nenasilje slijedi i Sölle. Berrigan je važan jer je izdvojio specifična pravila nenasilnog ponašanja koja je teološki objasnio kao „zapovijedi“, aludirajući na deset Božjih zapovijedi u svom djelu *Zehn Gebote auf dem langen Marsch zum Frieden [Deset zapovijedi na dugom maršu mira]*.³⁹ Berrigan se puno češće poziva na evanđelje, liturgijsku simboliku negoli na Gandhija, no njegov nepokolebljiv pacifizam koji prema njegovu svjedočanstvu zahvaljuje Dorothy Day, smješta ga unutar pravca promišljanja nenasilja utemeljenog na gandhijanskoj tradiciji. Kada se Berrigan poziva na Krista i evanđelje dokazujući vrijednost nenasilja, on želi, slično kao i Gandhi, izraziti stav da je nenasilje vrijednost koja obvezuje jer je svezremenska i jer je općeljudski uključujuća. To vrednovanje nenasilja u potpunosti je prihvatila i Sölle kao svoju životnu obavezu, kao zavjet koji je dala miru.

³⁸ Moto akcije paljenja vojnih isprava bio je: boje da od napalm bombi gore dokumenti nego djeca.

³⁹ U *Zehn Gebote auf dem langen Marsch zum Frieden* Berrigan prepoznaje u Novom zavjetu pet zapovijedi koje se tiču izravno nenasilja. To su: (1) ljubav za neprijatelja koju Berrigan čita u Matejevom evanđelju (Mt 5,44), (2) preporuka siromašnog života (poziva se na Mt 19,21), (3) oslobođenje od straha, Berrigan se poziva na Mk 5,36 i 6,50), (4) oslanjanje na obranu Duha Svetoga, umjesto pripremanja vlastite obrane unaprijed (Lk 21,12), te (5) biti svjestan vlastite grešnosti, zbog čega nitko nema pravo osuđivati druge, ili biblijskim rječnikom izraženo baciti prvi kamen na grešnika (Iv 8,7).

Dok je Sölle za osmišljavanje samog koncepta nenasilja teorijski značajnija autorica, Berrigan je značajan zbog svog praktičnog pacifističkog utjecaja. Započeo je djelovati u maloj grupi od osam katoličkih pacifista i danas je važna povijesna osoba nenasilnog otpora i zbog radikalnih metoda djelovanja (borbeno, ilegalno, nenasilno) i zbog obrazloženja nenasilnog otpora u kontekstu Isusovog nenasilja.⁴⁰ Berrigan i grupa *Plowshares* su bili predvodnici, na početku lavine velikog antiratnog protesta koji je na kraju i zaustavio rat u Vijetnamu.

Popis izvora i literature:

- Berrigan, Daniel (1983). *Zehn Gebote für den langen Marsch zum Frieden*. Stuttgart: Kreuz Verlag.
- Goss Mayr, Hildegard (1981). *Der Mensch vor dem Unrecht – Spiritualität und Praxis gewaltloser Befreiung*. Wien: Europa Verlag.
- Goss Mayr, Hildegard (1993). *Evangelje i borba za mir*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost i Provincijalat franjevac trećoredaca.
- Kumarappa, Bharatan (ur.) (1996). *Mahatma Gandhi Für Pazifisten*. Münster: LIT Verlag.
- Melon, Christian; Semelin, Jacques (1994). *La Non-violence*. Paris: Presse Universitaires de France.
- Muller, Jean Marie (1986). *Strategija nenasilnog djelovanja*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Muller, Jean Marie (1988). *Lexique de la non-violence*. Saint-Etienne: IRNC.
- Muller, Jean Marie (2011). *Entrer dans l'age de la non-violence*. Gordes: Relie.
- Muller, Jean Marie; Semelin, Jacques (1995). *Comprendre la non-violence*. Lorient: Non-Violence Actualite.
- Sharp, Gene (1973) *Power and Struggle, 1. dio: The Politics of Nonviolent Action*. Boston: Extending Horizons Books.
- Sharp, Gene (2008). *Von der Diktatur zur Demokratie – ein Leitfaden für die Befreiung*. München: Verlag C.H.Beck oHG.
- Sölle, Dorothee (1971). *Politische Theologie*. Stuttgart u: Sölle, Dorothee (2006i). esammelte Werke Band 1: "Sprache der Freiheit", Stuttgart: Kreuz Verlag.
- Sölle, Dorothee (1981). *Im Haus des Menschenfressers*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag.
- Sölle, Dorothee (1987). *New Yorker Tagebuch*. Zürich: Prendo. U: Sölle, Dorothee (2009c). Gesammelte Werke Bad 9: „Gott denken“. Stuttgart: Kreuz Verlag.

⁴⁰ Dan Berrigan i Dorothy Day evanđeosko nenasilje su shvatili i provodili gotovo pola stoljeća prije svoje Crkve Katolička crkva tek 2016. pokreće kroz svoje institucije Justitia et Pax i međnarodni pokret Pax Christi ozbiljnu kampanju za promociju nenasilja kao autentične, središnje evanđeoske vrijednosti <https://nonviolencejustpeace.net/>

Sölle, Dorothee (1994). *Gewalt. Ich soll mich nicht gewöhnen*. Düsseldorf: Patmos Verlag.

Sölle, Dorothee (1997). *Mystik und Widerstand „Du stilles Geschrei“*. Hamburg: Hoffmann und Campe Verlag.

U: Sölle, Dorothee (2007). *Gesammelte Werke Band 6: „Du stilles Geschrei“ Wege der Mystik*. Stuttgart: Kreuz Verlag.

Sölle, Dorothee (2007b). *Mystik des Todes*. Stuttgart: Kreuz Verlag.

Sölle, Dorothee (1995). *Gegenwind. Erinnerungen*. Hamburg: Hoffmann und Campe.

Tolstoj, Lav Nikolajevič (2012). *U što vjerujem?* Zagreb: Vbž.

Woodcock, G. (1983). *Der gewaltloser Revolutionär, Leben und Wirken Mahatma Gandhis*. Kassel: Bettenhausen.

Ebert, Theodor (1978). „Was ist unter einer „gewaltfreien Aktion“ zu verstehen?“: 1-5. http://www.archiv-activ.de/index.php?page_id=60 (5.11.2012.).

Müller, Barbara; Schweizer, Christine (2000). „Gewaltfreiheit als Dritter Weg zwischen Konfliktvermeidung und gewaltsamer Konfliktaustragung“ u Kempf, Wilhelm ur. (2000). *Konflikt und Gewalt: Ursachen – Entwicklungstendenzen – Perspektiven* Münster, str 82 – 111. www.hsfk.de/downloads/Barbara_Mueller-fertig.pdf (8.8.2012.).

Muller, Jean Marie (2004). „Die Gewaltlosigkeit als Philosophie und Strategie“ – predavanje na IFOR konferenciji u Magdeburgu „Pazifismus heute“ www.konfliktkultur.info/media/g-text_05.htm (15.3.2013.).

Thoreau, Henry David (1848). *Civil Disobedience*. <https://xroads.virginia.edu/~hyper2/thoreau/civil.html> (8.9.2013.).

Weber, Thomas; Burrowes, J.Robert (1991). „Nonviolence: An Introduction“: 1-29 <http://www.nonviolenceinternational.net/seasi/whatis/book.php> (2.3.2013.).

PREMA PROMJENI: NAPRIJED - NAZAD

Goran Božičević

IZGRADNJA MIRA KAO IZGRADNJA DRŽAVE I DRUŠTVA U KOJEM ŽELIMO ŽIVJETI

Izgradnja mira se u Hrvatskoj počela sustavno prakticirati taman kada se i pojavila u vokabularu UN-a. U vrijeme kada je zaživio Austrijski studijski centar za mir i rješavanje sukoba u nama bliskom Stadtschlainingu⁴¹, s prvim edukacijskim programima Izgradnje mira. Godina je 1993. Pokreće se **Volonterski projekt Pakrac**. Trajat će do kraja veljače 1997. Pionirski pokušaji građenja mira. Iz rada u Pakracu niče MIRamiDA - Prvi treninzi građenja mira u postjugoslavenskim zemljama, od 1995. godine. MIRamiDA obitelj je velika i razgranata, sa preko sedamdeset višednevnih radionica, oko dvije tisuće ljudi uključenih.

Nakon naprednih, regionalnih, desetodnevnih MIRamiDA Plus - prirodan su korak bili **Mirovni studiji**.

"Prikupili smo dio neponovljive energije volontera za vrijeme rata u Pakracu"

Izložba Pakrac: jučer, danas, sutra koju su pripremali sudionici Mirovnih studija i učenici Srednje škole Pakrac otvorena je jučer u Muzeju grada Pakraca.

Izraživački rad sudionika Mirovnih studija, kao praktični i završni rad edukativnog programa fokusirao se na Pakrac: krajem osamdesetih godina i projekt društvene obnove koji se provodio ratnih i poratnih godina kroz Međunarodni projekt Pakrac. Izraživači su kontrolišu dostupnu arhivsku građu i intervjue. Učesnici su se bavili percepcijom svojih vrijednosti i sagradnja o tome kako vide grad danas te koja je njihova vizija budućnosti. O rezultatima su došli kroz radionicu s profesorima, te anketu s vrijednicima i sagradnjama.

Izložba je rezultat suradnje Centra za mirovne studije, Srednje škole Pakrac, udruge Defini iz Pakraca i Gradskog muzeja Pakrac. Izložba je otvorena do 31. Kolovoza, a u sklopu projekta provede će se i volonterski kamp za mlade od 13. - 20. srpnja za koji su prijave još otvorene.

„Osobno me je jako dotakao projekt, novine, slike, sve što sam čula i naučila. Ne mogu sebe danas zamisliti, iskreno, da odlazim u drugu zemlju volontirati u vrijeme ratnih sukoba. A na našem teritoriju smo imali upravo to, grupe mladih koji su bili stari kao mi danas, čak možda i mlađi, koji su napustili svoju sigurnost, poslove, živote da bi došli ovdje pomoći lokalnom stanovništvu. To je nemjerljivo iskustvo i za njih, za ljude s kojima su radili i za našu zemlju danas - a nitko to više ne spominje ni ne cijeni. Ovim projektom se nadam da neponovljivog iskustva i pozitivne ljudske energije prikupiti na jednom mjestu kako bi ostalo trajno zabilježeno i zapamćeno, a time i preneseno na neke nove generacije“, istaknuli su mladi izraživači.

Izložbu je financijski podržalo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta.

„Osobno me je jako dotakao Volonterski projekt Pakrac: novine, slike, sve što sam čula i naučila. Ne mogu sebe danas zamisliti, iskreno, da odlazim u drugu zemlju volontirati u vrijeme ratnih sukoba. A na našem teritoriju smo imali upravo to, grupe mladih koji su bili stari kao mi danas, čak možda i mlađi, koji su napustili svoju sigurnost, poslove, živote da bi došli ovdje pomoći lokalnom stanovništvu. To je nemjerljivo iskustvo i za njih, za ljude s kojima su radili i za našu zemlju danas - a nitko to više ne spominje ni ne cijeni. Ovim projektom se nadam da smo uspjeli dio neponovljivog iskustva i pozitivne ljudske energije prikupiti na jednom mjestu kako bi ostalo trajno zabilježeno i zapamćeno, a time i preneseno na neke nove generacije“, istaknuli su mladi istraživači.

Izložbu je financijski podržalo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta.

Pakrac: praktični rad sudionica, izložba. Pakrac: jučer danas, sutra. Mirovni studiji 2014-15. Mentori: Goran Božičević i Lana Jurman

Mirovni će studiji 2017. na dvadesetu godišnjicu Centra za mirovne studije iz Zagreba reći da su im korijeni u Volonterskom projektu Pakrac. Danas je to nekih četrestotinjak⁴² 'polaznica/ka', upravo kao i međunarodnih volontera ranih ratnih 90ih u Pakracu. Paralele? Da, svakako.⁴³ Mir smo počeli graditi ustajanjem ujutro u 5h u zgradi bez tekuće vode, bivšoj Pedagoškoj školi u Pakracu, srpnja 1993. Sat kasnije bili smo ispred Konstruktora i kretali u čišćenje ruševina zajedno sa još dvjestotinjak Pakračanki/a. Osjećali smo, naslućivali da to nije samo to, ima još, nije samo čišćenje cigli. Ima još. Od prelazaka linije razgraničenja/minirane prema tadašnjoj RSK do pomaganja izbjeglicama iz Sirije, Afganistana, Iraka dok prolaze Hrvatskom dva desetljeća kasnije. Sve je to isto.

Izgradnja društva u kojem želiš živjeti. Prelasci zidova raznih, ponajviše onih u glavama. Koja je veza Izgradnje mira i Hrvatske? Ima ih raznih i mnogo, a istovremeno i nema baš. Kako to?

Mirna reintegracija Istočne Slavonije, Baranje i Zapadnog Srijema 15.1.1996. - 15.1.1998 uz misiju UNTAES i danas se navodi kao jedna od najuspješnijih mirovnih operacija UN-a. Niz je ljudi zaslužno za to, najprepoznatljiviji su u Hrvatskoj Vesna Škare Ožbolt, Joško Morić i Ivića Vrkić, general Jaques Paul Klein na čelu UN misije. To jeste bila Izgradnja mira. Prototip. Od vrha države do najmanjeg sela i obrnuto. S prekograničnim suradnjama, nizom mirovnih i udruga za ljudska prava uključenih, sa sjajnom međunarodnom ekipom.

No Hrvatska je odabrala drugi put. Mirna se reintegracija u nacionalnom narativu gotovo i ne spominje. Kamoli da je uz bok vojno policijskim akcijama Bljesku ili Oluji. U Vukovaru ima problema, u Kninu nema. U Vukovaru ima (previše) Srba, u Kninu nema. Možda ih nema 'previše' no glasni su, vidljivi, politički organizirani, to smo im sve Erdutskim sporazumom dali. Tako govori i dalje dominantni nacionalistički diskurs.

Ne kaže da je Mirna reintegracija prerano završila, da su dvije godine kratak rok, da se moralo nastaviti raditi, na terenu, godinama, desetljećima. Izgradnja povjerenja, uključivanje ratnih veterana - obiju strana - u mirovne procese, pronalazak svih nestalih i svih masovnih grobnica, primjerena obeštećenja žrtvama, primjerene kazne počiniteljima, svim. Mirovno obrazovanje u svim školama. Mirna reintegracija je sjajan poduhvat, no odabrali smo da se s njim ne hvalimo, da ga maltene kao nekog 'krivca' sagledavamo.

Ima jedan mirovni dragulj koji se na Mirnu reintegraciju nadovezao 1999 u mjestima Bilje, Beli Manastir, Berak, Dalj, Tenje, Vukovar, Okučani te Novo Selo, Kolibe i Zborište u Posavini, BiH.

⁴² Do 2017. – 600-tinjak polaznika prošlo je kroz Mirovne studije, (op. ur)

Mirovni timovi⁴⁴ osječkog Centra za mir, nenasilje i ljudska prava okupili su 36 ljudi u 10 timova u periodu od 5 godina. Brojevi su impresivni, ali iza njih je mnogo dojmljivija priča. Ne ona koja će nam reći da su domaći, povratnici, ostalnici, doseljenici i drugi širom raširenih ruku dočekali dugo željene mirotvorce. Ne. **To je niz, mnoštvo točnije, osobnih priča o nepovjerenju, neprepoznavanju, sumnji, uspostavi kontakata, upoznavanju, međusobnom učenju, prvim kavama, ispipavanju terena, pa sve do zajedničkih akcija, suradnji, priča o prijateljstvima, izrastanjima od etiketom povratnika obilježene osobe u odgovornog građanina. Izgradnja zajednice se to zove, izgradnja države to jeste, svakako izgradnja trajnoga mira.**

Posebni po studioznoj pripremi, planiranom višegodišnjem djelovanju, točnije - življenju u zajednicama, jedinstvenosti i ambiciji. Prvi je to projekt koji je "povukao" EU fondove, tada i danas značajnih 1,1 milijuna eura, iako, ako gledamo po uključenoj osobi, na dan to iznosi tek oko 30 eura uključujući sve troškove, programske, životne, honorare.

Najveća mu je mana da je prestao i nije (još) ponovo zaživio. Nismo još kao društvo zreli prihvatiti da, u složenim poslijeratnim zajednicama, stalno prisustvo izabраниh, educiranih i podržavanih mirovnih radnika blagotvorno djeluje na nužno potrebnu izgradnju zajednice. Ili možda danas jesmo?

Mirovni su timovi bili velik projekt iako za njih skoro nitko u Hrvatskoj ni danas ne zna, a malo ih je izvan lokalnih zajednica i tada znalo. Kultura nenasilja je

odgovor, onaj nužni, pravi, dubinski, na pojavu „antićirilicnog“ raspoloženja, na frustracije još uvijek velikim brojem od gotovo 1600 nestalih. Isto tako, kultura nenasilja naprosto ne postoji u vidokrugu donosioca odluka, ako i uđe, jasno je da nije poželjna. Nenasilju nema mjesta u hrvatskoj politici, znači i stvarnosti. Najveća vrijednost ovoga pothvata je što je dokazao da su **prisustvo, življenje, rad u ratom stradalim zajednicama potrebni - mirovni procesi se neće dešavati sami po sebi, a ako i dođu izvana upitno je kako će zajednica na njih reagirati i hoće li ti procesi biti doživljeni kao mirovni.**

Izgradnja mira nije u Hrvatskoj institucionalizirana. Nema je u strateškim dokumentima, stranačkim programima, saborskim odborima. Mir smo izgradili, možemo ga samo izvoziti, lakonski se objašnjava. Zato nije ni čudo da zaboravu prijeti jedan drugi biser mirovnjaštva.

Škola mira Mrkopalj⁴⁵ sinonim je za mirovnu edukaciju, ali i pomirenje u Hrvatskoj. Za sada samo među znalcima, uskoro možda i za širu javnost. Ima jedna iznimka kada spominjemo rad na pomirenju, jedan, matematički rečeno „singularitet“, mjesto koje pravilima prkosi - Mrkopalj. U srcu Gorskog Kotara, Gorani se nisu dali zaratiti. Jedino područje značajnije naseljeno s etničkim Srbima gdje rat nije zaživio. Jednostavno je reći da je za to jedan učitelj zaslužan, Franjo Starčević, iako nije mnogo ni krivo. Škola mira Mrkopalj jest bio Franjo, ali i mnogi drugi. Vjerojatnije je da je kroz trud, entuzijazam i energiju Franje Starčevića progovarao duh Gorana, svih onih ljudi koji nisu htjeli mrziti, jer planine, šume i životinje

⁴⁴ Dio o Mirovnim Timovima preuzet je iz publikacije "Gradnja Dijaloga - Pozitivni primjeri rada na pomirenju u Hrvatskoj" UNDP, Zagreb 2016, isti autor

⁴⁵ Također preuzeto iz "Gradnja Dijaloga" http://www.hr.undp.org/content/croatia/hr/home/library/crisis_prevention_and_recovery/gradnja-dijaloga.html

nisu plodno tlo za ljudske slabosti. Mrkopalj je vjerojatno jedino mjesto u Hrvatskoj, a među rijetkima na cijelom Balkanu, gdje je pomirenje uvijek stanovalo, bilo dobrodošlo, njegovano, zalijevano, oblikovano dječjim rukama u mnoštvu radionica. U Mrkoplju su skladno funkcionirala ateistički odgojena djeca, polaznici mnogih radionica, kampova, programa, i djeca vjernici raznih vjera, učiteljice isto takve, financirane iz raznih izvora, nerijetko baš vjerskih, mnoštvo domaćih ljudi koji se mirovnjacima ne bi nazivali, iako bez lokalne potpore Škola mira ne bi toliko dugo opstala i lokalno ukorijenjena bila. Hrana je stizala od Hrvatske vojske, ne nije greška, ta suradnja jeste postojala, nije zapisano da se itko žalio, i pokazuje koliko Škola mira nije bila zatvorena već, kako pomirenje i traži, otvorena.

Šetajući atlasom iznimnih primjera Izgradnje mira u Hrvatskoj nailazimo na **uključivanje branitelja u Izgradnju mira**.⁴⁶ Prvi organizirani susret branitelja i mirovih/aktivista za ljudska prava održan je u lipnju 2004. godine baš u Školi mira u Mrkoplju. Trodnevni skup počeo je oprezno, no ubrzo se otkrilo da su svi prisutni ionako već otvoreni za suradnju, te je zaključeno da treba pozvati predstavnike velikih i utjecajnih udruga. To se i dogodilo u travnju 2005. godine u Selcu.

Naslov "Uloga branitelja u izgradnji mira u Hrvatskoj i regiji" privukao je više nego reprezentativan uzorak populacije koja se do tada na skupovima izgradnje mira nije viđala: zapovjednici brigada, zatočenici srpskih logora, udruga Vukovarske majke, HVIDRA. Težak skup, visoke koncentracije, konstruktivno je priveden kraju. Početak rijetko uspješnog uključivanja ratnih veterana u procese izgradnje mira. "Hoćete li nas naučiti kako razgovarati s onima s kojima se ne slažemo?" poziv je organizatorima skupa u Selcu uputio tadašnji predsjednik zagrebačke Zajednice udruga HVIDRA. Slijedio je niz radionica i većih skupova te registracija udruge IZMIR – Inicijativa za izgradnju mira i suradnju. Iako IZMIR nije zaživio punim plućima te se ubrzo ugasio, vrijedan je pokušaj stvaranja zajedničkog prostora u kojem ratni veterani (s tim jakim identitetom) i mirovnjaci surađuju. Niz je branitelja pohađao i završio Mirovne studije zagrebačkog Centra za mirovne studije, ugostili su i beogradske Žene u crnom, jedino nacionalno savjetovanje u procesu Koalicije za REKOM⁴⁷ održano je baš u Hrvatskoj, a registrirana je i udruga I.S.P.I.T.p (<http://organizacija-ispitp.hr/>) koja radi na uključivanju branitelja u civilno društvo.⁴⁸

U periodu od 2004. do 2009. godine napravljen je iskorak koji bi u današnjoj situaciji u Hrvatskoj itekako dobro došao. Iskorak vrijedan u svjetskim mjerilima. Mirovni rad, onaj pravi, nenasilni, na terenu, s ljudima, vrijednosni, ali ne isključujući – sreo se s hrvatskim braniteljima, onima iz najvećih udruga, invalidima, zapovjednicima postrojbi, brigada.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ <http://www.recom.link/hr/>

⁴⁸ Direktor je umirovljeni pukovnik HV-a Veljko Vičević, jedan od dobitnika mirovne nagrade „Krunoslav Sukić“ za 2011. godinu.

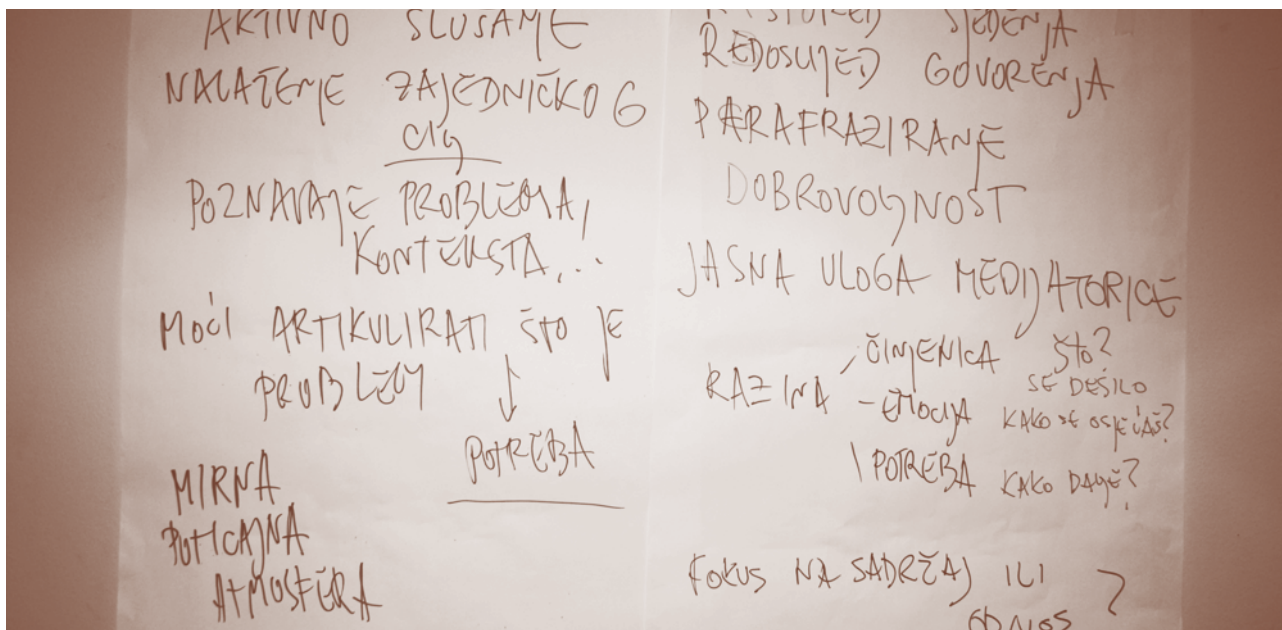

Foto: materijal s radionice Izgradnja mira, posredovanje u sukobu, Mirovni studiji, 2014-15.

I dok je DDR maltene poštapalica svima koji se ratnim veteranima nakon oružanih sukoba bave: Demobilisation, Disarmament, Reintegration – razvojačenje, razoružanje, reintegracija, u Hrvatskoj se otišlo korak od sedam milja dalje. Ratni veterani, branitelji aktivno su se uključili u procese izgradnje mira.

To da Izgradnje mira u Hrvatskoj nema u politici, svakako jeste zabrinjavajuće. Izgradnja mira traži otvorenost, hrabrost, spremnost na sagledavanje vlastitih grešaka (zločina), izgradnju vladavine prava, brigu o svakom građaninu pogotovo o manjinama. Istina, mnogo se jeste napravilo od 90ih, no zadnjih je godina mnogo toga i na udaru i pod prijetnjom. Nevjerojatno vrijedan policy dokument, mjesecima se stvarao tijekom 2005. : **Platforma za Izgradnju mira.**⁴⁹

⁴⁹ također prema "Gradnja Dijaloga" isti autor

Početak tisućljeća motivirao je mnoge mirovne inicijative širom svijeta, a jedna od najznačajnijih - Globalno partnerstvo za prevenciju oružanih sukoba GPPAC⁵⁰, nastala je pod okriljem UN-a i još uvijek je aktivna. Povoljan trenutak uključivanja građana u konzultacije u cijelom svijetu potaknuo je kreativan i konstruktivan angažman i u Hrvatskoj. Regionalnih centri ugledne norveške mreže Nansen dijalog centar koordinirali su niz susreta u postjugoslavenskim zemljama. U Hrvatskoj se otišlo najdalje čak i u svjetskim okvirima – dogovorena je, napisana i usvojena Platforma za izgradnju mira, dokument na kojem je radilo preko 60 udruga i predstavnika lokalne vlasti. Proces dogovaranja je trajao devet mjeseci. Budući da je taj duboko mirovnjački proces okupio vrijednosno i politički raznolike dionike, odustalo se od usvajanja cijelog dokumenta, no usvojena je Pove-

⁵⁰ <http://www.gppac.net/home>

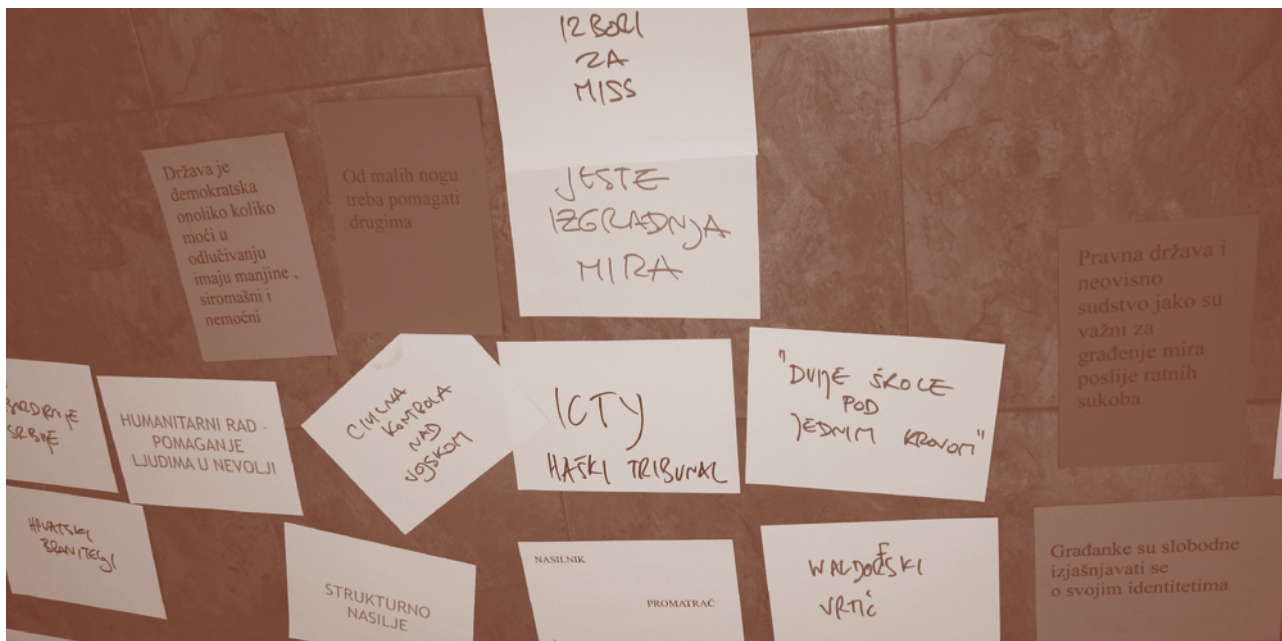

Foto: U kolikoj su mjeri određeni društveni procesi izgradnja mira, s kolegija Uvod u izgradnju mira, Mirovni studiji

lja o Platformi na Prvoj nacionalnoj konferenciji o izgradnji mira u Vukovaru prosinca 2005. godine. Potpisa je bilo na stotine. Željelo se inicirati nacionalnu mirovnu politiku, strategiju potrebnu za cjelovitu izgradnju mira. Uspjeh cijelog procesa osokolio je grupu najaktivnijih te se prišlo osnivanju i registra Mreže za izgradnju mira. Danas možemo žaliti što se u tome nije uspjelo, no realno je procijeniti da je proces pisanja i usuglašavanja obimne strategije bio (pre) veliki izazov za mirovne radnice/ke. Platforma definira osnovne vrijednosti i principe kao što su nenasilje, tolerancija i solidarnost, suradnja, dijalog i multikulturalizam. **Poziva se na održivi razvoj, odgovornost i transparentnost, izgradnju povjerenja i pomirenje, inkluziju i jednakost, te nastoji ukazati na potrebu da se od koncepta nacionalne sigurnosti pomaknemo ka onome ljudske sigurnosti, što podrazumijeva poštivanje ljudskih prava, poštivanje međunarodnog prava, zahtijeva inovativnost i građanski aktivizam, a temelji se na socijalnoj pravdi i uvažavanju identiteta.** Niz je područja primjene Platforme: od izgradnje mira u obrazovnim politikama do suočavanja s prošlošću; sigurnosti, zaštite ljudskih i manjinskih prava te vjerskih sloboda; rodna jednakost; kultura javnog dijaloga i demokracije; u vanjskoj politici, jačanju uloge civilnog društva i medija i javnoj upravi; religijskim zajednicama i političkim strankama. Platforma za izgradnju mira je dokument dragocjen kako po sadržaju tako i po inkluzivnosti procesa stvaranja. Korišten je u nizu inicijativa organizacija civilnog društva, no malo je poznato o eventualnom utjecaju na institucije vlasti.

Govoreći o Izgradnji mira recimo da pod njom podrazumijevamo **“Jačanje i osnaživanje nenasilne društvene infrastrukture kako bi se mogli najbolje iskoristiti unutrašnji i vanjski resursi za uspostavu stabilnog mira.”**⁵¹ Na Mirovnim se studijima vodimo i definicijom “Svi procesi i aktivnosti koje vode društvo iz stanja primirja u stanje stabilnog mira.”⁵²

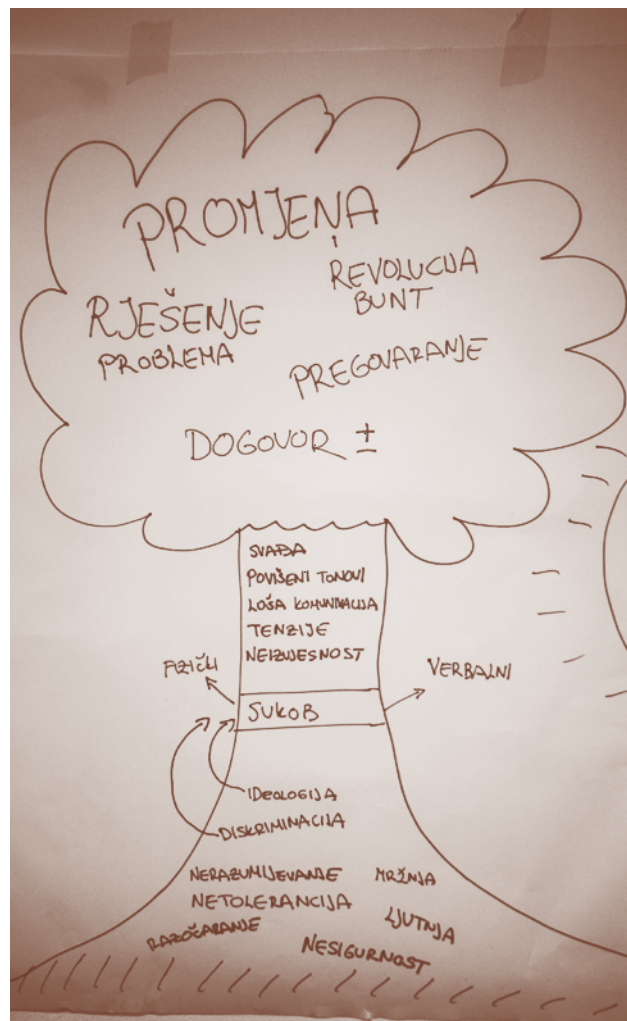
Izgradnju mira od mirovnog rada (shvaćenog općenito) razlikuje to što se ona odvija u područjima strada- lim ratom ili drugim oružanim sukobom i gdje su ozbiljno narušeni odnosi među (bivšim) neprijateljima. **Krajnji cilj Izgradnje mira je pomirenje, stanje društva u kojem više ne postoji opasnost od nasilnog sukoba među bivšim neprijateljima i gdje su mogući uzroci za taj ili sličan nasilan sukob uklonjeni. No to ne znači da u takvom društvu prestaje potreba za mirovnim radom, građenju i održavanju društva bez nasilja, diskriminacije, nepravde.**

U Hrvatskoj zagovarački proces za institucionalizaciju Izgradnje mira i dalje traje. Želimo da 15. siječanj, dan početka i kraja Mirne reintegracije (točnije misije UNTAES-a) bude Dan Izgradnje mira. Kako je riječ o Danu međunarodnog priznanja RH, riječ je o važnoj poveznici i simbolici.

No sam Dan nije dovoljan. Vijeće za Izgradnju mira, aktivno, reprezentativno, nenasilnoj transformaciji sukoba posvećeno, od stranačkih politika neovisno, prirodan je korak. Uskoro možda i Ured za Izgradnju mira. Mirovna politika nam treba - ugledana na participativni proces Platforme, praćena konkretnim radom u zajednicama - poput Mirovnih timova. Građanski

odgoj i obrazovanje, mirovno obrazovanje u školama poput Škole mira u Mrkoplju u devedesetima, nam je nužno.

Hoćemo li?

⁵¹ John Paul Lederach

⁵² Definicija s kolegija Izgradnja mira na Mirovnim studijima u Zagrebu

Literatura:

"Gradnja dijaloga - Izabrani primjeri rada na pomirenju u Hrvatskoj" autor Goran Božičević, United Nations Development Programme Hrvatska, 2016, dostupno na http://www.hr.undp.org/content/croatia/hr/home/library/crisis_prevention_and_recovery/gradnja-dijaloga.html

"Building peace: Sustainable reconciliation in divided societies", autor John Paul Lederach, United States Institute of Peace, 1997

" U dosluhu i neposluhu - Pozitivni primjeri izgradnje mira u Hrvatskoj u 90-ima i kasnije", autor Goran Božičević, Miramida Centar 2010
dostupno na:

http://zaklada.civilnodrustvo.hr/upload/File/hr/izdavastvo/digitalna_zbirka/u_dosluhu_i_neposluhu.pdf

"Preporuke za sigurnosnu politiku EU temeljem iskustva izgradnje mira država nastalih dezintegracijom Jugoslavije " urednica Lana Vego, Centar za mirovne studije 2010
dostupno na:

http://cms.hr/system/publication/pdf/16/Preporuke_EU_KNJIZNI_BLOK.pdf

" Zašto se Hrvatska odriče Mirne reintegracije kao neželjenog djeteta" autorica Andreja Žapčić, T-Portal 14.1.2017. članak dostupan na

<https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/zasto-se-hrvatska-odrice-mirne-reintegracije-kao-nezeljenog-djeteta-20170113>

"Prema pomirenju - procjena utjecaja, naučene lekcije i preporuke", autorive Jessica J. Jordan i Marina Škrabalo, Centar za mir Osijek, 2000
dostupno na

<http://www.centar-za-mir.hr/uploads/dokumenti/izvjesca/Premapomirenju.pdf>

DVADESET GODINA MIRNE REINTEGRACIJE⁵³

Službenim završetkom procesa mirne reintegracije hrvatskog Podunavlja 15. siječnja 1998. godine Republika Hrvatska vratila je pod svoj puni suverenitet sva okupirana područja, te se taj datum može uzeti kao konačan povratak kontrole i nadležnosti institucija RH nad čitavim svojim teritorijem. Iako su oružani sukobi okončani u kolovozu 1995. godine vojno-redarstvenom operacijom Oluja, tek procesom mirne reintegracije Republika Hrvatska ostvaruje potpuni suverenitet nad svojim teritorijem. Time je učinila važan mirovni napor i nakon vojno-redarstvene akcije odlučila se posvetiti mirnoj reintegraciji okupiranih prostora. Mirna reintegracija Podunavlja često se navodi kao jedna od najuspješnijih mirovnih misija Ujedinjenih naroda, s obzirom na to da se čitav proces mirne reintegracije odvijao pod prijelaznom upravom UN-a, na temelju *Rezolucije 1037*. Pretpostavke za mirnu reintegraciju postavljene su *Erdutskim sporazumom* koji 12. studenog 1995. potpisuju hrvatska i srpska strana, a sama mirna reintegracija započinje 15. siječnja 1996. godine. Bile su potrebne dvije godine intenzivnog rada velikog broja ljudi u Nacionalnom odboru za uspostavu povjerenja i normalizaciju života na ratom stradalim područjima pod pokroviteljstvom Ujedinjenih naroda, uz pomoć novoosnovane posebne prijelazne uprave u istočnoj Slavoniji (UNTAES), da se izgradi minimum povjerenja između do jučer zaraćenih strana i krene u reintegraciju okupiranih područja. Petnaestoga siječnja 1998. godine tadašnji predsjednik Franjo Tuđman simbolično je preuzeo bivši okupirani teritorij, koji je od tog datuma vraćen pod puni suverenitet Republike Hrvatske.

KRITIKE MIRNE REINTEGRACIJE

Jedna od glavnih kritika procesa mirne reintegracije svodi se na tezu da je ovim procesom integriran teritorij, ali ne i ljudi. Naime, nakon što je teritorij fizički vraćen pod suverenitet RH, zajedno sa svom infrastrukturom i monetarnom politikom, prestalo se ulagati u postproces mirne reintegracije. Jedan od najvećih propusta bilo je ostavljanje ljudi koji su pretrpjeli teške ratne traume, često na suprotnim stranama, da žive jedni kraj drugih bez adekvatne institucionalne ili izvaninstitucionalne podrške. To je

⁵³ Tekst, uz odobrenje urednika, prenosimo iz časopisa *Političke analize*, Fakultet političkih znanosti, 2016. Izvorno je predstavljen na skupu "Znanstveni osvrt na mirnu reintegraciju danas", održanom 15. siječnja 2016. u Vukovaru u organizaciji Zaklade "Friedrich Ebert" (FES), Europskog doma Vukovar (EDVU) te Centra za istraživanje etničnosti, državljanstva i migracija Fakulteta političkih znanosti (CEDIM).

s vremena na vrijeme dovodilo do podizanja međuetničkih tenzija koje su zasigurno blokirale uspješan socioekonomski razvoj tog područja. Pomirenje je bilo jedan od ključnih uvjeta za uspostavu stabilnosti u društvu (Jakešević 2012: 186), ali je proces pomirenja bio prepušten tek pojedincima i krhkim organizacijama civilnog društva.⁵⁴ Upravo zbog toga osamnaest godina nakon završetka procesa mirne reintegracije to područje, a ponajviše grad Vukovar, ne uspijeva pokrenuti socioekonomski razvoj i često se percipira u javnosti kao mjesto međuetničkih tenzija. Takozvani referendum o ćirilici, koji je 2014. godine inicirala lokalna građanska inicijativa Stožer za obranu hrvatskog Vukovara, ili pak Stožerovo dijeljenje Kolone sjećanja, kojom se odaje pijetet ljudima stradalima u Vukovaru za vrijeme oružanog sukoba, samo su neki od najvidljivijih primjera konstantnih tenzija povezanih s nedavnom ratnom prošlosti grada Vukovara. Sve su to posljedice razumijevanja mirovnog procesa kao čisto tehničkog i vremenski ograničenog procesa. Nakon što je vraćen okupirani teritorij bilo je potrebno nastaviti graditi povjerenje među ljudima uz pomoć raznih institucionalnih i izvaninstitucionalnih mehanizama, oslanjajući se primarno na aktere koji su doprinijeli mirnoj reintegraciji i provodili je na terenu, kao i na organizacije civilnog društva. Ta je komponenta izostala, te se proces pomirenja oslanjao samo na krhko pravosuđe i državno odvjetništvo koji su trebali rasvijetliti i kazniti počinjene ratne zločine, što se također nije u potpunosti dogodilo. Važnu ulogu u procesu pomirenja trebala je imati i Državna uprava za zatočene i nestale, koja zbog nepovjerenja među sukobljenim stranama ni do danas nije uspjela rasvijetliti sudbinu svih nestalih osoba. Svi ovi neuspjesi rezultat su čestih političkih tenzija između različitih vizija unutar hrvatskog društva oko toga na koji se način trebamo odnositi i sagledavati vlastitu prošlost. Dok god neće biti minimalnog konsenzusa oko tog pitanja, neće biti moguć ni proces pomirenja. Time se jasno pokazalo kako je puno lakše integrirati teritorij nego ljude. Druga dominantna kritika procesa mirne reintegracije jest da je ona samo djelomično uspjela jer je ipak veliki broj ljudi koji su živjeli prije rata na okupiranim područjima, pogotovo srpske nacionalnosti, napustio taj teritorij. Iako je taj broj nemoguće točno odrediti, s obzirom na to da su za vrijeme rata na tom teritoriju živjele brojne izbjeglice srpske nacionalnosti iz drugih krajeva Hrvatske, nema sumnje da se demografska slika tog područja promijenila u odnosu na 1990. godinu. Ipak, najveći je uspjeh mirne reintegracije činjenica da je provedena bez primjene oružja i bez izgubljenih ljudskih života, ako se izuzme jedan oružani incident koji se dogodio 1997. godine, kada je bila napadnuta policijska postaja u Belom Manastiru, pri čemu je jedna osoba poginula, a jedna osoba ranjena.⁵⁵ Uspoređujući dvije godine mirne reintegracije, u kojoj je život izgubila jedna osoba, s četiri dana vojne akcije i dodatnih 25 dana tzv. čišćenja terena gdje

⁵⁴ Neki od primjera djelovanja organizacija civilnog društva u kontekstu mirne reintegracije zabilježeni su u knjizi *Preporuke za sigurnosnu politiku EU temeljem iskustva izgradnje mira država nastalih dezintegracijom Jugoslavije* koju je 2010. godine objavio Centar za mirovne studije iz Zagreba.

⁵⁵ Anonimno svjedočanstvo osobe koja je bila jedna od aktera mirne reintegracije u razgovoru s autorom.

je život izgubilo više stotina ljudi (iako i danas, 20 godina nakon vojne operacije, ne postoji jedinstveni, općeprihvaćeni broj stradalih u toj vojnoj operaciji), nema sumnje da je s humanističke pozicije mirna reintegracija uspješnija od vojnoredarstvene akcije Oluja. Ovu poziciju zauzeo je i bivši predsjednik Ivo Josipović, koji je prilikom obilježavanja 14. obljetnice završetka procesa mirne reintegracije hrvatskoga Podunavlja i odlaska mirovnih snaga UNTAES-a iz Hrvatske izjavio: "Taj je proces sačuvao mnoge živote i dokazao da je bolje deset godina pregovarati nego jedan dan ratovati" (Tportal 2012). Pitanje je različitih vrijednosnih pozicija po čemu se mogu mjeriti ili uspoređivati rezultati Oluje i mirne reintegracije, ali ako postoji konsenzus o važnosti ljudskog života nad drugim vrijednostima, mirna reintegracija svakako je važnija i uspješnija. Odnos mirne reintegracije i vojnoredarstvene akcije Oluja "Da nije bilo Oluje, ne bi bilo ni mirne reintegracije" (Index. hr 2015), izjavio je za Novu TV Ante Nazor, ravnatelj Hrvatskog memorijalno-dokumentacijskog centra Domovinskog rata, prilikom televizijskog prijenosa vojnog mimohoda kojim je Vlada obilježila dvadesetu obljetnicu oslobodilačke akcije Oluja, Dan pobjede i domovinske zahvalnosti te Dan hrvatskih branitelja.

Ta rečenica uvelike odražava dominantu struju mišljenja kojom se proces mirne reintegracije na neki način stavlja u vrijednosno podređen položaj vojnoj operaciji. U teorijskom smislu to bi se moglo interpretirati kao da su mirnodopski napori mogući jedino kada se postigne vojna premoć. Tek nakon pokazivanja vojne sile može se krenuti s mirovnim procesima. Iako se taj tijekom događaja ne bi smio uze-

ti kao općeprihvaćeni zaključak⁵⁶, nema sumnje da su u kontekstu događaja 1995. godine vojne akcije uvelike utjecale na daljnje političke odluke. Ipak, pojedini akteri i autori govore i o tome kako nije bilo lako donijeti odluku o mirnoj reintegraciji u trenutku kada je Republika Hrvatska ostvarila značajne vojne pobjede.

"Vrlo važan dio konteksta čini i raspoloženje stanovništva, koje je nakon uspješnih akcija oslobađanja okupiranih teritorija bilo vrlo naklonjeno vojnom rješavanju pitanja preostalog okupiranog teritorija. Takvom raspoloženju zasigurno je doprinijelo i nepovjerenje u mirovne napore Ujedinjenih nacija koje je generirano neuspjehom prethodnih dviju misija, pa se koncept mirne reintegracije činio neprovedivim", ističe Ružica Jakešević (2012: 192) u radu koji analizira studiju slučaja mirne reintegracije. Njezino mišljenje dijeli i Joško Morić, tadašnji pomoćnik ministra unutrašnjih poslova, kao i potpredsjednik Nacionalnog odbora za uspostavu povjerenja. "Najava da će se problem okupacije hrvatskog Podunavlja riješiti mirnim reintegriranjem u Republici Hrvatskoj dočekana je s nevjericom. Nakon pobjedonosnih Bljeska i Oluje, mali broj građana, a posebno branitelja, vidio je valjani razlog za mirnu reintegraciju. Naprotiv, većina je vidjela samo 'nevaljani' razlog – pritisak međunarodne zajednice. (...) U ostalim državama na području bivše Jugoslavije najava mirne reintegracije dočekana je s podsmijehom. Nakon šest godina međusobnih političkih optuživanja, neuspjelih međunarodnih posredovanja i četiri godine

⁵⁶ Ostaje za daljnja istraživanja vidjeti je li se mogla izbjeći i vojno-redarstvena akcija Oluja koja je uslijedila nakon što je srpska strana odbacila mirovni plan poznat pod imenom Z4.

ratovanja na tlu RH, vlade RH, tadašnje SRJ i tadašnji lokalni Srbi složiti će se i zajedno raditi na projektu mirne reintegracije. To nije vjerovala ni jedna vlada država iz okruženja, ali ni cijele vlade RH i SRJ” (Morić 2015: 14–15). Iz navedenog je vidljivo da odluka o mirnoj reintegraciji nije bila laka, posebno kada se zna da se krenulo s pripremom vojne operacije pod kodnim imenom “Skok u Dalj”, kojom se predlagala vojna akcija za oslobađanje preostalog okupiranog teritorija (Morić 2015: 15). Ipak, tadašnji državni vrh odlučio se za mirovno rješenje, uz dodatni pritisak međunarodnih čimbenika (Bing 2008: 336). U godinama koje će uslijediti, kada Hrvatska kreće u proces pristupanja Europskoj uniji, posljedice vojne operacije Oluja uvelike su opterećivale taj proces, najčešće zbog inzistiranja međunarodne zajednice na suradnji Republike Hrvatske s Međunarodnim kaznenim sudom za bivšu Jugoslaviju. Istovremeno, uspjesi i važnost mirne reintegracije nisu se koristili kao promocija drugačije politike 1990-ih, bilo u domaćoj ili međunarodnoj politici. Štoviše, obilježavanje vojno-redarstvene akcije Oluja gotovo svake godine doprinosi podjelama u hrvatskom društvu koje rezultiraju dvjema paralelnim proslavama Oluje – onom službenom u Kninu i onom neslužbenom u Čavoglavama koja je obojena nacionalističkim i ustaškim obilježjima (Preljvukić 2011). Dakle, u Hrvatskoj se nije uspio izgraditi nacionalni konsenzus oko obilježavanja vojne operacije Oluja ni 20 godina nakon njezina završetka. To je još jedan dodatni argument za usmjeravanje više pažnje na važnost i ulogu mirne reintegracije, čije bi obilježavanje zasigurno privuklo i odaslalo konstruktivnije poruke, prihvatljive različitim segmentima društva. Nažalost, ni danas još nema naznaka da bi 15. siječnja bio proglašen državnim praznikom.

MIRNA REINTEGRACIJA I VANJSKA POLITIKA

Prošlo je više od deset godina od završetka mirne reintegracije kada je prvi put, prema dosada poznatim podacima, tadašnji predsjednik Vlade Ivo Sanader u obraćanju na 63. zasjedanju Opće skupštine UN-a spomenuo mirnu reintegraciju kao “primjer učinkovite UN-ove misije, koja je imala jasan cilj i precizno definirani mandat”, te istaknuo da “svojim iskustvom na ovom području, Republika Hrvatska može i želi pridonijeti razvoju učinkovitijih mehanizama medijacije i mirnog rješavanja sporova” (Vlada RH 2008). Time je tadašnji premijer Sanader simbolično naznačio mogućnost da se iskustvo mirne reintegracije integrira u politiku međunarodne razvojne suradnje RH koja će se tek kasnijim približavanjem EU-u početi artikulirati unutar Ministarstva vanjskih i europskih poslova (MVEP). Jedna od dominantnijih odrednica hrvatske vanjske politike svakako je bilo vojno nasljeđe i vojno iskustvo stečeno u operacijama Oluja i Bljesak. Tako je Republika Hrvatska, primjerice, od 2005. godine aktivno sudjelovala sa svojom vojnom misijom u Afganistanu, dok je civilni mirovni angažman koji bi se usmje-

rio na razvojne projekte u Afganistanu bio gotovo zanemaren. Znakoviti je podatak iz 2012. godine da je Republika Hrvatska na vojnu misiju u Afganistanu potrošila 48,5 puta više sredstava negoli za razvojne projekte (Bosanac 2014: 123). Takav razvoj događaja nije iznenađujući, s obzirom na to da i na unutarpolitičkom planu institucije Republike Hrvatske u pravilu zanemaruju mirnu reintegraciju. Tek 2012. godine tadašnji predsjednik Republike Ivo Josipović radi iskorak prihvaćajući pokroviteljstvo nad obilježavanjem 14 godina od završetka mirne reintegracije, koje u Vukovaru 15. siječnja tradicionalno organizira lokalna udruga Europski dom Vukovar. Tu simboličku gestu nastavit će i predsjednica Kolinda Grabar Kitarović koja 2016. godine također nazočuje obilježavanju završetka mirne reintegracije. Ipak, ove simbolične geste ne odražavaju se na konkretne politike Republike Hrvatske. Iako MVEP u svojim strateškim dokumentima o međunarodnoj razvojnoj suradnji navodi iskustvo rata i poraća kao potencijal za kreiranje hrvatske vanjske politike, konkretni projekti izostaju (Hrvatski sabor 2009). Poseban interes za proces mirne reintegracije 2015. godine počinju iskazivati predstavnici državnih institucija i organizacija civilnog društva iz Ukrajine, propitujući primjenu modela mirne reintegracije na trenutno okupirane ukrajinske teritorije. Ovo je samo jedan od primjera gdje iskustvo izgradnje mira iz Hrvatske može biti integrirano u hrvatsku vanjsku politiku. Nasljeđe rata i iskustvo izgradnje institucija i države u poslijeratnom okruženju mora se prepoznati kao specifična prednost Hrvatske koja se može artikulirati u vanjskoj politici. To se djelomično učinilo i *Nacionalnom strategijom razvojne suradnje Republike Hrvatske za razdoblje 2009. – 2014.*, gdje se eksplicitno u tematske prioritete stavlja prijenos iskustava iz specifičnih ratnih i poratnih okolnosti (razminira-

nje, forenzika, fizička i psihička rehabilitacija, pomirba) (Hrvatski sabor 2009). U *Nacrtu* nove strategije za razdoblje od 2016. do 2020. to se područje još više prepoznalo kao svojevrsna strateška prednost u odnosu na većinu zemalja aktivnih u međunarodnoj razvojnoj suradnji. Nažalost, Nacrt nije usvojen u 2015. godini, te s promjenom Vlade ostaje otvoreno pitanje hoće li doći do njegovih izmjena. Naravno, tu politiku trebale bi pratiti i aktivnosti unutar Hrvatske koja bi, uz jačanje suradnje s organizacijama civilnog društva koje su u doba rata i poraća odigrale važnu ulogu u demokratizaciji zemlje, mogla postati od interesa za širu međunarodnu zajednicu. Time bi Republika Hrvatska također u inozemstvu o sebi gradila sliku zemlje koja je posvećena vrlo konkretnim aktivnostima izgradnje mira i promocije nenasilja.

Nasljeđe rata ne smije se samo kapitalizirati kroz vojne vještine stečene u ratu, već i kroz mirovne napore institucija, civilnog društva, medija i građana. Mirna reintegracija odličan je primjer okosnice i simboličke poruke te politike.

Zaključak

Proces mirne reintegracije Podunavlja i danas je, prema svjedočanstvu Joška Morića, "čudnovati politički kljunaš" novije hrvatske povijesti, kako ga je nazvao jedan hrvatski političar (Morić 2015: 15). Jasno je kako vodeći ljudi u politici u Hrvatskoj nisu uspjeli prepoznati ni kapitalizirati činjenicu da je Republika Hrvatska sudjelovala i doprinijela jednom od najuspješnijih mirovnih procesa u povijesti Ujedinjenih naroda. Ovaj propust rezultat je općinjenosti političkih elita, ali i velikog broja hrvatskih građana vojnim pobjedama u Domovinskom ratu, ali je i rezultat neu-

spjeha, tj. nezainteresiranosti i neumijeća kreiranja i provedbe politike suočavanja s prošlošću i pomirenja, čiji nedostatak i danas rezultira dubokim podjelama u hrvatskom društvu, i to baš oko ratnih sukoba iz novije ili dalje povijesti.

Mirna reintegracija, kao povijesna točka oko koje i danas postoji opći ali tihi ili prešućeni konsenzus na različitim stranama o tome da se radilo o velikom političkom uspjehu, prilika je koja bi mogla približiti podijeljene strane. Osim toga, postaje sve vidljivija u međunarodnoj zajednici, a u hrvatskoj vanjskoj politici može stvoriti jednu novu, mirovnu sliku Republike Hrvatske u inozemstvu. Ona ima veliki potencijal biti okosnicom politike međunarodne razvojne suradnje kojom se suvremene države legitimiraju i prepoznaju u današnjim međunarodnim odnosima. Ali prije svega, ona je možda i polazna točka za kreiranje politika pomirenja i stvaranja minimalnog konsenzusa o tome što nam se dogodilo tijekom Domovinskog rata i, ono što je važnije, kako da nikada više do rata ne dođe.

Joško Morić, Ivana Milas, Goran Božičević na tribini: Mirna reintegracija Podunavlja još traje, Mirovni studiji, 15.01. 2015.

Izvori:

Bing, A. (2008). Sjedinjene Američke Države i reintegracija hrvatskog Podunavlja. *Scrinia Slavonica*. 8 (1): 336–365.

Bosanac, G. (2014). Croatian Civil Capacities for Peace Operations. *Journal of Regional Security*. 9 (2): 111–126.

Hrvatski sabor (2009). Nacionalna strategija razvojne suradnje Republike Hrvatske za razdoblje od 2009. do 2014. godine.

Narodne novine. 24. http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2009_02_24_530.html (pristupljeno 6. travnja 2016.)

Index.hr (2015). MIG-ovi otvorili i zatvorili mimohod, građane oduševila teška mehanizacija. *Index.hr*. 4. kolovoza. 2015. <http://www.index.hr/vijesti/clanak/live-streaming-sa-zagrebackih-ulica-sve-je-spremno-za-mimohod/834426.aspx> (pristupljeno 6. travnja 2016.)

Jakešević, R. (2012). Mirovne misije Ujedinjenih nacija i rješavanje etničkih sukoba: studija slučaja Istočne Slavonije.

Politička misao. 49 (2): 186–203. Morić, J. (2015). U potrazi za učvršćivanjem mira u Istočnoj Slavoniji. U: Antunović Lazić, D. (ur.). *Zbornik radova: mirna reintegracija hrvatskog Podunavlja – zaboravljeni mirovni projekt?*

Vukovar: Zaklada "Friedrich Ebert", str. 14–21. Preljvukić, S. (2011). Čavoglave: 13 prijavljenih zbog ustaških obilježja. *Dnevnik.hr*. 6. kolovoza 2011.

<http://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/cavoglave-policija-prijavila-13-osoba-zbog-ustaških-obilježja.html> (pristupljeno 6. travnja 2016.)

Tportal (2012). Bolje deset godina pregovarati nego jedan dan ratovati. *Tportal*. 15. siječnja 2012.

<http://www.tportal.hr/vijesti/hrvatska/170446/Bolje-deset-godina-pregovarati-nego-jedan-dan-ratovati.html> (pristupljeno 6. travnja 2016.)

Vego, L. i dr. (2010). *Preporuke za sigurnosnu politiku EU temeljem iskustva izgradnje mira država nastalih dezintegracijom Jugoslavije*. Zagreb: Centar za mirovne studije.

Vlada RH (2008). Predsjednik Vlade na zasjedanju Opće skupštine UN-a. <https://vlada.gov.hr/vijesti/predsjednik-vladena-zasjedanju-opce-skupstine-un-a/13281> (pristupljeno 6. travnja 2016.)

ZANEMARENI KONTINUITETI DRUŠTVENIH SUKOBA: STUDIJA SLUČAJA KOMBINAT BOROVO 1988. – 1991.

„Tradicija ugnjetenih poučava nas da je „izuzetno stanje“ u kome živimo — pravilo. Mi moramo doći do shvatanja istorije koje tome odgovara (...). Šansa fašizma je — ne na posljednjem mestu — u tome što ga protivnici dočekuju u ime napretka kao istorijske norme. — Čuđenje zbog toga što su stvari koje doživljavamo „još“ moguće u dvadesetom veku — nije filozofsko. Ono se ne nalazi na početku saznanja, sem ukoliko to nije saznanje da je neodrživo shvatanje istorije iz kojeg to čuđenje potiče.“ (Walter Benjamin, 1974)

Benjaminov citat daje nam dvije lekcije ključne za disciplinu mirovnih studija, svaku ozbiljniju sociološku ili historijsku analizu, ili pak aktivistički angažman: prvo, upozorava nas na nužnost iskoraka iz vlastite, često privilegirane pozicije, kako bi locirali izvore strukturnog nasilja integriranog u naša društva. Drugo, ništa manje važno, podsjeća nas da je naše iznenađenje eskalacijama nasilja zapravo simptom vlastitog neuspjeha; pokazuje da smo žmirili pred sudbinama onih koji su u datom historijskom trenutku bili ugnjetavani.

Istraživanjem radničkog otpora s kraja 1980-ih godina u SFRJ pokušavamo napraviti upravo korak dalje od „čuđenja“ društvenom krah koji je nastupio. Pritom, ključnim doprinosom smatramo razumijevanje manifestacija i otpora strukturnom nasilju u posljednjim godinama SFRJ. U našem istraživanju bavimo se iskustvom radnika tvornice Borovo⁵⁷. Slučajno ili ne, zajednica kojom se bavimo trpjela je i najstrašnije posljedice fizičkog nasilja u ratnom razdoblju.

Istraživanje kombinata Borovo u godinama koje prethode raspadu SFRJ vođeno je s ciljem potpunijeg razumijevanja uzroka raspada bivše države i manifestacija nasilja koje su potom uslijedile. Polazeći od toga kako uzroke sukoba ne možemo istraživati na njihovoj pojavnoj razini, ovim istraživanjem htjeli smo ponuditi detaljniju analizu onoga što je prethodilo, njihove geneze.

⁵⁷ Na istraživanju kontinuirano rade Sven Cvek, Snježana Ivčić i Jasna Račić, uz podršku Ive Zenzerović-Šloser i Jovice Lončara. Razvoju istraživanja pridonijeli su i studenti mirovnih studija generacije 2013/2014, kao i brojni kolege istraživači i aktivisti koji se bave srodnim temama. Posebna zahvalu treba uputiti Ivici Žabić i Ivanu Hubaleku, bivšim radnicima i velikim zaljubljenicima u Borovo, za nesebično dijeljenje znanja i informacija.

Foto: Dio kompleksa kombinata Borovo, 2014.

Društveni sukob od kojeg polazimo je val radničkog nezadovoljstva koji potresa SFRJ, pa tako i Borovo 1988.-1991. godine. S istraživanjem se zaustavljamo u ljeto 1991., kada Borovo prestaje s radom, a nacionalni sukobi prelaze u nasilnu fazu.

U najvećoj mjeri, istraživanje se oslanja na kontinuirani arhivski rad na Tjedniku jugoslavenskog kombinata obuče Borovo iz 1988.-1991. godine, i ponešto selektivnijem konzultiranju drugih arhivskih materijala (Sindikalna javnost, Radničke Novine, Vjesnik, Glas Slavoniji, Danas). Faktografiju smo nadopunili polustrukturiranim dubinskim intervjuima s radnicima tvornice.

Odabir tvorničkog lista pokazao se iznimno zahvalnim jer osim što vjerno bilježi događaje s radničkih savjeta, zborova radnika i sindikalnih konferencija

(uključujući i kritičke glasove) i tako olakšava rekonstrukciju radničkog iskustva, Tjednik detaljno prati i poslovanje kombinata, ali i ukupne promjene koje se događaju u zemlji s početkom procesa sveobuhvatne društvene transformacije koju danas poznajemo pod pojmom "tranzicije". Prilikom intervjua, također se pokazalo kako je tjednik uživao veliki ugled među radnicima i bez obzira na druga obilježja njihovih stavova i interpretacija, nepovjerenje spram pisanja tjednika nije iskazivano.

Ključnim segmentom našeg istraživanja smatramo historizaciju događaja. Dalje u tekstu napomenut ćemo neke od najčešćih zamki koje njome izbjegavamo. Često se istraživanju raspada Jugoslavije pristupalo kroz prizmu etno-nacionalne logike, afirmirajući logiku uspostave naših poratnih društava. Problematičnost „čitanja povijesti unazad“ izvrsno

se očituje upravo u slučaju Borova. Kombinat Borovo zapošljavao je 23 000 radnika među kojima su bile 23 nacionalne manjine, značajan broj nekvalificiranih i kvalificiranih, nešto manji broj visokoobrazovanih radnika. Većina radnika stanovala je u Vukovaru, ali neki i u Osijeku, Somboru, Borovu, Dalju, Tenji ili Iloku. U Borovu je posao pronašao značajan broj „čistih proletera“, ali i radnika koji su živjeli na selu. Sva navedena obilježja činila su kompleksnu dinamiku i mrežu donosa među borovskim radnicima. Svođenje odnosa među radnicima kombinata na identitetsku dihotomiju „Srba i Hrvata“, kroz koju danas tako često prilazimo analizi Vukovara, stoga se pokazuje posve neutemeljenim.

Krenimo redom. Tvornica, kao i grad, 1980-ih je obilježena sasvim drugačijim procesima od onih o kojima danas najčešće razgovaramo. Nakon više godina rasta standarda, izgradnje i ulaganja (na lokalnom i federalnom nivou) kombinat Borovo počinje trpjeti ozbiljne posljedice ekonomske krize. U sličnoj situaciji našla su se brojna poduzeća u SFRJ. Kreditna zaduženja dolazila su na naplatu, a planirani rast proizvodnje, zbog relativno visokog standarda jugoslavenskih radnika i otvaranja tržišta sa znatno jeftinijom radnom snagom, to više nije mogao pratiti. O ekonomskom slomu Jugoslavije napisan je značajan broj analiza, međutim, ono što je ostalo nedovoljno istraženo su implikacije ove krize za svakodnevni život, u ovom slučaju, jugoslavenskih radnika.

Relevantnost mikroanalize ne treba posebno objašnjavati onima upućenim u društvenoekonomski ustroj Jugoslavije. Napomenimo samo kako je Borovo činilo tri četvrtine lokalne privrede. Brojka nam govori kako je, kao i druga slična poduzeća, Borovo bio pokretač jedne čitave regije. Uz ulogu Borova u razvoju Vukovara i okolne regije vezano je i nasljeđe Vukovara kao „grad(a) snažne radničke tradicije“. Ovo se nasljeđe iznenađujuće snažno zadržalo i u (post) tranzicijskom razdoblju, tako da spomenutu karakteristiku, prema istraživanju iz 2012., čak 83,9% ispitanih stanovnika Vukovara i dalje prepoznaje kao važnu značajku identiteta grada (Žanić, 2013). Proučavanje organizacije zajednice i kombinata, njegove povijesti i ustroja, kao i razgovori sa sudionicima tih događaja, ukazuju nam da umjetno seciranje jednog kolektiva i grada na današnji interpretacijski okvir, afirmiran logikom nacionalnih država, ne može dati zadovoljavajuće rezultate. Ovo upućuje i na širi problem istraživanja jugoslavenskih sukoba na koji smo upozorili i tekstem „Rad u interpretacijama jugoslavenskih sukoba“⁵⁸, a to je neupitnost nacije kao središnjeg društveno-interpretacijskog načela i etničke pripadnosti, tj. „etničkog identiteta“, kao ključne odrednice društvenih odnosa.

Prvo treba reći kako početak ekonomske tranzicije (koji smo datirali na početak 1980-ih, s eskalacijom u vidu konačne restauracije kapitalizma s kraja istog desetljeća) znači i početak uruša-

⁵⁸ Rad je objavljen u sklopu konferencije: „Interpretacije jugoslavenskih sukoba i njihove posljedice: između suštinskog neslaganja i dijaloga“ održane u Beogradu 2015. http://borovo1988.radnickaprava.org/system/articles_document/doc/8/Cvek_Racic_Ivcic_Rad_u_interpretacijama.pdf

vanja cjelokupne logike organizacije kombinata. Kod Borova je ovo možda i izraženije nego drugdje, budući da kombinat predstavlja jedan od temeljnih motora jugoslavenske ekonomije, kako obujmom proizvodnje, tako i brojem zaposlenih ili izdavanjima u zajednicu. Također, sustav međuovisne proizvodnje, kako nam govori sam naziv „kombinat“, činio je borovske tvornice manje prilagodljivim novim uvjetima.

Na ovom mjestu je važno demontirati drugi mit, po kojem su jugoslavenske republike nakon procesa političke tranzicije zbog ratnih okolnosti bile prisiljene na „pljačkašku“ ekonomsku tranziciju. Ovakva kronologija jedan je od ustaljenih primjera čitanja povijesti unazad i falsifikacije društvene stvarnosti. Upravo je proces ekonomske tranzicije prvi započet u Jugoslaviji. Premda genezu ideje o ekonomskoj tranziciji u Jugoslaviji možemo potražiti i dalje u prošlosti, već 1982. Jugoslavija donosi sveobuhvatni plan dugoročne ekonomske stabilizacije. Riječ je naime o dokumentu kojim se jugoslavenska ekonomija treba još jednom ponovno osmisliti, ali ovog puta na načelima koja su bliža kapitalističkom društvenom uređenju. U tom svjetlu treba proučavati i zakonodavni okvir koji je do kraja 1989. učinio prelazak na kapitalističke društvene odnose ne vjerojatnim, već jediniim mogućim rješenjem. Promjene koje u razdoblju realizacije procesa ekonomske i političke tranzicije trpi rad, fokus su našeg istraživanja. Nakon uvodnih napomena, pokušat ćemo, ponekad grubo i selektivno, koliko nam prostor dopušta, predstaviti osnovnu kronologiju i najvažnije zaključke istraživanja.

U ljeto 1988., kada pet tisuća radnika Borova svoj štrajk završava u Beogradu zauzimanjem Savezne skupštine, oni to čine kao ljudi uvjereni da imaju pravo na pristojan život od svoga rada. U tom trenutku,

položaj Borova već je poljuljan različitim faktorima: jeftinija tržišta otvaraju se u Južnoj Koreji i Kini, sve više su primorani oslanjati se na lohn poslove, politika otplate kredita primorava ih da svu proizvodnju usmjere na izvoz, a realna vrijednost plaće smanjuje im se uslijed galopirajuće inflacije.

Odlazak u Beograd, kao i upad u Saveznu skupštinu, zanimljiv je barem iz dva razloga: on ukazuje na klasni aspekt društvenih sukoba u SFRJ tek nekoliko godina prije eskalacije fizičkog nasilja pod nacionalističkim znakovljem, i drugo, on ukazuje na mobilizacijski i politički potencijal radnika u trenutku kada se sukob odvija. U srpnju 1988., dakle, pred zgradom Skupštine ne štrajkuju samo borovski radnici (premda samo oni u istu provaljuju), već to rade i radnici zemunskog „Zmaja“ i živničkog „Đurđevika“, a diljem zemlje, u svim republikama i regijama, radnici staju s proizvodnjom u valu masovnih štrajkovima. Naglasimo samo kako je 1989. godine u štrajkovima diljem Jugoslavije sudjelovalo preko 470 000 radnika. („Koliko je bilo štrajkova“ Tjednik Borovo 3116, 8)

Stoga, kada istražujemo štrajk(ove) u Borovu, činimo to kako bi dali doprinos boljem razumijevanju povijesti jedne tvornice i jednog grada, ali prije svega, u uvjerenju kako ovakva istraživanja doprinose boljem razumijevanju društvenih sukoba u posljednjim godinama SFRJ.

Po povratku borovskih radnika u tvornice, njih čekaju stara pitanja i stari problemi, međutim, sva sila federalnih i republičkih funkcionera dolazi u Borovo kako bi radnike uvjerala da federacija i republika, općina i sindikat ulažu sve napore kako bi se njihov problem riješio. Ova obećanja pokazat će se jalovima, međutim, poslužit će svrsi. Upravo primjer Borovskog

štrajka republičke i federalne elite koristit će se kako bi se ukazalo na nužnost reformi: kako u poslovanju poduzeća, tako i u sindikatu.

Bitno je imati na umu kako je i njihov otpor promjenama koje su se događale pokazatelj kako radnici nisu bili spremni na ustupke potrebne kako bi se krenulo u razdoblje „post-socijalizma“. Iz ovog razloga, kako naše istraživanje pokazuje, bila su nužna institucionalna rješenja koja su stalno sužavala prostor za artikuliranje otpora nadolazećim promjenama. Kako bi se odmaknuli od lažne dihotomije ekonomsko-političko, želimo naglasiti kako je i) ukidanje (koliko god ograničenih) instrumenata ekonomske demokracije prethodilo procesu (uže shvaćene) političke demokratizacije i kako su ii) institucije ekonomske demokracije ukinute zato što su unatoč svim svojim manjkavostima aktivno, (ali i logikom svoje organizacije), pružale otpor sveopćoj marketizaciji društva.

Proces prelaska na tržišne odnose eskalirao je u Borovu ubrzo nakon velikog štrajka u Beogradu ukidanjem samoupravnih institucija i podjelom kombinata na 17 zasebnih tvornica. Nova logika, po kojoj radnici kombinata više nisu zajedno udruživali rad u okviru međuoivisne proizvodnje, već su, svaki u svom pogonu, provodili politiku „čistih računa“⁵⁹, rezultirala je cijepanjem radničkog otpora. Radnici, podijeljeni po pogonima i upućeni na lociranje „neradnika“⁶⁰ među svojim kolegama tako pružaju sve slabiji otpor kroz male štrajkove unutar pojedinih pogona s partikularnim zahtjevima, najčešće usmjerenim na plaće. Također, nova orijentacija kombinata oživljava i, u Jugoslaviji često problematizirane, kriterije raspodjele osobnog dohotka, tj. podjelu između proizvodnih i administrativnih ili u drugom slučaju visoko i niže obrazovanih radnika. U sljedećoj etapi marketizacije, koja kulminira 1990., politike čistih računa rezultiraju krahom kombinata. Unatoč odijeljenosti financija, temeljna logika organizacije kombinata nalaže da se poremećaji u jednom dijelu proizvodnje (zbog blokade računa, manjka sirovina ili nečeg trećeg) reflektiraju na ostatak kombinata. Tijekom 1990. Borovo se stoga susreće sa stalnim zastojevima u proizvodnji, kašnjenjem plaća i čekanjima. Mnogi od borovskih radnika u ovo vrijeme, koje je istovremeno i razdoblje žive predizborne kampanje, na posao ne dolaze po nekoliko mjeseci. U najcrnjem trenutku, čak 15 000 borovskih radnika poslano je na čekanje. Suvišno je naglašavati kako ova situacija generira strah, zabrinutost i egzistencijalnu nesigurnost među borovskim radnicima.

⁵⁹ Izrazi „čisti računi“ ili „politika čistih računa“ često su korišteni u ovom razdoblju kako bi se ukazalo na potrebu da se jasno odredi koja su poduzeća tržišno održiva, a koja ne. U praktičnom smislu, realizacija ove politike išla je kroz stvaranje zasebnih računa i rukovodstava, te su poduzeća unutar kombinata bila prisiljena međusobnu suradnju testirati „na tržištu“.

⁶⁰ Potenciranje podjele na radnike i neradnike još je jedna značajka tranzicijskog razdoblja. Slično kao i u gornjem slučaju, ova je podjela sugerira kako će dovršetkom tranzicije radnici napokon uživati zaslužena prava dok će „neradnici“ biti oni koji će prava koja su nezasluzeno konzumirali izgubiti.

Izložba: *Kome treba poduzeće? Prikaz istraživanja (Dis)kontinuiteti društvenih sukoba*, Galerija Nova, 2016.⁶¹

Vratimo se stoga historizaciji događaja i organizaciji zajednice u SFRJ. Promjena paradigme koja se kretala ka općoj marketizaciji društva izazvala je potrese ne samo u industrijskim granama, već i svim granama koje su o industriji ovisile; u zdravstvu, stanovanju, novinarstvu, kulturi, sportu. Važno je pritom napomenuti kako je smjer ekonomskih promjena bio zajednički federalnom i republičkim rukovodstvima. Uvođenje tržišnih odnosa i discipliniranje „neradnika“ jednako su zazivale stare državne elite i one u nastajanju. Radnici pritom nisu bili upućeni u osnovne stavke reforme (pitanje društvenog vlasništva,

rješavanja viška radne snage, financiranja lokalne zajednice, školstva, zdravstva) u trenutku njihovog provođenja.

Jednom kada je smjer reforma postao bjelodan, on je objašnjavao kao apolitična posljedica ekonomskih zakonitosti. Tako je u proljeće 1991., kada su tri Borovska poduzeća proglasila stečaj i poslala svoje radnike na burzu, kao dio strategije države za rješavanje viška radne snage (tzv. „stvaranje tržišta rada“) i dobivanje kontrole nad poduzećima u procesu privatizacije, taj se proces prezentira kao rezultat prirodnog ekonomskog zakona, van dometa državnih institucija, tako prirodan za razvijena društva.

⁶¹ Izložbu je pripremila istraživačka Grupa Borovo u suradnji s kustosicama Katerinom Duda i Mirnom Rul. Postavljena je uz podršku kustiskog kolektiva WHW (Što, kako i za koga) u Galeriji Nova U Zagrebu, u rujnu i listopadu 2016.

Prividnim izmještanjem onoga što je do jučer predstavljalo cjelokupnu organizaciju društvenog života van sfere politike, i kapitulacijom lijeve alternative društvenoj kataklizmi koja pri tom nastupa, ostavljen je oslobođen prostor za afirmaciju nacionalističkih politika.

Trendovi slični ovima ponavljaju se i danas. Možda je točnije reći da se nastavljaju, nego da se ponovno javljaju. Stoga, ako radikalizacija društva izaziva u nama čuđenje, pitanje koje si trebamo postaviti je u kojem smjeru je bio uprt naš pogled posljednjih četvrt stoljeća. U manje pesimističnom tonu, pitanja kojima istraživanje želi dati doprinos progresivnoj društvenoj promjeni danas su problemi organizacije, podrške i solidarnost: iz kojih razloga mobilizacijski potencijal s početka 1980-ih nije donio progresivnu društvenu promjenu? Koji su bili faktori fragmentacije radničkog otpora? Koji oblik progresivnog savezništva je mogao pomoći kako bi se potencijal radničkog bunta iskoristio? Kako te lekcije odgovaraju na današnja „izvanredna stanja“?

Goran Jeras (Zadruga za etično financiranje), Dragutin Varga (Itas Prvomajska, Ivanec), Iva Ivšić (BRID) na predavanju o ekonomskoj demokraciji i radničkom upravljanju, Mirovni studiji 2015-16.

MIGRACIJE I IZBJEGLIŠTVO – POSTALO JE VAŽNO

Sve do rujna 2015. godine, kada su izbjeglice u velikom broju počele ulaziti na teritorij Republike Hrvatske, tema azila i migracija bila je marginalizirana i zanemarena u hrvatskom društvu. CMS je temu azila, migracija i integracije svih ovih godina zadržao i razvijao kao jedan od svojih tematskih prioriteta, a problematika istraživanja post-migracijskih fenomena kod prisilnih migracija javila se kao logična posljedica aktivnosti i projekata samog CMS-a koji se dugi niz godina (od 2003.) bavio pitanjima pomoći izbjeglicama –povratnicima u RH, kao i pitanjima poboljšanja položaja stranca, drugih i drugačijih.

U posljednjih smo se deset godina angažirano posvetili području azila, neregularnih migracija i integracije putem istraživanja i stručnih analiza, obrazovnim, kulturnim i političkim aktivnostima, neposrednoj podršci izbjeglicama i ostalim osobama pod međunarodnom zaštitom, razvojem kurikula interkulture medijacije, uspostavljanjem Interkulturnog društvenog centra, pravnom pomoći i strateškom litigacijom, praćenjem i zagovaranjem promjena politika u RH i EU, javnih kampanja i senzibilizacija javnosti, kulturne produkcije, stručnih edukacija, te promjena obrazovnih politika uz razvijanje interkulturnih obrazovnih sadržaja.

U sve aktivnosti, osim zaposlenih u CMS-u uključeni su angažirani volonteri, polaznici Mirovnih studija, ostali članovi Centra za mirovne studije i zainteresirani građani. Prije rada s izbjeglicama, volonteri prolaze intenzivnu edukaciju, a njihov rad se prati i supervizira. Bez volontera i njihovog doprinosa mnoge od navedenih aktivnosti ne bi bile moguće ili dovoljno kvalitetne.

Kroz različite aktivnosti i različitim metodama bavili smo se reguliranjem statusnih pitanja i pomoći u aktivnom uključivanju izbjeglica u društvo, a koje se odnosi na nekoliko aspekata kao što u npr:

- **smještaj** - pitanje osiguranja adekvatnih uvjeta smještaja, a posebno onih namijenjenih obiteljima i maloljetnicima bez pratnje, kako u prihvatilištima tako i u Prihvatnom centru za strance u Ježevu;
- **procedure** – iako su Zakonom o međunarodnoj i privremenoj zaštiti propisane sve mjere koje se tiču procedure u postupku zahtjeva za azil, kao i sve mjere oko

kvalifikacije statusa izbjeglice, ipak se u praksi događaju propusti koji značajno mogu utjecati na samu priliku da osoba dobije status i svoj život nastavi u Hrvatskoj. Konkretnije, radi se o dostupnosti izvornih govornika i adekvatnih prevoditelja za jezike kojima tražitelji govore te važnosti načina ophođenje službenika i svih koji stupaju u kontakt s izbjeglicama, a koji su žrtve zlostavljanja;

- **zdravstvena zaštita i psihosocijalna skrb** – je jedno od područja koje zahtjeva puno veći angažman svih sudionika, naročito za ostvarenje sustavne zaštite i skrbi za mentalno zdravlje izbjeglica;
- **učenje jezika** – je osnovni i neizostavni preduvjet integracije izbjeglice u društvo, a koje još uvijek nije organizirano na sustavan i profesionalan način od nadležnog ministarstva, već ga od 2005. provode volonteri nekoliko organizacija;
- **obrazovanje** – pitanje uključivanja izbjeglica u sve razine obrazovanja od vrtića do visokog obrazovanja u praksi je izuzetno loše primijenjeno, a situaciju uvelike olakšavaju i omogućavaju pojedinci iz sustava. Osobiti problem predstavlja nepostojanje sustava provjere prethodno stečenih razina obrazovanja i stručnosti u slučajevima kada izbjeglice ne posjeduju dokumente kojima bi dokazali prethodno stečene kvalifikacije,
- **zapošljavanje** – financijsko osamostaljenje izbjeglica i održivo samoostvarenje njihovih gospodarskih i socijalnih potencijala trebao bi biti cilj, dok u praksi rijetke izbjeglice dobiju priliku za rad zbog niza razloga poput nepoznavanja jezika i neposjedovanja potrebnih kvalifikacija, utjecaja krize i visoke stope nezaposlenosti, nevoljnosti, a takva ih situacija stavlja u nepovoljan socio-ekonomski položaj i čini produljeno ovisnima o sustavu državne skrbi. Dodatno, radili smo i na pravu na **spajanje obitelji, na mjerama informiranja i senzibilizacije javnosti te ostalim mjerama integracije.**

Kroz svoj rad nastojimo podržati i ohrabriti izbjeglice i druge osobe da se aktivno uključe u društveni, politički i kulturni život te smo rado sudjelovali u pokretanju Društva Afrikanaca u Hrvatskoj, Okusa doma, zboru i drugih inicijativa, a kroz niz kampanja radili na podizanju svijesti šire zajednice za jačanje kulturnom pluralizma.

Nakon inicijalne motivacije sudionika Mirovnih studija, od 2004. godine proveli smo prvo akcijsko istraživanje o azilu: 'Azil u Hrvatskoj', kasnije tiskano kao istoimena publikacija. Osim toga, 2010. godine proveli smo istraživanje koje je uključivalo desk-study i pravnu analizu sustava azila u Hrvatskoj u smislu usklađenosti istoga sa međunarodnim i europskim standardima zaštite tražitelja azila i izbjeglica. Na temelju informacija i uočenih problema iz direktnog svakodnevnog rada s izbjeglicama te dobivenih ovim istraživanjima, objavili smo nekoliko policy papera i position papera kao i shadow reporta u kojima su analizirani pojedini aspekti su-

Javno predavanje: Slučaj Sirije – posljedice vojne intervencije i prilike za izgradnju mira, Mirovni studiji i Klub studenata Fakultet političkih znanosti, Fakultet političkih znanosti, 15.03. 2016. Lijevo: Ana Čuća (Klub studenata FPZG), Emina Bužinkić, Hrvoje Ivančić, Goran Božičević, Gordan Bosanac

stava azila u Hrvatskoj i gdje su dane preporuke kako da se pojedini od uočenih problema riješe. Ti materijali korišteni su za zakonodavno zagovaranje artikulirano putem direktnih preporuka, prijedloga i molbi nadležnim tijelima kojima smo zagovarali unapređenje sustava zaštite ljudskih prava izbjeglica i osobito neregularnih migranata tražitelja azila. U zajedničkom uredništvu i suizdavaštvu Instituta za migracije i narodnosti u Zagrebu objavljen je prvi znanstveni zbornik o azilu u Hrvatskoj: „Prvih deset godina razvoja sustava azila u Hrvatskoj: (s osvrtom na sustave azila u regiji)“

OSOBNE PERSPEKTIVE IZBJEGLIŠTVA

IZ(BJEGLIČKA) PRIČA

Prije gotovo 15 godina **Duraïd** je došao u Hrvatsku iz Iraka nakon deset godina provedenih u tzv. *Saddamovim zatvorima*. Bio je jedan od mnogih političkih zatvorenika, pripadnika potlačene šiitske većine, koji je bio podvrgnut svakodnevnom mučenju i raznim oblicima zlostavljanja. Pobjegao je netom prije američke intervencije u Iraku i izbijanja iračkog građanskog rata. Ipak, vratio se u Irak nakon više mjeseci provedenih u Prihvatnom centru za strance u Ježevu te Prihvatilištu za tražitelje azila u Šašnoj Gredi. Neizvjesnost u periodu očekivanja odgovora od vlasti hoće li dobiti azil ili ne, u vrijeme kada azil u Hrvatskoj nitko nije dobio, prisilila su ga na povratak u Irak. U isto je vrijeme u Prihvatilištu boravio i **Araz** koji je dijelio sudbinu s Duraïdom, gotovo u svakom pogledu. Kurdsko porijeklo i borba za politička i kulturna prava Kurda te uz to vezano članstvo u Kurdskoj radničkoj partiji odvela su ga u desetogodišnju robiju u turskim zatvorima. Bijeg iz Turske, zemlje koja vjerojatno broji najveći broj političkih zatvorenika u svijetu, činilo se, jest iskorak u sigurnost. Međutim, niti on nije dobio azil u Hrvatskoj. Ne zna se gdje je danas. Za mnoge se ne zna. Potražili su put u bolje sutra, no ne zna se jesu li to i pronašli. Baš kao grupa palestinskih izbjeglica iz Libije nasukanih na dubrovačku obalu nakon višednevnog putovanja gumenim čamcima. **Sara**, mlada žena koja se odlučila na opasan put s obitelji s maloljetnom djecom sjeća se diskriminacije palestinskih izbjeglica u Libiji, pa tako i svoga iskustva kada su joj jedva dozvolili da se rodi u bolnici pod uvjetom da idućega dana bolnicu napusti. Djeca te sredovječni i stariji muškarci i žene, od čega i jedna obitelj slijepih i slabovidnih otisnuli su se u opasan prelazak Sredozemlja prema sigurnosti koju u Hrvatskoj nisu našli. Neki su nastavili put prema Zapadu, druge je neizvjesnost vezana uz odluku hrvatskih vlasti kao i nemogućnost daljnje potrage za sigurnošću - odvela natrag u Libiju.

Neizvjesnost. Dio je svake izbjegličke priče. Dani, tjedni, mjeseci pa i godine provedene u 'rukama' sustava, u rukama drugih koji odlučuju o životima onih koji su izgubili mnogošto, neki i sve što su ikada imali. Bijeg iz jedne u drugu neizvjesnost i nesigurnost donose uz sebe i strah, paniku, gorčinu i depresiju. To nam potvrđuju mnoge priče dokumentirane unatrag deset i više godina; a ponekad i nedostatak riječi koje bi ispričale jednu od tih priča. Mnogo je priča, svaka od njih podsjeća na onu drugu, a opet svaka je drugačija. Ipak, sasvim je sigurno da nitko ne želi napustiti svoj dom zbog hira; svoje domove napuštamo onda kada smo primorani i kada više nemamo izlaza, onda kada smo prisiljeni i kada netko drugi umjesto nas samih to čini našim jedinim izborom, odnosno prisilom.

Nedostaje mi moja zemlja jako, jako. Previše. Ne znam... Zašto sam napustio svoju zemlju? Zašto mi nedostaje moja zemlja, zašto? Tamo sam se rodio. Previše me boli ako razmišljam na ovaj način. Nedostaje mi moja država, tamo sam se rodio, izgubio obitelj, moje sve... Ali sad sam u miru, malo se bolje osjećam. Vratio sam se sebi. Nije me briga za novac, samo brinem za sebe i svoj mir. Ti me pitaš je li mi nedostaje moja država; nedostaje mi. Zato ne gledam što se tamo događa. Kad vidim svoju zemlju sjetim se jako puno stvari. Ne želim se sjećati. Zato ne želim ništa vidjeti. Nikad prije nisam htio napustiti Senegal. Nikad. Ako izgubiš obitelj to nije dobro za nas i nije dobro za mene. Situacija, samo situacija. Da je situacija bila bolja ili da nije ovakva zašto bi došao ovdje? Kada bih bar mogao na jednu sekundu vidjeti svoju mamu i tatu. Kada bi ih mogao vidjeti samo na sekundu... Riječi su ovo Sadoua, mladog muškarca koji je u Hrvatskoj prije nekoliko godina dobio zaštitu i koji upravo ovdje pokušava izgraditi novi život. Život mu je satkan od sjećanja i boli, ali to je i život u kojemu je nada za boljim životom jača od ičega. Život ispunjen trudom i naporima za učenjem novoga jezika, kulture, društva... Pa i samoga sebe.

Upravo kao i kod dviju sestara **Mone i Rube** koje pokušavaju stvoriti novi život u Hrvatskoj. Daleko od problema od kojih su pobjegle. Nakon jačanja paravojske u jednoj od sjeverno-afričkih zemalja u već ionako rigidnom političkom sustavu, bogatstvo njihove obitelji je opljačkano, a njih su dvije odvedene od obitelji u staru, napuštenu školu, gdje su bile vrijeđane i mučene od strane vojnika koji su im donosili hranu jednom dnevno. Dugo putovanje dovelo ih je u Hrvatsku gdje su dobile azil odnosno međunarodnu zaštitu gdje danas žive i rade pokazujući samostalnost, zrelost i snagu.

Mnogo je manje onih koji su u Hrvatskoj dobili zaštitu i započeli novi život ovdje nego onih koji su to htjeli. U Hrvatskoj ili negdje drugdje, negdje gdje je sigurnije nego tamo otkuda su došli. Tamo negdje otkuda ljudi dolaze bila je i Hrvatska prije 20 i nešto godina. Za neke je još i danas zona nesigurnosti i diskriminacije. Znamo li dovoljno, priznajemo li si da živimo u društvima u kojima su mnogi potlačeni raznovrsnim sistemskim i društvenim represijama? I drugim nepravdama? Svijet je danas obilježen istima: od dubokog siromaštva i gladi preko devastirajućih klimatskih promjena do opetovanih ratova i oružanih sukoba te nasilja nezamislivih razmjera. Prisilni odlasci iz zemalja porijekla sve su češći obrazac globalne ritmike društvenih, političkih i ekonomskih imperativa. Slike devastirajućih prilika u Siriji, koje primamo putem društvenih mreža, obilježenih rapidno rastućim brojem gubitaka ljudskih života, svakodnevno nas upozoravaju na teške ljudske sudbine i nemar potrebnog globalnog političkog odgovora. Te slike nisu samo slike, te su slike surova stvarnost koja uništava ljudske živote, piše njihove teške sudbine i ne ostavlja prostor nadi i izgradnji bolje i drugačije budućnosti kako za njih same tako i za njihovu djecu. Ta surova stvarnost život je mnogima u brojnim zemljama i dijelovima svijeta, a tek neki uspijevaju od nje otići. A kada i odu na putu prema željenom miru, nailaze na prepreke na svakom koraku. Na putovanjima koja nas straše svojom surovošću i nezamislivom okrutnošću.

Samir je izgubio cijelu svoju obitelj bježeći od rata, svakodnevnog krvoprolića i neimaštine. Izlazak iz opasnosti platio je oko pedeset tisuća kuna. Višetjedno putovanje u raznim automobilima s krijumčarima i krivotvorenim dokumentima, posve ga je iscr-

pilo. Više od godinu dana nije čuo niti riječi o svojoj obitelji. Supruga i četvero djece, prema pričama poznanika, smještena su u izbjeglički kamp, no izgubio im se svaki trag u Somaliji. Osim Samirove, takvih priča je nažalost mnogo⁶².

Nedavno je objavljena priča **Alija Hassana** koji je nakon vlastita ranjavanja i ubojstava njegovih bliskih poznanika, kao osmogodišnji dječak s dijelom obitelji napustio Somaliju, te nakon godine dana provedene u izbjegličkom kampu, izbjegao u Jemen, gdje je ubrzo započeo rat. Izbjeglički kamp u kojemu je bio smješten napadnut je iz zraka, a njegov prijatelj Awil tada je izgubio život. Život u kampu je bio opasan stoga se Ali s majkom, bratom i sestrom preselio u grad gdje ih je otac pronašao nakon nekoliko godina. Izbjeglice iz Somalije bile su pod posebnom prismotrom, odrasli su bili pod rizikom detencije. Djeci je bilo omogućeno ići u školu, stoga je Ali učio i podučavao engleski kako bi zaradio novac za prehranjivanje obitelji, a kasnije i radio kao prevoditelj te savjetnik za somalijske izbjeglice. S obzirom da se politička situacija u Jemenu sve više zaoštravala, Ali je odlučio napustiti Jemen zajedno s tri prijatelja i krenuo na put prema Turskoj preko Sirije, plativši put oko osam stotina eura. Kako to obično biva, krijumčari ih nisu dovezli do tursko-sirijske granice pa su hodali čitavu noć i čitav dan te na putu susreli sedamdesetak iscrpljenih i prestrašenih izbjeglica iz Afganistana, Pakistana, Iraka, Kurdistana i Somalije. Ne samo da su ih na putu ometali hladno vrijeme, kiša i snijeg, nego su ih i krijumčari tukli palicama. Ali se sjeća djevojke iz Somalije koja je hodala bosa po snijegu i molila da ju ostave da umre, a krijumčari su je nasilno uvjerali da upravo to treba učiniti jer je preslaba za putovanje baš kao i mnogi koji su preslabi krenuli na put preko planina i zauvijek tamo nestali. Baš kao i Alijev prijatelj Somane koji je pao u duboku jamu za vrijeme teškog putovanja po snijegu i ostao u njoj čekajući vlastitu smrt. Ali i ostali satima su i dalje hodali dok ih nije preuzela druga grupa krijumčara i dovezla u Tursku, u kuću u kojoj je bilo samo hladne vode za piće i tuširanje. Na putu prema Ankari autobusom, idućega dana, jedan od putnika je nazvao policiju i prijavio *crne ilegalce*. Policija ih je odvela u vojni kamp na ispitivanje i zatim u detencijski centar gdje je Ali bio zatvoren 90 dana i gdje je proživio svoje najteže životno iskustvo, zajedno sa stotinama izbjeglica iz Somalije, Afganistana, Iraka, Pakistana i drugih zemalja, uglavnom muškaraca, no i žena i djece. Uzet im je sav novac te su svakodnevno bili izloženi psihičkom maltretiranju. Nakon primanja vijesti o deportaciji u Somaliju, uspio je kontaktirati UNHCR koji je urgirao pozivajući se na političke i sudske odluke o zabrani deportacija u Somaliju, a osim toga, Ali je zajedno s drugim zatočenicima organizirao protest na prozorima detencijskog centra. Poklici o slobodi i buka privukli su medije i tursku javnost. Upravitelj ovog zatvora pustio je Alija na slobodu, ali ne i druge. Ali je narednih pet mjeseci radio nezakonito u tvornici, dan i noć, zaradivši otprilike pet eura dnevno. Devet mjeseci nakon što je napustio Jemen, odlučio se na novu etapu teškoga puta i platio put u Grčku zajedno s grupom drugih

⁶² Samirova, Sadou-ova, Arazova i Duraidova priča u drugačijoj su formi objavljene u knjizi Okus doma.

izbjeglica. Dobili su gumeni čamac na kojemu je dvadeset i šest izbjeglica veslalo rukama sve dok čamac nije počeo tonuti. Grčka riječka policija ih je spasila, ali i vratila u Tursku prijeteci oružjem. Ali i ostali završili su opet u detencijskom centru u kojemu je bilo više od pet stotina osoba, a nakon tjedan dana odveli su ga u Istanbul, ni sam ne znajući zašto njega, a ne i druge. Sljedeći dan zaputio se u Grčku zajedno s trideset drugih od kojih su neke bile mlade djevojke koje su radile u hotelima, očito kao žrtve trgovanja i prisilne prostitucije. Stigao je u Atenu nakon što je platio mito grčkoj policiji. Kako bi izbjegao novi zatvor, platio je tisuću eura za nastavak putovanja i to grupi krijumčara iz Grčke, Albanije i Srbije, shvativši kako ta grupa pripada većoj grupi krijumčara za koju rade i somalijski i irački krijumčari koje je ranije susreo. Zapanjen organizacijom i koordinacijom krijumčarske mreže, nastavio je put vlakom prema Solunu i granici s Makedonijom gdje su odvedeni u zgradu koja je smrdila po fekalijama i drogama. Nakon neprospavane noći, autobusom su otišli do zadnjeg grčkoga sela prije granice gdje su uhićeni i odvedeni u veliku prostoriju u kojoj je bilo šezdeset i pet izbjeglica iz različitih zemalja. Ovaj puta vraćen je u Solun i to iskustvo ponovilo se tri puta, nakon čega je tek uspio prijeći rijeku između Grčke i Makedonije. Skrivao se i bježao šumom od policije od koje je strahovao zbog svega što je čuo o nasilju nad izbjeglicama i *ilegalcima*. Uspio je doći do Skopja autobusom i zatim do naselja Lojane na makedonsko-srpskoj granici. Tamo je opet uhvaćen, ali ne i uhićen. Makedonska policija dovela ga je do srpske granice i rekla mu da napusti zemlju i više se nikada ne vrati. Hodao je bez osvrta, u strahu od lokalne mafije. Na putu je sreo ženu iz Pakistana u osmom mjesecu trudnoće koja je hodala bez prestanka. Krijumčari su ih vodili kroz četiri sela dok nisu došli u

selo s džamijom u kojoj su se trebali odmoriti, no umjesto toga napadnuti su oružjem od strane albanske mafije. Uto je došla srpska vojska i uhitila sve koje je zatekla uključujući i pripadnike mafije i krijumčare. U zatvoru je čuo kako je dan prije mafija silovala ženu pred očima njezina muža kojega je kasnije pogubila. Ali je optužen za krijumčarenje zbog svoga dobrog engleskog jezika zbog čega je teško mučen. Sljedeći dan vojnim je vozilom vraćen na granicu s Makedonijom, policija mu je ukrala novac, pretukla, pucala mu u ruku i naredila da trči. U Lojanu se sakrio u zgradi s dvadesetak drugih izbjeglica iz Somalije, bez vode i hrane. Iste se noći zaputio u Srbiju gdje je opet uhićen i zatvoren na nekoliko dana nakon čega su mu uručili rješenje u kojemu stoji da treba napustiti zemlju u roku od deset dana. Nekoliko je dana proveo u Loznici kako bi prikupio snagu za daljnje putovanje, a onda je nekoliko dana hodao do Subotice, blizu srpsko-mađarske granice, gdje je u šumi naišao na oko osam stotina i pedeset skrivenih izbjeglica. Vidio je smrznuta tijela i susreo djevojku iz Somalije koja je vrištala od bolova u inficiranoj nozi. Srpska policija ih je našla i uhitila te sve osim njega i jednog od suputnika (govorili su engleski i policija ih je koristila kao prevoditelje) deportirala u Makedoniju. Njih dvojica su odvedena u vojni kamp gdje su im pokradene stvari koje su imali sa sobom, a u kampu je saznao da je isti - zatvor za osobe koje su prijetnja nacionalnoj sigurnosti. Nakon petomjesečnog zatvora, Ali je zajedno sa sedam izbjeglica otpočeo štrajk glađu zbog čega su svi deportirani u Makedoniju. Ali se u potpunosti slomio. U detencijskom centru Sutka u Makedoniji proveo je šest mjeseci zajedno s drugima, pativši od psihičkih problema. Trebalo mu je pet mjeseci da se oporavi od depresije. Odlučio se pokušati još jednom i s pet Somalijaca krenuo je prema Hrvatskoj, autom do Lojana a potom pješice. Susreli

su mnoge na tom putu do sljedeće destinacije – izbjegličkog centra u Beogradu, u kojemu nije bilo hrane, kreveta i tuševa. Hranu je tražio u koševima za smeće. Bojao se prijaviti policiji i ostaviti otiske prstiju znajući da će otkriti da je već bio u Srbiji te je u strahu, zajedno s dvanaest drugih osoba, pobjegao preko Drine u Bosnu i Hercegovinu. Granični policajac im je dopustio, uz financijsku naknadu, da provedu noć kod njega. Sljedećega dana u četiri sata ujutro, Ali i grupa izbjeglica pretrčali su bosansko-hrvatsku granicu tijekom 15 minuta kada nitko ne kontrolira granicu zbog smjene graničnih policajaca. Uspio je doći do Zagreba, a potom i do Prihvatilišta za tražitelje azila u Kutini gdje je proveo oko mjesec dana. Sjeća se da je po prvi puta od odlaska iz Jemena mirno spavao u pristojnom smještaju. Ipak, saznajući da Hrvatska nije sklona priznavati međunarodnu zaštitu izbjeglicama, krenuo je s nekolicinom drugih put Slovenije. Alžirski krijumčari naveli su ih na krivi put, ukrali im sav novac i ostavili ih u šumi kojom su hodali šest dana. Došavši do Italije, talijanska policija ih je uhitila i vratila u Hrvatsku. Novo putovanje koštalo je još više, ovaj puta s pakistanskim krijumčarom koji ih je doveo do Italije i kupio im autobusne karte za Trst. Otišao je vlakom za Trst, platio izradu lažne putovnice i kupio avionsku kartu za Kopenhagen. Unatoč osjećaju krivnje zbog lažiranja dokumenata, znao je da je to jedini način da dođe u zapadnu Europu. Iz Kopenhaga je otišao u Švedsku, gdje je zatražio azil svjestan kompliciranih procedura.

Ali je ostvario međunarodnu zaštitu. Živi u Sjevernoj Švedskoj u malome mjestu u kojemu zimi gotovo da nema sunca, a ljetne noći su potpuno osvjetljene. Naučio je švedski i zaposlio se. Radi kao socijalni savjetnik za djecu bez pratnje (roditelja ili zakonskih skrbnika) iz Sirije, Afganistana, Somalije i Eritreje. Život u Švedskoj mu nije jednostavan, suočava se s rasizmom i strahovima prema izbjeglicama u švedskom društvu. *Razumijem ih, no želim da i oni razumiju tisuće ljudi koji riskiraju svoje živote jer nemaju drugoga izbora*, govori Ali. Govori o svome iskustvu pred medijima, zastupnicima u Europskom parlamentu i javnosti⁶³.

Više je od milijun izbjeglica nedavno iskusilo na vlastitoj koži 'crnu rutu' koju opisuje Ali. Stotine su izgubile živote u Sredozemlju u posljednjih godinu dana, gdje se nalaze kosti četrdeset i pet tisuća osoba koji su izgubili živote u posljednjih petnaest godina. Oni koji su preživjeli 'mediteransko groblje' suočili su se krijumčarima i mafijom, pljačkom i gubitkom svega materijalnog, policijskim i vojnim nasiljem, seksualnim napastovanjem, strašenjem i rigidnim sistemskim preprekama. Svi oni suočili su se s dubokim strahom. Veliki broj izbjeglica koji su bili odlučni u odlasku na sigurnije destinacije, koje će se često predstavljati kao zaštitnice demokracije i ljudskih prava, danas deportiraju izbjeglice u zemlje i regije koje su znatno siro-

⁶³ Ali Hassan ispričao je i dokumentirao svoju priču u članku pod nazivom 'Put do sna bez kraja: Putovanje jednog izbjeglice od Somalije do Švedske'. Naslov je slob. prev. autorice, a prikaz iskustva Alija Hassana parafraziranje priče objavljene u originalu na engleskom jeziku.

mašnije i čije su ekonomske mogućnosti znatno niže od njihovih. I to uglavnom bez prethodnih objašnjenja. Tako se u Hrvatsku svakodnevno deportira dvadesetak izbjeglica iz Austrije, ponekad i iz drugih zemalja, nakon što su mjesecima učili jezik i započeli novi život. Sada ga trebaju započeti iznova. A ako im Hrvatska odbije dati zaštitu, život će morati započeti negdje drugdje. Istočnije i južnije, baš tamo gdje su pokradeni ili mučeni. A možda i tamo gdje su započeli svoj put, tamo otkuda su otišli u bolje sutra kada su ostavili svoj dom. Koji sada više vjerojatno nije tamo.

Nikada ne čujemo sretne izbjegličke priče. One ne postoje. Jednom kada iskusimo izbjegličko iskustvo nepovratno gubimo dio sebe i dio našega života. Učimo živjeti s tim gubitkom. Učimo ga pretvoriti u našu snagu, izdržljivost i otpornost prema teškim iskustvima koja su pred nama. Nekada u tome uspijemo, a nekada ne. I često smo u toj borbi sami, u novom i nepoznatom okruženju koje nam ne zna, ne može ili ne želi pomoći. Ne moramo nužno i sami imati takvo iskustvo da bismo razumjeli njegovu težinu i podršku koja je potrebna. Možemo li otvoriti ta vrata solidarnosti u našim društvima? Možemo li u sebi samima? Pronađimo taj put jer čovjek čovjeku ne smije biti neprijatelj. Ako se u potpunosti tome prepustimo, potpisali smo propast civilizacije. Ljudski život vrijedi mnogo više od toga. Naučimo nešto iz ovih snažnih i potresnih priča.

* *Neka imena ne odgovaraju stvarnim imenima osoba koje se spominju u tekstu. Razlog tomu je zaštita identiteta i sigurnosti spomenutih osoba.*

Bibliografija:

Biörklund, L. i Hassan, A., The Journey to Dreamland Never Ends: A Refugee's Journey from Somalia to Sweden, *Refugee Survey Quarterly*, 2016, 35, 116–136 doi: 10.1093/rsq/hdw007 Advance Access Publication Date: 28 April 2016 Article. (<http://rsq.oxfordjournals.org/content/early/2016/04/28/rsq.hdw007>)

Bužinkić, E. *Okus doma. Knjiga priča i recepata.*, Centar za mirovne studije, 2014.

Konjikušić, D. *Austrijanci su ušli kroz prozor i deportirali nas u Hrvatsku.* *Novosti*, 9. listopada 2016. (<http://www.portalnovosti.com/austrijanci-su-usli-kroz-prozor-i-deportirali-nas-u-hrvatsku>)

Broj izbjeglica i interno raseljenih osoba tijekom je prošle godine poprimio veće razmjere nego ikada ranije. Više od 65 milijuna osoba prisilno je raseljeno diljem svijeta od čega tek trećina ima status izbjeglice, odnosno međunarodnu pravnu zaštitu. Svi oni, bez obzira na ekskluzivnost statusa, nalaze se u potrazi za sigurnošću i novim domom. Njima se pridružuju i osobe bez državljanstva kojih je gotovo 10 milijuna. Na tom se putu suočavaju s konceptualnim i praktičnim institucionalnim preprekama, sve manjim gostoprimstvom, smanjenim radnim mogućnostima i strahovitom neizvjesnošću.

Ksenofobija, neprihvatanje, ignoriranje, izbjegavanje, zanemarivanje, samo su neki od načina odnošenja prema izbjeglicama. Usporedo s time, strukturalna podrška, inkluzija i participacija izbjeglica u novim društvima, rijetko je viđena praksa. Ljudska sigurnost i ljudsko dostojanstvo plaćaju visoku cijenu djelovanja suvremenih političkih struktura i procesa globalnog kapitalizma, sustava kontrole i zaposjedanja velikog dijela svijeta. Globalni kontekst preveden lokalno govori nam kako u Hrvatskoj živi više tisuća izbjeglica iz ratnih 90-ih, međutim suvremeni sukobi u Hrvatsku su doveli 'nove izbjeglice', tzv. tražitelje azila i azilante. Do sada, zemlja čijih je 47.000 građana pronašlo dom u trećim zemljama devedesetih godina prošloga stoljeća, status izbjeglice uručila je nezatnom broju od 200 osoba uglavnom iz Afganistana, Sirije, Iraka i drugih područja.

Foto: Inicijativa Dobrodošli, CMS

AKTIVIZAM ZA LGBTIQ PRAVA: POVORKA PONOSA

Vidljivi aktivizam za prava LG osoba u Hrvatskoj počinje 1980-ih godina. Iako su tragovi iskustava, te kulturne i donekle političke povijesti LG osoba razasute po mnogim memoarima, povijestima i romanima od druge polovice 19. stoljeća, historiografija se time nije sustavno bavila, a sačuvani tragovi mahom upućuju na iskustva i živote lezbijki i gej muškaraca građanske klase. U Jugoslaviji su „homoseksualni“ činovi između muškaraca bili kriminalizirani 1959., a do dekriminalizacije u Hrvatskoj došlo je stupanjem na snagu novog krivičnog zakona 1977. godine.

Prema interpretacijama lezbijske aktivistkinje Sanje Sagasta i feministkinje Željke Jelavić, neke od reformi u Jugoslavenskim zakonima koje se događaju 1970-ih omogućuju nove pristupe ženskom pitanju i otvaraju prostor nekim dotad neafirmiranim temama poput obiteljskog nasilja nad ženama i teme „homoseksualnosti“. Počeci feminističkih građanskih inicijativa prepoznaju se u Ženama i društvu, sekciji unutar Hrvatskoj sociološkog društva osnovanoj 1979. godine. Godine 1981. Žene i društvo organiziraju javni forum na temu „homoseksualnosti“ kao društvenog fenomena. Na njemu se dogodilo prvi javni coming out jedne lezbijke, daktilografkinje Marije B.B. koja je pritom pozvala na otvoreni lezbijski aktivizam, no njezin poziv nije rezultirao nikakvom mobilizacijom po tom pitanju. Prema interpretaciji lezbijske aktivistkinje Sanje Sagaste, sekcija se nije željela baviti lezbijskim pitanjem jer je primarni interes Žene i društva bila afirmacija i promocija zapadnih feminističkih teorija na akademiji, te su neke od članica smatrale da je spolna orijentacija privatno pitanje pojedinca. K tome, Sagasta smatra da su se bojale kako bi loše javno mnijenje o „homoseksualnosti“ moglo ometati afirmaciju i razvoj građanskog feminističkog pokreta.

Pod utjecajem LG kulturnog aktivizma u Ljubljani (studentske grupe Magnus i Lezbične Lilit koje organiziraju prvi LG kulturni događaj u Jugoslaviji 1984. – festival „Homoseksualnost i kultura“), i u Hrvatskoj se donekle intenzivira rasprava o spolnoj orijentaciji – izdaju se znanstveni radovi, objavljuju se novinski članci, organiziraju se javni događaji te se na Omladinskom radiju 1984. emitira prva radijska emisija, *Frigidna utičnica*. U njoj su gejevi i lezbijke odgovarale na pitanja slušateljica_a te je voditelj, Toni Marošević, pozvao LG osobe da izađu na ulice i bore se za svoja prava. Emisija je bila napadnuta od strane vodećih dnevnih novina, a Savez komunista Hr-

vatske (SKH) zaključio je da se ne bi trebala ponovno emitirati. SKH je ponudio Maroševiću da se formira gej i lezbijski ogranak partije, no on je ostao pri ideji da bi integracija u postojeći sistem samo omogućila kontrolu LG osoba, te da se je protiv konzervativizma tadašnjeg malo-građanskog društva jedino moguće boriti javno i na ulici.

Krajem osamdesetih su hrvatske članice ljubljanske grupe Lezbične Lilit zajedno s feministkinjama iz Ženske grupe Trešnjevka, osnovane 1986. od strane nekih članica Žena i društva, okupile prvu hrvatsku lezbijsku grupu – Lila inicijativu. Inicijativa koju je činilo petnaestak žena, a za cilj si je zadala razvijanje lezbijskih prava i kulture, povećanje vidljivosti, međunarodno umrežavanje i borbu protiv homofobije. Zbog manjka prostora i sredstava, inicijativa prestaje s djelovanjem 1990., otprilike godinu i pol od osnutka.⁶⁴

Godine 1994. osnovana je grupa LIGMA koja je mahom bila usmjerena na povećanje svijesti o AIDS-u. LIGMA objavljuje dva broja prvog hrvatskog LG časopisa *Speak Out*, kao podlistak *ARKzina*, časopisa antiratne kampanje. Voditeljice i LIGMA-e, Andrea Špehar i Amir Hanušić, bile i su prve i LG aktivistkinje i prisutni_e u javnosti. LIGMA je prestala s radom 1997. upravo zbog verbalnih i fizičkih napada kojima su Špehar i Hanušić bile i izložene i zbog svoje vidljivosti. LIGMA, kao ni druge LG inicijative devedesetih, nisu imale nikakvu širu političku i društvenu potporu u svom radu. Podrška radu LIGMA-e i drugih inicijativa postojala je među strankama lijevog spektra, no ona je uglavnom bila ograničena na potporu od strane pojedinih članova_ica, te, osim u slučaju Socijalističke partije Hrvatske (SRP), nije predstavljala službeni stav stranki.

U siječnju 2000. na parlamentarnim izborima pobjeđuje koalicija lijevog centra čije su članice bile SDP, HSLS, HSS, IDS i LS. Ohrabreni novom političkom situacijom, LG aktivisti_kinje se ponovno odlučuju za vidljivi aktivizam. Iste godine osniva se Lezbijska organizacija Rijeka LORI, a 2002. godine u Zagrebu Iskorak.⁶⁵ LORI 2002. pokreću prvu LG javnu kampanju „Ljubav je ljubav“, a članice_ovi Iskoraka i Kontre, osnovane 1997. pri Ženskoj mreži Hrvatske, su intenzivno prisutne i u javnosti te se počinju baviti javnim zagovaranjem za zakonske promjene koje bi poboljšale društveni položaj LG osoba. Istovremeno jača LG virtualna zajednica te vidljivost LG osoba u popularnoj kulturi.

⁶⁴ VULETIĆ, D. (2003) *Gay i lezbijska povijest Hrvatske: od Drugog svjetskog rata do 1990* [translation: *A Gay and Lesbian History of Croatia from Second World War to 1990*]. Gordogan. 1. (1). pp. 104 – 122

⁶⁵ VULETIĆ, D. (2004) *Devedesete godine – između autoritarnosti i liberalizma: Gay i Lezbijska povijest Hrvatske od 1990. do 2000.* [translation: *The Ninties – Between Authoritarianism and Liberalism: Gay and Lesbian History in Croatia from 1990 to 2000*]. Gordogan. 2. (2-3). pp. 123 - 157

Prva Povorka ponosa u Zagrebu organizirana je 29. lipnja 2002. godine. Jedan od glavnih poticaja za pokretanje zagrebačke Povorke, nazvane 'Gay Pride Zagreb 2002 Iskorak KONTRA predrasuda', bilo je nasilje koje se dogodilo na Beograd Prideu 2001. godine, na kojemu su sudjelovale i neke aktivistkinje iz Hrvatske. Pored toga što su aktivistkinje_i bile_i svjesne nužnosti podizanja vidljivosti kroz ulični prosvjed, zbog nasilja u Beogradu shvatilo se je kako je potrebno posvetiti puno pažnje mjerama sigurnosti. Zagrebački Pride bio je drugi pride u istočnoj Europi nakon Budimpešte. Dobio je široku podršku tadašnje lijevo-liberalne vlasti i predstavnica_ka međunarodnih institucija te je najavljen u Dnevniku HRVATSKE RADIO TELEVIZIJE-a kao i u emisiji Nedjeljom u 2. Na samom prosvjedu sudjelovalo je oko 300 osoba koje su bile okružene jakim policijskim osiguranjem koje je štitalo prosvjednice_ke od okupljene mase koja je izvikivala nasilne homofobne parole. Najzad, pri kraju službenog programa u parku Zrinjevac na prosvjednice_ke je bačen suzavac, te je 30ak osoba pretučeno nakon Povorke.

Povorke ponosa do 2009. godine organizira Organizacijski odbor kojeg čini članstvo Kontre, Iskoraka i druge_i neovisne_i aktivistkinje_i. Logističku potporu organizaciji pružaju naizmjenično Kontra, Iskorak i druge organizacije civilnog društva, a od Povorke 2009. cjelokupnu organizaciju preuzima Zagreb Pride koji svake godine otvara javni poziv za priključivanje Organizacijskom odboru. Sam Zagreb Pride kao organizacija osnovan je 2008. kako bi se mogla uspostaviti služba pravne podrške za osobe koje su doživjele nasilje tijekom ili nakon Povorke.

Aktivist Zagreb Pride Marko Jurčić podijelio je povijest zagrebačke Povorke na tri faze: od 2002. do 2005. godine, od 2006. do 2010., te od 2011. do 2015. godine.

Prva je faza obilježena borbom za vidljivost i temeljna prava poput prava na javno okupljanje i pravo na zaštitu od nasilja. Sudionica_ka Povorki ima malo, redovito se događa nasilje te izostaje ikakva šira podrška javnosti. Sama aktivistička zajednica podijeljena je raspravama oko toga koji je smisao Povorke i treba li nam ona uopće. Povorka 2003. godine mijenja ime iz Gay Pride u Zagreb Pride, dobiva znatno manje medijske pažnje, ali biva čuvana od više policijskih službenica_ka te park Zrinjevac biva u potpunosti blokiran za ostale građane_ke. Moto Povorke 2004. je 'Vive la différence' (Živjela različitost), a tema je vidljivost trans osoba. Govor aktivista Jelene Poštića na toj Povorki predstavlja prvo javno adresiranje pitanja spola, roda i transrodnosti u Hrvatskoj. Povorka 2005. godine bila je organizirana od strane *ad hoc* feminističke grupe Epikriza nakon što je Iskorak početkom lipnja najavio da neće organizirati Povorku te godine. Te godine, uz zagovaranje LGBT aktivista_kinja, saborski zastupnici Šime Lučin i Ivo Banac predlažu Zakon o registriranom partnerstvu koji biva odbijen uz veliko negodovanje HDZ-a. Tema Povorke je bila podrška registriranom partnerstvu, a moto 'Ponosne/i zajedno!' Iste godine organizira se konferencija Transgresija roda, a Kulturno-ulična gej akcija Kuga izvodi niz uličnih akcija.

U drugoj fazi razvoja LGBTIQ aktivizma od postojanja Povorke, dominantna je aktivistička taktika podizanja vidljivosti kroz 'tople ljudske priče' i intenzivnije pojavljivanje osoba iz zajednice u raznim medijskim

formatima. Unatoč tome, na društvenu percepciju Povorke u velikoj mjeri utječe policija i diskurs o visokim troškovima osiguranja. Povorku 2006., Internacionala Pride, organizirao je regionalni odbor konstituiran na redovnom sastanku South-Eastern Europe Queer mreže (SEEQ). Poziv na sudjelovanje u Povorci poslan je svim zemljama u Europi koje imaju poteškoća u organiziranju Povorke ili povorku uopće nemaju. Sveukupno se odazvalo po dvoje predstavnika_ice iz 13 zemalja. Osobe iz politike i dalje ignoriraju zahtjeve LGBTIQ osoba, pa organizatori_ice ove Povorke počinju inzistirati na tome da premijer Ivo Sanader mora osuditi nasilje i imenovati ga zločinom iz mržnje. Za Povorku 2007., organiziranu pod sloganom 'Svi na Pride! Sve na Pride!' po prvi je put napisan službeni proglas, te su se prvi put službeno postavljene zastave duginih boja na Trgu bana Jelačića. To je ujedno bila i Povorka s najvećim brojem pretučениh osoba. Tema iduće Povorke bila je reakcija na nasilje s prošlogodišnje Povorke i održana je pod sloganom 'Imaš hrabrosti!'. Povorka 2009. je bila prva organizirana uz logističku podršku Zagreb Pridea kao organizacije te je bila posvećena temi izgradnje autonomnih resursa za LGBTIQ zajednicu. Te se godine dogodio prvi organizirani protu-skup (nazvan „Anti-gej” skupom) u organizaciji HČSP-a i neformalne fašističke organizacije „Hrvatski nacionalisti”. Slogan Povorke 2010. godine bio je 'Hrvatska to može progutati' uz temu slobode seksualnog izražavanja i različitosti seksualnih praksi. Te je godine organiziran prvi Tjedan ponosa – niz društvenih kulturnih, i aktivističkih događaja tjedan uoči Povorke. Također, te je godine posljednji put zabilježeno nasilje na Povorci.

Treća faza obilježena je političkim kontekstom pristupanja Hrvatske Europskoj Uniji i prilagodbe zakonodavnog okvira onom europskom. U ovoj fazi homofobija ulazi u *mainstream* diskurs, donose se anti-diskriminacijski zakoni te se postupanje policije poboljšava. Tjedan dana uoči Povorke 2011. organiziran je prvi Pride u Splitu koji je bio obilježen izrazitim nasiljem. Zagrebačka Povorka mijenja predviđenu temu proslave deset godina Povorke u Zagrebu i tematski se posvećuje događaju u Splitu. Povorka iduće godine posvećena je temi obiteljske jednakosti. Te godine u ožujku je javno obznanjeno da će se osnovati Radna skupina pri nekom od ministarstava Vlade za izradu Zakona o registriranom partnerstvu, a u svibnju ministar Arsen Bauk najavljuje da će Ministarstvo uprave napraviti Prijedlog zakona i da će u njegovu izradu biti uključene i LGBT nevladine udruge. Tema Povorke 2013. bila je reakcija na referendumsku inicijativu U ime obitelji o ustavnoj definiciji braka. Godina započinje prosvjedom 'Ljubi bližnjega svoju_ga' pred Katedralom, a borba protiv referenduma nastavlja se ustavno-pravnim sredstvima. Zagreb Pride je uoči referenduma dva puta pokušao osporiti odluku sabora, što je bilo odbačeno od strane Ustavnog suda. Iduća Povorka se organizira pod sloganom 'Na pravoj strani povijesti!' s temom solidarnost u borbi za jednakopravnost i dostojanstvo svih ljudi u Republici Hrvatskoj. U srpnju te godine izglasan je Zakon o životnom partnerstvu. Teme iduće dvije Povorke predstavljaju reakciju na zaoštavanje političke klime u zemlji i porast de-

Ovo je zemlja za sve nas, Povorka ponosa 2013. Zagreb Pride

snog ekstremizma kako u mainstream politici, tako i u društvu ('Glasnije i hrabrije - Antifašizam bez kompromisa!' 2015., 'Još Hrvatska ni' propala' 2016.).

Zagreb Pride je utemeljen na političkoj platformi queer-feminizma i antifašizma te se zalaže za ostvarenje aktivnog društva solidarnosti i ravnopravnosti slobodnog od rodni i spolnih normi i kategorija te bilo koje druge vrste opresije. Udruga djeluje kroz tri programa: program zagovaranja i pravne podrške, program edukacije istraživanja i izdavaštva i program djelovanja prema i u LGBTIQ zajednici.

Prvi program djeluje kroz monitoring implementacije postojećih zakona i politika, pružanje pravne podrške, informiranja i zastupanja žrtvama diskriminacije i zločina iz mržnje, izradu prijedloga za izmje-

ne i dopune postojećih zakona i politika kroz rad u radnim skupinama ili postupak javnog savjetovanja, izradu zakonskih inicijativa, periodičko izvještavanje o stanju ljudskih prava LGBTIQ osoba u RH te kroz javno zagovaranje. Godine 2010. članovi_ice udruge postaju dio radne grupe za izradu nove *Nacionalne politike za promicanje ravnopravnosti spolova* koja pokriva i područje LGBTIQ prava, a daju i svoje komentare na nacrt *Strategije nacionalne sigurnosti RH*. Hrvatska je u to vrijeme bila u pregovorima za ulazak u Europsku uniju, a velike probleme imala je s poglavljem 23 koje se odnosi na pravosuđe i temeljna prava, pa je Zagreb Pride ubrzo prepoznata kao relevantna partnerica u izradi javnih politika vezanih uz teme diskriminacije, nasilničkog ponašanja, ravnopravnosti spolova i prava LGBTIQ osoba. Jedna od najvećih promjena na području javnih politika za

Edukacija za policajce, Policijska akademija, Zagreb Pride

LGBTIQ osobe koje su doživjele nasilje, jest izmjena Kaznenog zakona iz 2011. godine. Tom se izmjenom za pojedina kaznena djela uvode kvalifikatorni oblici po kojima se nasilje nad LGBTIQ osobama definira kao kazneno djelo počinjeno iz mržnje i kao takvo procesuiru se po službenoj dužnosti, a ne na prijedlog ili privatnom tužbom, kao što je bio slučaj do tada. U rujnu 2012. godine formirana je Radna grupa za izradu Zakona o registriranom (životnom) partnerstvu, a kao jedna od predstavnica udruga civilnog društva, u radnu je grupu bila pozvana i koordinatorica Zagreb Pridea. Zakon o životnom partnerstvu donesen je 2014. godine. Najzad, Zagreb Pride je bio dio radne grupe za izradu *Pravilnika o načinu prikupljanja medicinske dokumentacije te utvrđivanju uvjeta i pretpostavki za promjenu spola ili o životu u drugom rodnom identitetu* te zajedno sa srodnim udrugama radi na daljnjem poboljšanju administrativnih procedura kroz koje prolaze osobe u tranziciji.

U drugom programu djeluje se kroz stvaranje podloge znanja za javno zagovaranje i osnaživanje LGBTIQ zajednice, senzibilizaciju institucija o pravima LGBTIQ osoba te na gradnji i čuvanju memorije LGBTIQ pokreta u Hrvatskoj. Redovito se periodički istražuju iskustva nasilja i diskriminacije prema LGBTIQ osobama, prikuplja se i čuva arhiv i čitaonica s materijalima vezanim uz LGBTIQ pokret u RH te se izdaju prijevodi knjiga o povijesti queer pokreta kako bi

Marko Jurčić i Amir Hodžić, Predavanje: LGBTIQ pokret u Hrvatskoj 1980-2008: prilike, politika i praksa, Mirovni studiji 2015-16

se nadoknadio ozbiljnog nedostatka temeljne literature takve tematike na hrvatskom jeziku. Edukacije se provode u obrazovnim institucijama (fakultetima, školama, neformalnim obrazovnim centrima poput Centra za mirovne studije i Centra za ženske studije) te institucijama uključenim u obradu zločina iz mržnje i diskriminacije protiv LGBTIQ osoba (Ministarstvu unutarnjih poslova - Policijskoj akademiji i policijskim postajama, pravnicima_cama, Državnom odvjetništvu, Ministarstvu pravosuđa, odjelima i udrugama uključenim u rad sa žrtvama i svjedocima_kinjama).

Program djelovanja prema i u LGBTIQ zajednici ima zadaću stvaranja osviještene, educirane i snažne zajednice kroz komunikaciju sa zajednicom, kulturne i društvene programe i sadržaje, Povorku i Mjesec po-

nosa, te stvaranje autonomnih resursa za zajednicu. Djeluje kroz edukacije, umrežavanje, komunikaciju sa zajednicom i podizanje vidljivosti kroz Povorku ponosa.

Povorka ponosa pokazala se kao nužno sredstvo aktivističkog djelovanja jer tek od kad se ona redovito održava, događaju se i pozitivne zakonske promjene, te se smanjuju društvena homofobija i transfobija. Izazove za LGBTIQ aktiviste_kinje ipak predstavlja nevoljkost institucija da se postojeće politike, kao i dodatne pozitivne prakse usmjerene osiguravanju društvene jednakosti i socijalne pravde za LGBTIQ osobe, sistemski primjenjuju. Pružanje raznih socijalnih servisa i podrške LGBTIQ osobama ne može isključivo ovisiti o nekolicini organizacija civilnoga društva, mahom lociranih u Zagrebu. Zato aktivistki-

nje_i Zagreb Pridea neprestano rade na prepoznavanju pitanja socijalne pravde za LGBTIQ osobe kao kolektivnog pitanja. Dodatan izazov radu predstavljaju identitetske, političke, klasne i druge raznolikosti unutar same LGBTIQ zajednice. Zagreb Pride nastoji kroz svoje djelovanje ostvariti balans između otvorenosti i progresivnosti, što znači da će kroz svoj aktivizam i politike za koje se zalaže nastojati reprezentirati što širi krug zajednice, ali uvijek s jednim okom na konačnom cilju, a to je ostvarivanje socijalne pravde za sve LGBTIQ osobe te dokidanje spolnih i rodnih normi i pojmova.

Dodatne poveznice:

Dokumentarni film Pride za sve nas! <https://www.youtube.com/watch?v=FaFdVuFwevo&t=75s>

Arhiv Povorki ponosa <http://www.zagreb-pride.net/hr/category/arhiva-povorki/>

Suzbijanje nasilja i diskriminacije – Rozi megafon <http://www.zagreb-pride.net/programi-i-aktivnosti-sto-radimo/podrska/suzbijanje-nasilja-i-diskriminacije-rozi-megafon/>

Publikacije <http://www.zagreb-pride.net/hr/category/publikacije/>

Knjige <http://www.zagreb-pride.net/programi-i-aktivnosti-sto-radimo/izdavastvo/knjige/>

POGLED SUDIONIKA I SUDIONICA MIROVNIH STUDIJA

Već tijekom pohađanja Mirovnih studija bila sam svjesna koliko se mijenja moj odnos, ne samo prema svijetu oko sebe, već i prema sebi. Moje iskustvo je takvo da najveći doprinos programa vidim upravo na ovoj, osobnoj razini. To je i u skladu s mojim uvjerenjem da ukoliko se želi mijenjati svijet, treba početi od sebe.

Program mi je omogućio da po prvi put pristupim nekim temama i odnosima s kojima sam se oduvijek željela suočiti i o tome razgovarati s drugima, ali nisam imala priliku, i nisam bila sigurna kako bih to učinila kad bi mi se i ukazala takva prilika. **Iskustvo nije uvijek bilo ugodno, no svakako je bilo korisno i oslobađajuće konačno se moći suočiti sa svim pitanjima koje sam godinama svjesno ili nesvjesno zanemarivala. Nakon toga je bilo lakše otvoreno progovoriti o stvarima koje su me mučile, a o kojima sam uvijek šutjela.** Koliko god to nekome možda zvučalo neobično, tamo sam po prvi put bila okružena ljudima koji dijele slične ili iste vrijednosti, stavove, razmišljanja. **Među sudionicama/ima sam se osjećala ugodno i sigurno, što je uvelike olakšalo pristupanje temama o kojima je inače teško i stresno razgovarati. Iako to nisam uvijek pokazala pred grupom, puno sam razmišljala o sadržajima i mogućim rješenjima kojih smo se doticali, a mnogih se i sada često sjetim i trudim se primijeniti ih u svojoj svakodnevnici.** To iskustvo mi je dalo „vjetar u leđa“ da otvorenije razgovaram s članovima obitelji i dotadašnjim bliskim prijateljima, koristeći asertivni i konstruktivni oblik komunikacije te smo zahvaljujući tome izgradili čvršće i kvalitetnije odnose. Drago mi je što su se neki nakon toga aktivnije uključili u promicanje ljudskih prava, i u poslovnim i u privatnim okruženjima. Neki su teže prihvatili ove promjene u mom ponašanju ili ih nisu mogli prihvatiti, ali i to je na neki način poboljšalo naše odnose koji su, ako ništa drugo, barem postali iskreniji.

Kroz sudjelovanje u programu imala sam priliku upoznati divne ljude koji me i danas inspiriraju svojim djelovanjem, a neki od njih su s vremenom postali moji najbliži prijatelji. Da sam mogla odabrati samo jedan doprinos ovog programa, taj bi bio sasvim dovoljan.

I tijekom i nakon završetka programa sam počela aktivnije sudjelovati u prosvjedima, javnim inicijativama i progovarati u situacijama u kojima sam do tada šutjela. Postala sam svjesnija svoje (građanske) odgovornosti, ali sam se i riješila osjećaja nemoći i sveprisutne apatije te sam sve češće osjećala potrebu za djelovanjem.

Nakon završetka programa nekoliko godina sam radila u školskom sustavu, na početku kao asistentica u nastavi djeci s posebnim potrebama, potom stručna suradni-

ca pedagoginja- pripravnica, a zatim kao profesorica hrvatskoga jezika, ponekad kroz razredništvo. Kroz sve navedene uloge sam se trudila primijeniti znanja i vještine stečene kroz obrazovni program Mirovnih studija, pogotovo kad se radilo o sadržajima vezanim uz zdravstveni i građanski odgoj, koji su u našim školama, nažalost, nedovoljno zastupljeni. Pokušala sam ih podijeliti i sa svojim učenicama/ima, ali i sa kolegama/icama i roditeljima, pri čemu su se, očekivano, prvi navedeni pokazali otvorenijima i zainteresiranijima za diskusije i nove pristupe. Redovito sam pohađala dodatne edukacije i seminare iz srodnih područja, vezane i nevezane uz školski sustav. U jednom periodu sam se intenzivnije angažirala kroz rad u udruzi koja se bavila zaštitom i promicanjem ljudskih prava, a povremeno sam se volonterski uključivala u rad nekoliko udruga s raznim područjima djelovanja (poput zaštite prava žena, djece, izbjeglica). Sve se nekako nadovezivalo jedno na drugo i vodio me do mjesta na kojem sam danas.

S obzirom na to da su me te teme oduvijek zanimale, a program Mirovnih studija je prvi dodatno potaknuo moj interes, ove godine sam konačno odlučila upisati postdiplomski studij na Trinity College Dublin, smjer International Peace Studies, kako bih tim područjima dala snažniju teorijsku podlogu. Iako je riječ o dva programa s različitim svrhama i pristupima, ovom prilikom moram istaknuti da, i s ovim novim iskustvom, uviđam kvalitetu i značaj Mirovnih studija. Iskustvo tog programa mi je pomoglo **i kod svladavanja sadašnjih fakultetskih obaveza, a upravo zahvaljujući naglasku na „ljudskoj komponenti“ i na praksi, nekim sadržajima pristupam na način koji se razlikuje od uobičajenog akademskog pristupa. Vjerujem da ću upravo zahvaljujući tome biti uspješnija kad se radi o praktičnoj primjeni stečenih znanja.** Nakon završetka studija planiram nastaviti rad u tom području i uvijek ću pamtiti program Mirovnih studija kao prvi korak u tom smjeru.

S obzirom na to da više ne boravim u Hrvatskoj, slabije pratim tamošnja događanja, što uključuje i djelovanje CMS-a, stoga se bojim da tu ne mogu dati neki konstruktivni prijedlog. Ali na temelju informacija koje imam, mogu pohvaliti vaše obrazovne programe. Samo tako nastavite, pogotovo kad se radi o usavršavanju obrazovnih radnica/ka.

Drago mi je što i na ovaj način mogu ostaviti povratnu informaciju i žalim što to nisam učinila ranije. Stoga sada želim reći da sam ponosna što sam bila dio generacije Mirovnih studija 2009./2010. i zahvaliti se na poticaju koji mi je vaš program pružio. Nadam se da ću svojim daljnjim radom opravdati to povjerenje, a možda ćemo, u nekom drugom obliku, moći surađivati i u budućnosti.

Tajana Vlaisavljević, Mirovni studiji 2009. – 2010;
asistentica u nastavi djeci s posebnim potrebama
Danas: Postdiplomski studij na Trinity College Dublin

Mirovni studiji upoznavanje, 2014 – 15.

■ Nakon Mirovnih studija javila sam se na natječaj za posao voditeljice ureda, dala otkaz u bivšoj firmi i zaposlila se u uredu Centra za mirovne studije, jer sam poželjela radije biti kotačić u civilnom društvu, nego u korporativnom sustavu - iako su beneficije bile interesantne tamo odakle sam došla u CMS – važniji mi je bilo doprinostiti na društvenoj promjeni. Na osobnoj razini nastala su prekrasna prijateljstva s nekim polaznicima/ama Mirovnih studija koje traju dan danas; pomažemo si na sve moguće načine, od čuvanja djece, razmjene životnih iskustava do aktivizma, promijenila sam posao i pridružila se civilnoj sceni. Oduvijek sam odskakala od većine po načinu razmišljanja, tako da su me Mirovni studiji odmah privukli radi programa koji su nudili. Nakon programa - stavovi su mi ostali

isti, ali sam promijenila posao. Mirovni studiji bi trebali adresirati prije svega, mlade ljude. Čini mi se da je konzervativno gledište preuzelo primat u društvu i to mi se ne sviđa. Naravno i ostalim zainteresiranim osobama. CMS vidim kao neobično važan faktor društvenog utjecaja i promjene koji mora nastaviti s radom: civilno društvo je watch dog sustava i jako je bitno da se osjeti njegova prisutnost. I ne samo to, nego da korigira društvene anomalije.

Martina Savić
Mirovne studije pohađala 2007/2008, tada radila u administraciji odvjetničkog društva
Danas stručna specijalistica javne uprave, voditeljica ureda u CMS-u

Na Mirovnim studijima upoznala sam neke divne ljude s kojima se još danas čujem. Mislim da su predavanja urodila plodom tako da danas drugačije promišljam i želim graditi svoju karijeru kao društveno aktivna pojedinica. Osvijestila sam neke vlastite nedostatke, radim svaki dan na poboljšanju sebe ali i zajednice u kojoj živim. U vrijeme trajanja programa bila sam baš jako umorna jer sam studirala, radila i pohađala Mirovne. I koliko god da sam bila umorna uvijek sam promišljala o nekim stvarima koje smo pričali na predavanjima/seminarima. Nakon završetka programa posvetila sam se Fakultetu, bila sam ohrabrena više aktivnije djelovati jer sam shvatila da puno stvari leži u mojim rukama. Program danas pratim putem mailova koje mi šaljete. Stvarno sam zahvalna na tome jer sam tako upućena u dešavanja i zbivanja. Vjerujem da ste svake godine sve bolji i bolji.

Ljubica Novak; Mirovni studiji 2015. – 2016; studentica.

Mirovni studiji su mi na osobnoj razini otvorili uvid u vlastite procese, procjene, percepcije, načine na koji donosim odluke i formiram stavove, te još važnije načine kako da to mijenjam sama sa sobom, s drugima i u društvu. U polju profesije i aktivizma, **Mirovni studiji imali su najveći i „kobni“ utjecaj na izbor onoga što ću raditi u životu: shvatila sam da se želim baviti aktivizmom, ali da i u profesionalnom životu želim raditi posao koji me ispunjava i koji je u skladu sa mojim vrijednostima**, te ne traži od mene vrijednosno kopromisiranje. **Shvatila sam da se zaista želim baviti pitanjima ljudskih prava, društvene pravednosti i izgradnje mira, a CMS mi je to i omogućio.** Od tada sam tu, nekada više unutra, nekada više vani, uvijek kao članica, a dugi niz godina i kao zaposlenica i članica Izvršnog odbora naše organizacije. Sve što sam naučila u profesionalnom smislu vezano je za CMS ili organizacije, ljude, institucije sa kojima me CMS spojio. **Mirovni studiji su mi otvorili potpuno novi svijet za koji do tada nisam znala da postoji i dali mi podršku da se u njega bacim i plivam. Na društveno-političkoj razini Mirovni studiji su mi otvorili perspektivu promjene: do tada sam već bila vrlo aktivna u detektiranju onoga što ne valja, ali nisam imala ideje kako to popravljati i da se to može raditi zajedno sa drugima bez da ulazim u neke hijerarhijske ili kopromitirane strukture poput političkih stranaka onog vremena.** Mirovni studiji dali su mi alate i spojili me sa ljudima sa kojima i dan danas nakon 16 godina zajedno radim na društvenoj promjeni... ponekad Sizifovskom poslu ali procesu ugodnom, nagrađujućem i onom koji mi omogućava da svakodnevno učim i pri tome uživam.

U vrijeme trajanja programa, Mirovni studiji su mi otvorili teme kojima sam se kasnije nastavila baviti i mogućnost razmjene znanja i stavova sa drugima, **ponekad me potpuno izbacivali iz takta oko suočavanja sa vlastitim modelima komuniciranja, odlučivanja...** Nakon završetka Mirovnih studija, pozvana sam da sudjelujem na Mladoj miramidi - fenomenalno iskustvo, fe-

nomenalne voditeljice i divna grupa ljudi iz cijele Hrvatske. Nakon toga počela sam volontirati u CMS-u, s vremenom postala članica tima Mlade miramide, naučila masu vještina od kojih su mi neke jedno dugo vrijeme (pa i sada) bile izvor financiranja poput pisanja projekata. Radili smo tih godina na održavanju CMS-a iznad vode, promijenili strukture, formirali nove programe, došli su novi ljudi i još uvijek dolaze... ostalo je CMS odnosno povijest.

Mirovni studiji bi trebali više privući ljude koji se sami nalaze u pozicijama društvene nepravde ili su na margini, ne one koji ih žele reprezentirati ili o njima učiti nego i njih same; za to bi trebalo osmisliti sustav stipendiranja eventualno ili druge vrste podrške da oni mogu dolaziti i sudjelovati u radu Mirovnih studija.

Gledajući iznutra, CMS vidim kao uvijek razvijajuću organizaciju, s velikim transformativnim potencijalom, velikim utjecajem prema gore, ali još uvijek premalim mobilizacijskim kapacitetom. Vidim ga i kao organizaciju predvodnicu budućih procesa transformacije organizacija civilnog društva iz „NGO“a u mjesta podrške mobilizaciji društvenih i političkih pokreta za ozbiljnu i korjenitu društvenu promjenu.

Sandra Benčić, Mirovne studije pohađala 1999/2000, tada studentica prava
Programska voditeljica CMS-a 2012. – 2015.
Danas: voditeljica programa Ekonomsko socijalne pravednosti u CMS-u i pravica

U vrijeme pohađanja, Mirovni studiji su na mene imali najviše utjecaja na osobnoj razini. Srušila sam brojne predrasude koje sam imala o sebi i drugima, bolje upoznala sebe i bolje počela shvaćati druge. Moduli na kojima smo radili transformacije sukoba, nenasilne oblike komunikacije i rješavanja sukoba, medijacije, facilitacije imali su ključnu ulogu u mom osobnom i profesionalnom rastu i razvoju. Voljela bih barem jednom u 6 mjeseci polaziti takve radionice. Mirovni studiji osnažili su me na osobnoj, ali i profesionalnoj razini, upoznala sam fantastične ljude koji su svojim primjerom pokazali koliko i kako se može biti dio pozitivne društvene promjene, ljude koji su me inspirirali na još snažniji angažman i odabir aktivizma kao profesionalnog puta. Nakon završetka programa za mene više nije bilo dvojbe oko toga što želim i gdje idem i na osobnoj i na profesionalnoj razini koje su se zapravo ispreplele, a od završetka Mirovnih studija različite aktivnosti kojima sam se bavila počinju se povezivati u jasnu i koherentnu sliku. Osim fantastičnih znanja i samosaznanja koja sam stekla, kroz program sam se povezala s brojnim fantastičnim ljudima koji su mi velika inspiracija i pomoć i dan danas. **Upravo preko Mirovnih studija i ljudi koje sam kroz program upoznala, saznajem za brojne organizacije i inicijative, dalje se povezujem s aktivistima, aktivistkinjama i aktivističkim krugovima, te se trudim i sama povezivati osobe sličnih senzibiliteta i istih ciljeva.** Zahvaljujući tom povezivanju, imala sam prilike saznati za brojne seminare, tribine, panele, konferencije, okrugle stolove, predavanja i akcije na kojima često sudjelujem, a nerijetko ih i suorganiziram.

Krajem ljeta 2015. tzv. Balkanska ruta masovno je ušla i u RH i odmah sam se preko CMS-a uključila u rad inicijative Dobrodošli za koju volontiram i danas. Možda jedna od korisnijih stvari bilo je upoznati se s društveno političkim mehanizmima koji kroje našu svakodnevicu i mehanizmima koji su nam dostupni kao građanima i građankama pa sam tako postala puno aktivnija u društveno političkom kontekstu. Otvoreno sam politična, s lakoćom artikuliram svoje stavove, zagovaram. Puno aktivnije pratim promjene u pravnom i zakonodavnom okviru, te ako mogu, reagiram na promjene koje s kolegama i kolegicama razmotrim kao negativne. Puno češće koristim dostupne mehanizme i prijavljujem pojedine slučajeve uredima pravobranitelja/ica, portalu Imamo pravo znati.... Ja sam danas ponosna aktivistkinja, a tome je uvelike pridonio i program Mirovnih studija. Zahvalna sam Mirovnim studijima i jer su mi osim pružanja znanja i vještina neophodnih za aktivistički rad, omogućili da upoznam cijeli niz prekrasnih ljudi koji su izvori inspiracije, znanja i podrške. Najbitnije, **Mirovni studiji ne pružaju samo suhoparna znanja o nekoj određenoj temi, već pružaju i vještine potrebne za osobni rast te podršku i afirmativnu sredinu u kojoj se svaka osoba može razvijati i rasti ovisno o svom vlastitom senzibilitetu i putu, na osobnoj i profesionalnoj razini.** Pratim rad Mirovnih studija, preporučam ga prijateljima, prijateljicama, poznanicima i poznanicama bilo da ih zanima aktivizam bilo radi osobnog rasta i razvoja. Mirovne studije smatram najboljom neformalnom edukacijom, nužne i potrebne svakom građanu i građanki bez obzira na područje njihova rada i djelovanja. U budućnosti trebaju adresirati ljude koji žele živjeti u društvu u kojem je čovjek čovjeku čovjek. Pratim rad CMS-a, volonterka sam u rad Welcome inicijative. Rad CMS-a danas vidim kao ključan u društveno političkoj transformaciji RH.

Lana Bobić, Mirovni studiji 2014/2015; studentica teologije
vanjska suradnica Autonomne ženske kuće Zagreb (AŽKZ), povremeno konobari.
Danas: Zaposlena u AŽKZ, povremeno piše,
volontira s tražiteljima/icama azila i azilantima/icama,
uključena u rad platforme za obranu ženskih reproduktivnih i seksualnih prava.
Pokretačica Inicijative U dobroj Vjeri koja povezuje teologiju i aktivizam

Na sudjelovanje u programu Mirovnih studija gledam kao na najbolje utrošeno vrijeme u 6 godina koje sam provela studirajući u Zagreb. Iako predstavljaju buble za vizioniranje i promišljanje drugačijeg društva, mislim da program ne odvraća ljude na eskapizam u sigurne prostore Mirovnih studija, već ih motivira na rad izvan buble-a. Iskustvu sudjelovanja u programu pripisujem i razbijanje vlastitog cinizma što je bilo ključno za aktivnije uključivanje u radu na društvenoj promjeni. Ovome su doprinijeli, u jednakoj mjeri, voditelji koji transformiraju odnos

Sudionice Mirovnih studija 2014-15.

prijenosa znanja s učitelja na učenika u suradnički proces propitivanja društvenih odnosa i polaznici koji su dijelili svoje iskustvo. Kao veliku prednost Mirovnih studija vidim dosljednost programa u smislu teorijske i iskustvene komponente koja omogućuje eksperimentiranje s unutargrupnom dinamikom, odnosima moći, osobnom i grupnom odgovornošću kao dobrom podlogom za daljnji politički angažman. **Proces iskustvenog učenja bio je ključan za razvijanje osjećaja odgovornosti za društvenu promjenu, kao i za jačanje interesa za različita područja sociologije kojeg se fakultetsko obrazovanje u istom trenutku, spremalo dokrajčiti.** Gledavši unazad, Mirovne studije držim krivcem za niz odluka koje sam donosila.

Posljednjih nekoliko godina imala sam priliku sudjelovati u programu Mirovnih studija i pratiti tri generacije polaznika. Još mi nije dosadilo. Veseli me što ljudi

prepoznaju program i preporučuju ga drugima. Mislim da je utoliko najveći kompliment što je većina studenata Mirovnih studija za program čuje od svojih prijatelja i poznanika. Dugoročno gledajući, voljela bih da program Mirovnih studija prilagodimo različitim grupama: da iskoračimo u lokalne zajednice, među grupe radnika, studenata, mjesnih odbora. Utjecaj koje Mirovni studiji imaju na društveno političkoj razini nije lako kvantificirati, ali moje je uvjerenje da se kapilarno širi.

Jasna Račić, Mirovni studiji: 2012. – 2013;
studentica sociologije
Danas radi u CMS-u u programu Mirovno
obrazovanje i afirmacija nenasilja

Na osobnoj razini najvažnije što sam ponio sa Mirovnih studija je aktivno slušanje i konstruktivno-kritičko djelovanje kroz razbijanje predrasude o neistomišljenicima kao a priori neprijateljima, te učenje suradnji sa širim krugom ljudi koji imaju isti cilj no različite poglede njegova postizanja, što je dakako rezultiralo upoznavanjem sa raznim, za mene novim, metodama rada. Na društvenoj razini pak, dobio sam uvid u široki dijapazon društvenog angažmana i upoznavanje djela civilnog društva „iznutra“ kroz iskustva aktivnih sudionika tih procesa. Kao uvjetno rečeno negativnu stranu ove izobrazbe istaknuo bih povremeno pretjerano pokušavanje razumijevanja „druge strane“ pri čemu se znala zamutiti razlika između argumenta i čistog ideološkog zahtjeva. Rad Mirovnih studija pratim povremeno no smatram da je jedan dio te edukacije zavrijedio zadobivanje akademskog statusa, jer je svojevrsna artikulacija kontekstualnog političkog iskustva u našem okruženju nužna, kako na društvenoj tako i na akademskoj razini. Širi rad CMS-a pratim gotovo redovno i vidim potrebu za njegovom konkretnijom institucionalizacijom više nego ikad ranije.

Branko Sekulić, 2008-2009, student teologije
Danas Doktorand teologije

Mirovni studiji dali su mi veću političku osviještenost, bolje razumijevanje pojma izgradnje mira, razumijevanje ljudskih prava, osobnu motivaciju i osnaživanje za aktivistički rad, povezali su me sa tadašnjim građanskim inicijativama, dali mi priliku da se angažiram. Na društveno-političkoj razini pojasnile su mi se različite društvene nepravde, dobio sam platformu za političko djelovanje. Danas sudjelujem u programu kao predavač. Mirovni studiji bi trebali i dalje raditi na aktivnim građanima.

Gordan Bosanac, Mirovni studiji 1998. – 1999; apsolvent na studiju fizike
Programski voditelj CMS-a 2005. – 2012.
Danas radi u CMS-u kao voditelj programa Ljudska sigurnost

S malim odmakom od godinu dana mogu reći da mi je najupečatljivije s Mirovnih studija ostao aktivizam, djelovanje, prisutnost, novi pogled, feminizam, solidarnost.

Kristina Marjanović, Mirovni studij 2015. – 2016; sportski trener

Što smo upecali na Mirovnim studijima, 2015-16.

■ Najvažnije što sam ponio s Mirovnih je osnaživanje da se vrijedi boriti za bolje društvo i razvijanje sposobnosti razumijevanja drugoga. S obzirom da sam prekinuo program na pola jer se osnivao Attack može se reći da ste i više nego uspjeli prenijeti mi aktivistički angažman. Na društveno-političkoj razini probudili su svijest da se aktivizmom može utjecati na društvo i politiku mada je to težak kruh. Zanimljivo je da Mirovni pružaju duboko znanje koja se dobro pohrani. Neke od tema i vještina sam izvlačio kad bi mi trebale nakon završetka programa. Danas predajem na Mirovnima i sviđa mi se kako su uspjeli povezati čitav niz tema u jednu cjelinu i što se još i više naglašava aktivizam. CMS vidim kao dobru organizaciju koja primjenjuje u praksi mnoge teme s Mirovnih, kao praktični alat Mirovnih.

Dražen Šimleša, Mirovni studij: 1997. – 1998; student sociologije
Danas: Znanstveni suradnik, sociolog

■ Mirovni studiji program su neformalnog obrazovanja koji je meni kontekstu obrazovanja dao drugačiju perspektivu i obogaćenu sliku onoga što sam dotad podrazumijevala pod terminima poput rasizam, ksenofobija, azil itd. Desetomjesečno ugodno druženje s nekolicinom istomišljenika s kojima i dan-danas pijem kave i na sličan način raspravljam, analiziram, propitujem društveni kontekst i surovu stvarnost. Čini mi se da su mi znanja pomogla shvatiti paralelni svemir u kojem živimo, a vještine i kompetencije koje sam stekla interaktivnim pristupom predavača pomogao mi je strukturirati vlastiti pedagoški i mentorski rad. Tada nisam imala u fokusu da će uže područje vlastitog interesa i područja moga profesionalnog rada isprepletati sa kontinuiranom suradnjom sa CMS-om i većinom voditelja Mirovnih studija kako bi se i u mom mikrokozmosu –školi u kojoj radim- pružila obogaćena perspektiva pojedinih odgojno-obrazovnim subjektima. To je prostor razmjene iskustava i dijaloga, kritičkog prosuđivanja o temama koje su važne za aktivne građane.

Osobno sam profitirala i u produbljivanju privatnih odnosa, naročito radi kolegija komunikacija i transformacija sukoba, gdje sam naučila osnove komunikacije. Profesionalno također implementiram sadržaj tog kolegija u neposrednom radu s učenicima, učiteljima i roditeljima prilikom savjetodavnih razgovora.

Mirovni studiji su me osnažili kako bih ja mogla osnažiti ostale (naročito učenike) - kako bi mogli bez straha reći što misle i odvažiti se na proaktivnost i promjene onih prepreka koje im smetaju na putu stvaranja društvene pravde.

U vrijeme trajanja programa iskusila sam volonterski angažman te sam bila u kontaktu s ljudima koji su svojim permanentnim društvenim angažmanom doprinijeli stvaranju boljeg svijeta, nudeći alternativu postojećem sustavu. Ti susreti su osnažili moje djelovanje nakon završetka programa te sam s nekima od njih nastavila i profesionalnu suradnju.

Mislim da se program produbljuje ovisno o društvenom kontekstu i promjenama koje su vidljive na globalnoj razini, što pridonosi kvaliteti programa i automatski stvara održivost. Ljude iz CMS-a vidim kao suradnike i saveznike s kojima možeš mijenjati sustav i društvo jer zajednički tražimo rješenja koja stvaraju mir i uključenost svih i svakoga u potrebi.

**Maja Lisska, Mirovni studiji 2007. – 2008; apsolvantica povijesti i pedagogije
Danas: prof. povijesti i pedagogije i dipl. povjesničarka,
Pedagoginja u OŠ Frana Galovića, Zagreb**

■ *Mirovni studiji omogućili su mi upoznavanje sa pojmovima i konceptima iz različitih područja koji nisu bili obrađeni tijekom redovitog obrazovanja. Također, grupni rad i druge metode iskustvenog učenja omogućile su produbljivanje dotad stečenih znanja u području diskriminacije i antidiskriminacijskih politika te ljudskih prava, kao i mogućnost propitivanja istih. Vrlo inspirativno i motivirajuće bilo je upoznavanje stručnjaka odnosno predstavnika različitih organizacija koji su dijelili vlastita iskustva i primjere dobre prakse. Svidjelo mi se što je u svakom od kolegija sudjelovao barem minimalno jedan gost predavač. Iskustvo sudjelovanja u stalnoj grupi pridonijelo je razumijevanju grupne dinamike i stvaranja grupne kohezije, kao i razumijevanju načina podjele uloga, (ne)preuzimanja odgovornosti kao i prevladavanja teškoća, što su informacije potrebne za razumijevanje grupnih procesa i iz uloge voditelja grupe. Žao mi što u program Mirovnih studija nisam bila uključena tijekom ranijih godina studija jer mislim da bi usporedno sudjelovanje u ovom programu doprinijelo sužavanju područja interesa na fakultetu, kao i omogućilo ranije uključivanje u volonterske aktivnosti u području zaštite ljudskih prava. Trenutno*

Foto: Obilježavanje 18 godina Mirovni studija, KSET, 21. 09. 2015. Izložba plakata, mirovni kviz, druženje

, u radu s mladima, često uključujem aktivnosti koje se odnose na prepoznavanje i zaštitu ljudska prava, kao i sprječavanje diskriminacije. Smatram da mi je iskustvo sudjelovanja u grupi pridonijelo modeliranju u voditeljskog stila. Mirovni studiji omogućili su mi upoznavanje i povezivanje osoba koje su aktivne u različitim područjima sa zajedničkim interesima, što (kao i zajednička mailing lista) omogućuje dijeljenje informacija o različitim inicijativama. Dostupnost informacija, kao i interes drugih pojedinaca, potaknuli su me na češći aktivistički angažman, odnosno sudjelovanje u inicijativama. Također, pridonijelo je uključivanju u volonterske aktivnosti Inicijative Dobrodošli. U vrijeme trajanja programa, sudjelovanje u relativno velikoj i vremenski stabilnoj grupi pridonijelo je razumijevanju mene kao sudionika te razumijevanju grupnih procesa. Također, smatram da je super što su mi Mirovni studiji omogućili povezivanje teorije sa praktičnim iskustvima ljudi, kao i povezivanje određenih organizacija / inicijativa sa njihovim predstavnicima. Kroz sudjelovanje u Mirovnim studijima saznala sam

puno o civilnom društvu u Hrvatskoj. Upoznavanje različitih osoba, predstavnika organizacija i inicijativa, te razmjena informacija, omogućilo mi je aktivnije uključivanje u različite aktivističke angažmane i dugoročnije volonterske aktivnosti. Program Mirovni studija pratim putem objava na Facebooku. Sviđa mi se što su pojedina predavanja javna te mogu sudjelovati i bivši polaznici Studija. Rad CMS-a pratim u najvećoj mjeri kroz sudjelovanje u volonterskim aktivnostima Kluba volontera Centra za mirovne studije, u području azila i integracijskih politika. CMS vidim kao organizaciju koja se trudi odgovoriti na individualne potrebe pojedinaca, te koja pruža podršku pojedincima i inicijativama u istom području rada.

Aleksandra Lera, Mirovni studiji: 2014.-2015;
studentica
Magistra socijalne politike;
Izvoditeljica aktivnosti u udruzi

Ana Marija Raffai (Zagreb, 1959.) Mirovna je aktivistkinja i katolička teologinja. Djeluje kroz udrugu RAND, članica je Savjeta Ekumenske inicijative žena (EIŽ) iz Omiša i redovna članica Europskog društva žena u teološkom istraživanju (ESWTR) – hrvatska sekcija. 2005. godine zajedno s tisuću žena svijeta bila je nominirana za Nobelovu nagradu za mir. Na Zadarskom sveučilištu 2016. doktorirala disertacijom na temu „Nenasilje u teologiji oslobođenja Dorothee Sölle“. Zajedno sa suprugom Ottom, od 1996. djeluje u izgradnji mira u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Srbiji i Makedoniji primarno putem edukacija za nenasilno djelovanje i kroz programe međureligijskog mirovnog rada. U organizaciji RAND se zalažu za promociju nenasilja u obrazovanju i civilnom djelovanju građana i građanki. Najvažniji aktualni projekti su treninzi za nenasilno djelovanje i MES (Međureligijski edukativni susreti) te regionalna konferencija „Gradeći mir, slavimo Boga“ inicijative Vjernici za mir. U sklopu Mirovnih studija vode kolegij „Uvod u nenasilno djelovanje“. Otto i Ana Raffai su dobitnici mirovne nagrade švedskog ogranka Međunarodnog pokreta pomirenja 2003. i Nagrade za promicanje mirotvorstva, nenasilja i ljudskih prava Kruno Sukić 2012. koju dodjeljuje Centar za mir, nenasilje i ljudska prava iz Osijeka. Roditelji su troje odrasle djece.

Goran Božičević (Zadar, 1962.) Mirovnim se radom bavi i od njega živi od ljeta 1993. Radio u svim postjugoslavenskim zemljama, Ukrajini i nizu međunarodnih suradnji. Izgradnja mira, rad u podijeljenim zajednicama, pomirenje, dijalog u teškim uvjetima, neka su mu od područja interesa. Blisko surađuje sa Kvekerima (Quakers) i Menonitima (Mennonites), tradicionalnim mirovnim crkvama. Najviše voli raditi MIRamiDE koje je i pokrenuo 1995. Jedan od osnivača i idejnih začetnika CMS-a i Mirovnih studija u Hrvatskoj. Istraživač i autor publikacije "Gradnje dijaloga - Izabranih primjera rada na pomirenju u Hrvatskoj" 2016. iva u Grožnjaju.

Gordan Bosanac (Zagreb 1973.) Završio je studij fizike na Sveučilištu u Zagrebu, program Mirovnih studija, te magisterij ljudskih prava na školi za javne politike pri University College London. Od kraja 90-ih godina aktivan je u mirovnom i ljudsko-pravnom pokretu u Hrvatskoj. Jedan je od osnivača LGBT grupe Iskorak 2001. godine a 2003. godine sa kolegama pokreće Queer Zagreb festival. Od 1998. aktivan je i u Centru za mirovne studije (CMS). U Queer Zagrebu radio je kao istraživač i programski suradnik na brojnim projektima udruge, te je uredio nekoliko publikacija vezanih uz LGBT prava i radio na zagovaranju LGBT prava u domaćem zakonodavstvu. U CMS-u od 2005. do 2012. godine radio je kao programski voditelj, a od 2012. godine radi kao voditelj programa Ljudska sigurnost. Od 2014. godine predsjednik je i novooformane Platforme međunarodne građanske solidarnosti Hrvatske.

Jasna Račić (Split, 1989.) Koordinatorica praktičnih radova u programu Mirovnog obrazovanja i afirmacije nenasilja Centra za mirovne studije. Od završetka programa Mirovnih studija 2013. godine volontira na programu, a od 2015. godine je zaposlena kao koordinatorica programa i mentorskih grupa i suvoditeljica kolegija: Uvod u mirovne studije – suvremeni izazovi. Završila je diplomski studij sociologije 2013. godine i bavi se i znanstvenim radom u području historijske sociologije.

Julija Kranjec (Zadar, 1985.) Ubrzo nakon što sam diplomirala, i na fakultetu i na Mirovnim studijima kao dio jubilarne 10 generacije, volontiranje u Centru za mirovne studije zamijenio je plaćeni angažman i to na mirovnoj edukaciji gdje sam se najviše bavila aktivnostima u okviru programa Edukacije za ljudska prava i aktivno građanstvo na zapadnom Balkanu. Budući da volim biti uključena u procese učenja i propitivanja sebe i ostalih petljam se i u ostale edukacijske programe i programe javnih politika izgradnje mira. Posljednjih par godina samo povremeno radim na edukacijskim programima pa volim reći kako se najviše bavim afirmacijom prava izbjeglica i tzv. neregularnih migranata, zagovarajući unapređenje kvalitete njihovog, a posljedično i vlastitog života i razvojem integracijskih politika i praksi.

Emina Bužinkić (Sisak, 1984.) Diplomirala je politologiju na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu 2011. godine te Dopunski pedagoško-psihološki obrazovni program na Filozofskom Fakultetu u Rijeci 2015. godine. Završila je i obrazovni program 'Kultura i društvo' o političkoj kulturi sjeverno afričkih zemalja u kombinaciji s početnim studijem arapskoga jezika u Centru za kroskulturalno učenje u Rabatu, Maroko 2005. godine. Posljednjih se petnaest godina usavršavala kroz brojne neformalne obrazovne programe poput Mirovnih studija Centra za mirovne studije (2002./2003.), Akademije za politički razvoj Vijeća Europe (2009./2010.), seminara 'Poučavanje kontroverznih povijesnih tema' europske organizacije nastavnika povijesti EUROCLIO i brojne druge. Krajem 90-ih i početkom 2000-ih godina bila je aktivna u antiratnim, umjetničkim i civilnim inicijativama poput *Dosta je ratovaiNe u moje ime*. Radi u Centru za mirovne studije u poljima izbjeglištva i migracija te političkog obrazovanja. Predaje na Mirovnim studijima kolegije 'Post-kolonijalizam i migracije' i 'Emancipacija kulturnog pluralizma u vrijeme izbjeglištva'. Članica je kolektiva Okus doma koji svojim kulinarskim aktivizmom i jezičnom razmjenom otvara prostor socio-ekonomske emancipacije izbjeglica u Hrvatskoj. Osim toga, aktivna je članica Inicijative *Dobrodošli* koja pruža direktnu pomoć izbjeglicama i koja se javno zalaže za sigurnost izbjeglica i kvalitetnu integraciju u zemljama dobrodošlice. Predsjednica je Savjeta za razvoj civilnoga društva.

Mia Gonan (Pula, 1990.) je koordinatorica programa za edukaciju, istraživanje i izdavaštvo u Zagreb Prideu u kojem djeluje od 2015. godine. Diplomirala je sociologiju i povijest umjetnosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 2014. godine. Završila je obrazovni program Centra za ženske studije u generaciji 2014/2015. Polja interesa su joj feminističke, queer i marksističke teorije

Iva Zenzerović Šloser (Pula, 1974.) prof. pedagogije i sociologije. 1997/1998, završila pilot-program Mirovnih studija, od 1998. članica CMS-a, od 2002. zaposlena. Voditeljica Mirovnih studija od 2003. godine. Zajedno s kolegama su-kreatorica obrazovnih programa: Mlada MIRamiDA, Trening za trenere, Usavršavanje nastavnika za građanski odgoj i obrazovanje, Interkulturalni medijatori. Aktivna u eksperimentalnoj provedbi građanskog odgoja i obrazovanja 2012-2014. Područja djelovanja: dijalog, suradnja i podrška društvenoj promjeni kroz samoorganiziranje građana. Voditeljica obrazovnog modula Društvena solidarnost i kolegija Aktivističke prakse i društvena promjena na Mirovnim studijima. Urednica publikacija: Osnovni pojmovi Mirovnih studija, Analitička normativna podloga za zagovaranje mirovnog obrazovanja, Znam razmišljam sudjelujem – priručnik za nastavnike za provedbu građanskog odgoja i obrazovanja. Stručna voditeljica Mirte - ustanove za mirovno obrazovanje odraslih (u izgradnji.)

CENTAR ZA
MIROVNE STUDIJE
20. GODINA

DRUŠTVENA PROMJENA KROZ OBJEKTIV MIROVNIH STUDIJA

CENTAR ZA MIROVNE STUDIJE

Europska unija

VLADA REPUBLIKE HRVATSKE
URED ZA UDRUGE

Projekt financira Europska unija, a sufinancira
Ured za udruge Vlade Republike Hrvatske.

